

BOSNA I HERCEGOVINA

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

*Agencija za ravnopravnost spolova
Bosne i Hercegovine*

BOSNIA AND HERZEGOVINA

Ministry for Human Rights and Refugees

*Gender Equality Agency of
Bosnia and Herzegovina*

PRIMLJENO: 13.05.2015			
Organizaciona jedinica	Klasifikaciona oznaka	Realni broj	Broj presje
03,02/1-	37-	384	15

Broj: 01-37-3-3870-3/14
Sarajevo, 07.05.2015. godine

BOSNA I HERCEGOVINA
Parlamentarna skupština
Dom naroda
Ustavnopravna komisija

PREDMET: Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini za period 2012.-2014., dostavlja se

Poštovani,

Dostavljamo Vam na razmatranje Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini za period 2012.- 2014. godine (Izvještaj).

Agencija za ravnopravnost spolova BiH je, u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, nadležna da prati i analizira stanje ravnopravnosti spolova, te o tome izvještava Vijeće ministara BiH.

Vijeće ministara BiH usvojilo je Izvještaj na 121. sjednici, održanoj 29.01.2015. godine. Izvještaj je razmatran na Komisiji za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH zatim je Predstavnički dom PS BiH, na 10. sjednici održanoj 08.04.2015., primio k znanju Izvještaj i podržao preporuke sadržane u njemu. Vijeće ministara BiH se na 4. sjednici održanoj 23.04.2015. upoznao sa zaključkom Predstavničkog doma PS BiH, te zadužilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH za realiziranje preporuka.

Predlažemo da Ustavnopravna komisija Doma naroda i Dom naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine uvrste na dnevni red i razmotre Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini za period 2012.-2014.

S poštovanjem,

MINISTRICA

Semir Borovac
Semir Borovac

BOSNA I HERCEGOVINA

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

*Agencija za ravnopravnost spolova
Bosne i Hercegovine*

BOSNIA AND HERZEGOVINA

Ministry for Human Rights and Refugees

*Gender Equality Agency of
Bosnia and Herzegovina*

Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini

2012 – 2014. godina

oktobar, 2014.godine

Sadržaj

UVOD	3
IZVJEŠTAJ O STANJU RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U BOSNI I HERCGOVINI 2012-2014. GODINA	8
1. Pregled stanja ravnopravnosti spolova u prioritetnim oblastima.....	9
1.1. Sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici, kao i trgovinu osobama	9
1.2. Javni život i donošenje odluka	18
1.3. Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima	22
1.4. Obrazovanje, nauka, kultura i sport	31
1.5. Zdravlje, prevencija i zaštita.....	33
1.6. Socijalna zaštita.....	36
1.7. Rod i sigurnost.....	38
2. Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova	43
2.1. Koordinacija provedbe i nadzor nad provođenjem Gender akcionog plana BiH	43
2.2. Praćenje i unapređenje primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova	44
2.3. Jačanje i saradnja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova	46
2.4. Podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova u svim segmentima društva	48
2.5. Podrška programima i projektima institucionalnih i vaninstitucionalnih partnera.....	50
2.6. Praćenje i ocjena napretka u postizanju ravnopravnosti spolova	50
3. Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva	52
3.1. Saradnja na regionalnom i međunarodnom nivou.....	52
3.2. Saradnja sa organizacijama civilnog društva, socijalnim partnerima, akademskom zajednicom	54
ZAKLJUČCI I PREPORUKE IZVJEŠTAJA.....	56

UVOD

U izvještajnom periodu provedene su brojne aktivnosti i postignut značajan napredak u procesu ostvarivanja ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Na 55.zasjedanju UN CEDAW Komiteta, održanom 19. jula 2013. godine u Ženevi, delegacija Bosne i Hercegovine predstavila je **Četvrti i peti periodični UN CEDAW izvještaj Bosne i Hercegovine**, a Komitet je pozdravio napredak, učinjen u odnosu na prethodni Izvještaj, te odao priznanje zemlji članici na detaljnom izvještaju, pisanim odgovorima na spisak pitanja koji je sačinila radna grupa Komiteta prije sjednice i odgovorima na pitanja koja je Komitet usmeno postavljao.

Bosna i Hercegovina je 8. marta 2013. godine postala 26. zemlja članica Vijeća Evrope koja je potpisala **Konvenciju Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulsku konvenciju)**. Na 38. redovnoj sjednici održanoj 07.08.2013. godine Predsjedništvo BiH je donijelo Odluku o ratifikaciji navedene Konvencije (ETS 210)¹. Ratifikacijom ove Konvencije Bosna i Hercegovina je postala 6. zemlja članica Vijeća Evrope koja se obavezala na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja, te kažnjavanje počinitelja nasilja. Konvencija Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici stupila je na snagu 01.08.2014. godine.

Vijeće ministara BiH je, na 5. sjednici održanoj 18.04.2012. godine razmotrilo i usvojilo **Izvještaj o realizaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine za period 2006–2011. godine**, a na 62. sjednici održanoj 03.09.2013. godine usvojilo je i **Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za razdoblje 2013–2017.**² godine i zadužilo sve nadležne institucije Bosne i Hercegovine da se aktivno uključe u realizaciju planiranih aktivnosti iz ovog plana.

Također, Vijeće ministara BiH razmotrilo je i usvojilo, na 30. sjednici održanoj 04.12.2012. godine, **Izvještaj o provedbi Akcionog plana UN-ove Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini za 2012. godinu**, a na 104. sjednici održanoj 08.07.2014. godine donijelo je i Odluku o usvajanju **Akcionog plana za implementaciju UNR 1325 u Bosni i Hercegovini 2014-2017. godine**. Ovaj dokument sadrži strateške i srednjoročne ciljeve, očekivane rezultate i aktivnosti za implementaciju UN-ove Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ usmjerene na postizanje ravnopravnosti spolova u sektorima sigurnosti i odbrane u Bosni i Hercegovini.

Na 51.sjednici održanoj 28.05.2013.godine, Vijeće ministara BiH je razmotrilo i usvojilo **Godišnji narativni izvještaj o implementaciji FIGAP programa za period od 01.01.– 31.12. 2012. godine**, a **Godišnji izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u BiH za 2011.godinu je usvojen na 49.sjednici VMBiH, održanoj 08.05.2013.godine.**

Svi usvojeni izvještaji prikazuju pregled napretka u ostvarivanju ravnopravnosti spolova u BiH, a usvojeni strateški dokumenti predstavljaju osnovu i daju smjernice za dalji rad na uvođenju principa ravnopravnosti spolova u različite oblasti društvenog života.

¹ "Službeni glasnik BiH - Međunarodni ugovori" broj: 19/13 od 10.10.2013.godine

² "Službeni glasnik BiH" broj: 98/13 od 16.12.2013.godine

SAŽETAK IZVJEŠTAJA O STANJU RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA 2012-2014. GODINA

U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, član 26. tačka a) Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine prati i analizira stanje ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini i o tome izvještava Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Na osnovu tih analiza sačinjavaju se izvještaji, mišljenja, sugestije i preporuke radi upućivanja nadležnim tijelima na državnom nivou.

Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini 2012-2014. godina prati strukturu Gender akcionog plana BiH (2013-2017.) i sastoji se iz tri dijela. Prvi dio se odnosi na Pregled stanja ravnopravnosti spolova u prioritetnim oblastima: sprječavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici, kao i trgovinu osobama; javni život i donošenje odluka; rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima; obrazovanje, nauka, kultura i sport; zdravlje, prevencija i zaštita; socijalna zaštita; rod i sigurnost. Drugi dio odnosi se na izgradnju i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, a treći na uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva. Izvještaj se završava zaključcima i preporukama.

1. Stanje ravnopravnosti spolova u prioritetnim oblastima

Bosna i Hercegovina je ratificirala Konvenciju Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv **nasilja nad ženama i nasilja u porodici**, te se obavezala na poduzimanje efikasnijih zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja te kažnjavanje počinitelja nasilja. U toku je postupak usvajanja Strategije za implementaciju ove Konvencije Vijeća Evrope u BiH za period 2014-2018. godine. U izvještajnom periodu su doneseni novi entitetski zakoni o zaštiti od nasilja u porodici, te strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici. Međutim, i pored uloženi napora na suzbijanju nasilja nad ženama i u porodici, te sveobuhvatnom zakonskom okviru koji je na snazi, analize i istraživanja i dalje ukazuju na veliku rasprostranjenost ovog oblika nasilja. Prema nalazima prvog Istraživanja o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja nad ženama u BiH skoro polovina žena iz uzorka (47,2%), doživjelo je bar neki oblik nasilja nakon navršeni 15 godina. Tokom 12 mjeseci koje su prethodile istraživanju neki oblik nasilja iskusilo je 11,9% žena u BiH.

Prema Izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH iz 2013. godine, jednaka zastupljenost postoji kada je jedan od spolova zastupljen sa 40% od ukupnog broja kandidata i kandidatkinja na listi (prije toga kvota je bila 33%). Iako je Izborni zakon definirao ovu afirmativnu mjeru, tradicionalna poimanja rodni uloga se u BiH manifestiraju kao prijetnja za veće **učešće žena u procesima odlučivanja** u političkim, društvenim i ekonomskim sferama života. Trenutno, postotak žena u zakonodavnim i izvršnim vlastima na svim nivoima ostaje nezadovoljavajući i uvedena kvota od 40% nije još uvijek dostignuta. Neophodno je da svi akteri, uključujući političke partije i medije učestvuju u afirmaciji žena kao ravnopravnih nositeljica političkih funkcija na svim nivoima vlasti u BiH.

Učešće žena na tržištu rada i jednake mogućnosti njihovog zapošljavanja najčešći su pokazatelji emancipacije žena, te se smatra da je ekonomsko osnaživanje žena jedan od osnovnih ciljeva rodne ravnopravnosti, oslanjajući se na premisu da je ekonomska samostalnost temelj na kojem žene mogu poboljšavati svoj položaj i u svim drugim sferama života. Prema podacima Agencije za statistiku BiH u Bosni i Hercegovini opšta stopa zaposlenosti u 2013. godini iznosila je 31,6 % (muškarci 40,6% i žene 23%). Sveukupno gledajući, žene starije od 15 godina činile su samo 32,5%

aktivne radne snage u Bosni i Hercegovini, što je najniži stepen zastupljenosti žena na tržištu rada u Jugoistočnoj Evropi.

Nivo učešća dječaka i djevojčica u osnovnom i srednjem obrazovanju gotovo je jednak, dok broj studentica nadmašuje broj njihovih kolega kada je u pitanju upis i diplomiranje na institucijama višeg obrazovanja. Bez obzira na navedeno, ograničene su mogućnosti napredovanja za djevojčice i žene i pristup pozicijama za koje su potrebne visoke kvalifikacije, prije svega zbog postojanja stereotipa koji se odnose na muška/ženska zanimanja i pitanja usklađivanja profesionalnog i porodičnog života. Iako je **ravnopravnost spolova u obrazovanju** uključena u ključne pravne i strateške dokumente, potrebno je mnogo više učiniti u postizanju ravnopravnosti spolova u svim dimenzijama sistema obrazovanja. Potrebno je ugraditi relevantno znanje o ravnopravnosti spolova u sve nastavne materijale, te uključiti rodno osjetljive prakse nastave u sve komunikacijske modele između nastavnika i studenata. Posebnu pažnju zaslužuje pitanje obrazovanja pripadnika/ca vulnerabilnih grupa: pripadnika/ca nacionalnih manjina, osoba iz ruralnih sredina, osoba sa invaliditetom, izbjeglih i raseljenih lica, zbog brojnih prepreka sa kojima se susreću.

Zakoni o **zdravstvenoj zaštiti** regulišu prava na zdravstvene usluge standardne kvalitete i jednakog sadržaja, dok u okviru obaveznog pokrivača zdravstvenim osiguranjem, žene imaju pravo na potpunu zdravstvenu zaštitu po pitanju trudnoće i materinstva, pravo na liječenje i medicinska sredstva, te u RS pravo na umjetnu oplodnju. Po ovim zakonima ženama su dostupne usluge u vezi sa planiranjem porodice, kao i u toku trudnoće, porođaja, materinstva nakon porođaja, bez obzira na status zdravstvenog osiguranja žene, saglasno propisima o zdravstvenom osiguranju. U cilju obezbjeđenja dostupnosti zdravstvene zaštite, primarna zdravstvena zaštita organizuje se tako da je korisnicima dostupna u opštini njihovog prebivališta. Problem predstavlja neujednačenost zakona i politika u oblasti zdravlja, koja dovodi do neravnopravnog pristupa zdravstvenim uslugama i pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem koje zavisi od prebivališta žena i finansijskim mogućnostima distrikta i/ili kantona, što nesrazmjerno pogađa romske žene i djevojčice. Razlika između utvrđenih prava na zdravstvenu zaštitu i mogućnosti za njihovo ostvarenje u praksi, naročito pogađa žene iz ruralnih oblasti i žene pripadnice vulnerabilnih grupa

Kada je u pitanju **socijalna zaštita**, veliki broj osoba u Bosni i Hercegovini je u stanju socijalne potrebe. Posebno ranjivu grupu predstavljaju osobe koje su višestruko diskriminisane, i po spolu, ali i pripadnosti različitim kategorijama, kao što su: invaliditet, siromaštvo, nezaposlenost, starost bolest i drugi oblici socijalne ugroženosti. Civilne žrtve rata u Bosni i Hercegovini, odnosno žene koje su pretrpjele seksualno nasilje tokom rata su posebno ranjiva i socijalno isključena grupa. Neadekvatan je i neravnopravan pristup žena mjerama odštete, podrške i rehabilitacije za nasilje pretrpljeno tokom rata, kao što je stalna psihološka i medicinska podrška, kao i novčanim i socijalnim davanjima, koja su različito regulisana u entitetima. Potrebno je nastaviti rad na analizama položaja, mapiranju potreba i podršci socijalno isključenim grupama te usklađivanju i implementaciji zakona, propisa, strategija i akcionih planova koji se odnose na unapređenje položaja osoba koje se mogu tretirati kao socijalno isključene.

Bosna i Hercegovina je napravila veliki iskorak u uključivanju **ravnopravnosti spolova u sektor sigurnosti**, donošenjem već drugog po redu Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 u BiH. Akcioni plan je korišten kao platforma za ostvarivanje rezultata na većem uključivanju žena u postizanju i očuvanju mira i sigurnosti, kroz edukativne i promotivne aktivnosti, usklađivanje propisa i donošenje afirmativnih mjera. Zapažen je povećan interes žena za sudjelovanje u policijskim i oružanim snagama, te operacijama podrške miru. Akcioni plan je poslužio kao platforma za rad na lokalnom nivou, su u nekoliko pilot opština doneseni su lokalni akcioni planovi za provedbu UN R 1325

2. Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova

Da bi država ispunila svoju obavezu ukidanja diskriminacije po osnovu spola, te ostvarivanja ravnopravnosti spolova, potrebno je dalje uspostavljanje ili jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za ravnopravnost spolova. Za postizanje tog cilja neophodno je da institucionalni mehanizmi na svim nivoima zakonodavne i izvršne vlasti imaju neophodan autoritet, vidljivost, političko priznanje, neophodno finansiranje i ljudske resurse, te da njihovo djelovanje bude u potpunosti podržano od strane političke vlasti na svim nivoima.

Drugi periodični Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013.-2017. godine usvojen je u septembru 2013. godine. **Koordinacija i nadzor nad provedbom Gender akcionog plana** u BiH unaprijeđeni su i znatno ojačani tokom implementacije FIGAP programa, u okviru kojeg djeluje Upravni odbor koji donosi odluke, te usvaja zajedničke godišnje izvještaje, planove, budžete. Kontinuirana međusobna saradnja i koordinacija institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, jedan je od važnih preduslova za efikasnu provedbu Gender akcionog plana BiH na svim nivoima vlasti.

Praćenje i unapređenje primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova je kontinuiran proces. Gender institucionalni mehanizmi redovno izrađuju i dostavljaju nadležnim institucijama i organizacijama izvještaje o primjeni međunarodnih dokumenata, UN-a i Vijeća Evrope, koji se odnose na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena, a prema kojima je Bosna i Hercegovina obavezna izvještavati (UN CEDAW Konvencija, Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, UN Rezolucija 1325, preporuke Vijeća Evrope i Evropske direktive). Nacrti i prijedlozi zakona, podzakonski i drugi normativni akti, te strategije iz programa rada vlada i parlamenata na svim nivoima dostavljaju su na mišljenje Agenciji za ravnopravnost spolova BiH i entitetskim gender centrima, te se svake godine primjećuje povećan broj usklađenih sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. Ovo je kontinuiran proces koji treba dalje unaprjeđivati. U skladu sa Jedinim pravilima za ispitivanje kršenja odredbi Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, Agencija i gender centri ispituju kršenje ZORS-a u BiH.

Jačanje saradnje i kapaciteta je kontinuiran proces koji uključuje unaprijeđenje stručnosti kako institucija za ravnopravnost spolova, tako i drugih institucija na svim nivoima organizacije vlasti, s ciljem daljeg razvijanja i primjene sistema, mehanizama i instrumenata za gender analizu, procjenu uticaja sa aspekta ravnopravnosti spolova, te rodno odgovorno budžetiranje. Mreža institucionalnih mehanizama za gender pitanja na svim nivoima zakonodavne i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini stalno se širi, uspostavljanjem komisija za ravnopravnost spolova na lokalnom nivou, kao i kontakt osoba za gender pitanja u okviru institucija na svim nivoima. U svrhu što bolje implementacije Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH i održivosti ovih mehanizama, neophodno je dalje jačanje njihovih kapaciteta, kao i međusobne saradnje i koordinacije. Od suštinskog značaja je, također, saradnja i stručna podrška drugim institucijama u procesu uključivanja principa ravnopravnosti spolova.

Već nekoliko godina gender institucionalni mehanizmi i nevladine organizacije zajednički obilježavaju značajne datume iz oblasti ljudskih prava i ravnopravnosti spolova, štampaju i distribuiraju promotivne materijale, što ima za cilj **podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova** u svim segmentima društva. Povećana je svijest javnosti o ravnopravnosti spolova kao vrijednosti za sve i povećan je nivo netolerancije na diskriminaciju i nasilje nad ženama. Zapaža se i pozitivan pomak u poštivanju standarda ravnopravnosti spolova u medijima, upotrebi gender osjetljivog jezika i davanju na značaju temama koje se odnose na pitanja ravnopravnosti spolova. Ipak, otpornost

patrijarhalnih stavova i duboko ukorijenjenih stereotipa, o ulogama i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i društvu, u cjelini čini glavnu kočnicu za postizanje pune ravnopravnosti spolova.

U proteklom periodu provedeni su brojni **projekti sa institucionalnim i vaninstitucionalnim partnerima**, koji su se odnosili na s³ljedeće oblasti: Sprečavanje nasilja u porodici, provedbu UN Rezolucije 1325 političku participaciju žena, rodno odgovorno budžetiranje, podršku radu lokalnih organa vlasti na uvođenju standarda ravnopravnosti spolova, te druge specifične teme. Iz sredstava FIGAP programa podržano je preko 60 projekata nevladinih organizacija, i preko 60. institucionalnih programa. Pored projekata/programa unutar FIGAP programa, realizovani su zajednički projekti uz podršku UN agencija u BiH (UN Women, UNDP i UNFPA). Kroz provedbu ovih projekata, ojačana je saradnja nevladinih organizacija i institucija, a posebno na lokalnom nivou vlasti. Rezultati većine projekata nevladinih organizacija su potvrdili održivost tako što su postavili osnov za dalju nadogradnju sistemskih rješenja u okviru rodno odgovornih politika na lokalnom nivou.

S ciljem **praćenja i ocjene napretka u postizanju ravnopravnosti spolova** Agencija za ravnopravnost spolova BiH i gender centri redovno prikupljaju i analiziraju podatke dostavljene od strane institucija, nevladinih i međunarodnih organizacija, te izrađuju redovne izvještaje o stanju ravnopravnosti spolova u BiH, kao i primjeni usvojenih strategija i akcionih planova. Prema podacima Agencije za statistiku BiH i entiteskih zavoda za statistiku, svi statistički podaci u kojima je stanovnik predmet posmatranja razvrstavaju se po spolu, a dobijaju se i podaci o školskoj spremi i životnoj dobi. Međutim i dalje postoji nedostatak statističkih podataka razvrstanih po spolu u pojedinim oblastima, što može dovesti do nedosljednosti u poduzimanju mjera, kreiranju politika i usmjeravanju sredstava koja su na raspolaganju.

3. Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva

Proširivanjem Regionalne Deklaracije na zemlje Mediterana (zemlje Sjeverne Afrike), Bosna i Hercegovina je stekla lidersku poziciju u regionu po pitanju **ostvarivanja regionalne saradnje**. U izvještajnom periodu posebno je intenzivirana regionalna saradnja, protok informacija, razmjena iskustava i dobrih praksi, te međusobna razmjena i korištenje znanja stručnjaka i stručnjakinja iz oblasti ravnopravnosti spolova. Postoji potreba i zajednički interes za formalno uspostavljanje regionalnog koordinacionog tijela koje će biti nadležno za planiranje, realizaciju, praćenje, izvještavanje i evaluaciju svih zajedničkih regionalnih projekata i aktivnosti.

Jačanju saradnje sa nevladinim i drugim organizacijama civilnog društva, posebno je doprinijela realizacija projekata podržanih iz sredstava FIGAP programa. Sve manje je ad hoc projekata koji su ranije bili isključivo motivisani donatorskim ciljevima, a sve više strateškog i profesionalnog uključivanja nevladinih organizacija kao ravnopravnih partnera javnom sektoru. Opštine u kojima su aktivne ženske nevladine organizacije ostvarile su veći napredak u uvođenju standarda za ravnopravnost spolova u lokalnoj samoupravi.

³ Deklaracija o saradnji institucionalnih mehanizama za gender pitanja zemalja Zapadnog Balkana, potpisana 2005.godine u Sarajevu

**IZVJEŠTAJ O STANJU RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U
BOSNI I HERCEGOVINI**

2012-2014. GODINA

1. Pregled stanja ravnopravnosti spolova u prioritetnim oblastima

1.1. Sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici, kao i trgovinu osobama

1.1.1. Zakonodavni okvir

Nasilje u porodici, kao jedan od najvećih izazova bosansko-hercegovačkog društva, prepoznato je kao društveni, a ne privatni problem. Ovo je rezultat velikih napora gender institucionalnih mehanizama, nevladinih organizacija i međunarodnih i donatorskih institucija. Žrtve nasilja u porodici dospjele su u središte interesovanja i zaštite društva, usljed promjene zakonskih propisa, edukacije, jačanja kapaciteta i unapređenja prakse institucija za efikasniju primjenu zakona, kao i poboljšanja saradnje institucija i nevladinih organizacija. Žrtve su sve više ohrabrene da nasilje prijave nadležnim institucijama, subjektima zaštite i da se za pomoć obrate nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima nasilja u porodici.

Bosna i Hercegovina raspolaže kvalitetnim pravnim, međunarodnim i domaćim, okvirom kojim su stvorene pretpostavke za prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. U izvještajnom periodu usvojen je **Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u FBiH**⁴ prema kojem su do sada doneseni ili su u fazi izrade podzakonski akti kojima se detaljno reguliše izricanje zaštitnih mjera, osnivanje, rad i finansiranje sigurnih kuća, te psihosocijalni tretman počinitelja nasilja. Osim navedenog, usvojen je **Zakon o liječništvu**⁵, te je u radni tekst Prednacrtu Zakona o zdravstvenom osiguranju ugrađeno rješenje prema kojem su žrtve nasilja u porodici tzv. „izvorni osiguranici“.

Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske⁶ pooštrene su kazne za krivična djela koja se odnose na seksualno nasilje, tj. za krivična djela protiv spolnog integriteta (silovanje, spolno nasilje nad djetetom, obljuba nad nemoćnim licem i dr.). **Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici RS**⁷ propisano je osnivanje Savjeta za suzbijanje nasilja u porodici i porodičnoj zajednici na nivou Vlade RS radi praćenja i procjene provođenja politika i mjera za sprječavanje i suzbijanje nasilja u porodici, te unaprjeđenja koordinisanog i efikasnog djelovanja u oblasti nasilja u porodici. Istim zakonom je propisano da su subjekti zaštite i druga tijela ovlaštena za postupanje po ovom zakonu dužna voditi evidenciju o preduzetim radnjama i podatke o broju pokrenutih i završenih postupaka i drugih preduzetih mjera, te izvještaje o tome dostavljati Ministarstvu porodice, omladine i sporta RS koje prikuplja, obrađuje i evidentira podatke o nasilju u porodici.

Pored ustavnog i zakonskog okvira, institucije BiH i entiteta su donijele i niz politika u vidu strateških dokumenata koji su usmjereni isključivo ili indirektno na prevenciju nasilja nad ženama. Ovdje je naročito značajno spomenuti **Strategiju za implementaciju Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH za period 2014-2018.godina** (usvajanje u toku), te entitetske strategije: **Strategiju za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u FBiH (period 2014 - 2017)** i **Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici u RS (period 2014 - 2019)** kojima se definiše pravac djelovanja u prevenciji nasilja, zaštiti žrtava i procesuiranju počinitelja. Pored ovih posebnih dokumenata, doneseno je i niz strateških dokumenata koji su u cjelosti ili svojim pojedinim dijelovima usmjereni na promociju ravnopravnosti

⁴„Službene novine Federacije BiH“, broj 20/13,

⁵„Službene novine Federacije BiH“, broj 56/13,

⁶„Službeni glasnik Republike Srpske“ broj: 73/10, 67/13,

⁷„Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 102/12 i 108/13,

spolova i osnaživanje žena, kao preduslova za prevenciju nasilja, kroz razvoj, zapošljavanje i socijalnu inkluziju. Nekima od ovih politika su obuhvaćene i pojedine višestruko ranjive grupe, kao što su žene koje pripadaju etničkim manjinama ili su u kategoriji osoba sa invaliditetom.

1.1.2. Prevencija nasilja nad ženama i nasilja u porodici

Značajno je pomenuti rad sa počiniteljima nasilja kao jedan od načina prevencije i sprječavanja ponavljanja nasilja nad ženama. Na području Bosne i Hercegovine trenutno ne postoji jedinstven i institucionalizovan pristup rehabilitativnom radu sa počiniocima rodno zasnovanog nasilja ili pružanju psihosocijalnog tretmana počiniocima rodno zasnovanog nasilja, tako da nevladine organizacije trenutno predstavljaju vodeće društvene aktere na polju rehabilitativnog rada sa počiniocima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini. Finansijska sredstva za ove i slične svrhe nevladine organizacije pronalaze putem inostranih donatorskih sredstava, te u posljednje vrijeme i iz sredstava FIGAP programa (Finansijskog mehanizma za provođenje GAP-a u BiH). Od novembra 2010. godine, u Modriči je uspostavljen prvi Muški centar u okviru nevladine organizacije Budućnost, za rad na sprečavanju i podizanju svijesti muškaraca o nenasilnom rješavanju konflikata.

Ostvaren je napredak na polju jačanja kapaciteta i edukacije svih subjekata zaštite, što je važan segment u borbi protiv rodnozasnovanog nasilja, kako za zaštitu žrtava, tako i u oblasti preventivnog djelovanja. U Centrima za edukaciju sudija i tužilaca FBiH i RS sistematizovana je obuka o ravnopravnosti spolova, zabrani diskriminacije i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici za sudije i tužioce, a u okviru tema koje se odnose na krivično pravo, porodično pravo i ljudska prava. Također, definisani su i posebni moduli vezani za sprečavanje i suzbijanje rodnozasnovanog nasilja u sklopu institucija za policijsko obrazovanje u FBiH i RS. Izrađeni su, ili su u izradi, programi kontinuiranog profesionalnog usavršavanja zdravstvenih i socijalnih radnika za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici, te programi obuke za pedagoško osoblje. Priručnik za razmatranje slučajeva nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini izrađen je 2014. godine od strane sudijskog panela sa devet sudija. Preporuke sudijskog panela su kasnije revidirane od strane pravnih i stručnjaka iz prakse, kao i institucija nadležnih za pružanje kontinuirane edukacije za sudije i tužioce u BiH. Priručnik predstavlja resurs za razmatranje i rješavanje slučajeva nasilja u porodici koji su razvile sudije za sudije.

Gender institucionalni mehanizmi i nevladine organizacije kontinuirano provode kampanje podizanja svijesti i smanjenja tolerancije na nasilje. U ovom smislu se naročito izdvaja kontinuitet obilježavanja svjetske kampanje "16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama" u periodu od 25. novembra do 10. decembra svake godine, ali i niz drugih medijskih i građanskih kampanja za podizanje svijesti o nasilju kao kršenju ljudskih prava i promociji mehanizama zaštite. Na teritoriji BiH svake godine se provode kampanje "Bijela vrpca – Muško ne nasilju nad ženama, a kampanji se odazivaju i predstavnici zakonodavne i izvršne vlasti, svih nivoa vlasti, muškarci, koji tokom trajanja ove kampanje nose vrpcu i na taj način daju podršku nenasilnom ponašanju. U Republici Srpskoj provodi se i kampanja "Porodica/Život bez nasilja"

1.1.3. Multidisciplinarni i koordinirani sistem zaštite žrtava nasilja nad ženama i nasilja u porodici

Dosadašnja iskustva i prakse su pokazale da je za uspješnu zaštitu žrtava nasilja nad ženama i porodici neophodan multiresorni, integrisan i sveobuhvatan sistem zaštite i podrške žrtvama nasilja koordiniran formalnim ili neformalnim mehanizmima. U BiH se intenzivno radi na uspostavi referalnih mehanizama za pružanje zaštite žrtvama nasilja u porodici. Multidisciplinarni pristup podrazumijeva

zajedničke intervencije različitih institucija i profesija u rješavanju problema nasilja u porodici, a koordinacija multidisciplinarnog rada se uređuje kroz protokole o saradnji.

U Federaciji Bosne i Hercegovine potpisano je **devet kantonalnih protokola** o međusobnoj saradnji kantonalnih institucija u pružanju pojedinih vidova pomoći žrtvama nasilja u porodici. Tim protokolima pristupilo je 86 % opština u FBiH dok u jednom broju opština postoje i lokalni protokoli. U lokalnim zajednicama koje su uključene u protokole potpisane na kantonalnom i lokalnom nivou, između nadležnih organa vlasti i nevladinih organizacija koje u svom sastavu imaju i sigurnu kuću, ostvaren je značajan napredak u podršci žrtvama nasilja. To se, između ostalog, potvrđuje kroz redovno planiranje i izdvajanje sredstava u opštinskim budžetima za podršku radu sigurnih kuća.

U Republici Srpskoj, multisektorski timovi su uspostavljeni u lokalnim zajednicama (npr. "Banjalučki model", "Modrički model"), te su postali održivi i predstavljaju regionalne primjere dobre prakse, a svoja iskustva i prakse prenose na druge lokalne zajednice. Uspostavljeni su ili su u fazi uspostavljanja novi lokalni protokoli o saradnji i referalni mehanizmi za postupanje u slučajevima nasilja u porodici u opštinama/gradovima Banja Luka, Prijedor, Bijeljina, Modriča, Lopare, Ugljevik, Trebinje, Novi Grad, Doboj, Derventa, Brod, Šamac, Grad Istočno Sarajevo sa svim opštinama: Istočna Ilidža, Istočno Novo Sarajevo, Istočni Stari Grad, Pale, Sokolac, Trnovo, Višegrad, Novo Goražde, Foča, Rogatica, Čajniče, Vukosavlje, Nevesinje, Berkovići, Gacko, Vlasenica, Zvornik, Kozarska Dubica, Bratunac, Milići, Srebrenica i Šekovići.

Očekuje se povećanje broja opština koje uspostavljaju ove protokole. Pored ovoga, potpisan je **Opšti protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici u Republici Srpskoj**. Protokol je potpisan 25.11.2013. godine, na Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama. Protokol su potpisali Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite, Ministarstvo prosvjete i kulture i Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske, a svrha protokola je da se osigura koordinisan, efikasan i sveobuhvatan rad potpisnika Protokola u cilju trenutne pomoći, podrške i zaštite žrtava nasilja u porodici, suzbijanja i sprečavanja ponavljanja nasilja.

- **Sigurne kuće**

Žrtve nasilja u porodici se suočavaju s višestrukim međusobno prepletenim problemima koji utiču na njihovo zdravlje, sigurnost, finansijsku situaciju i dobrobit njihove djece. Žrtve nasilja u porodici, u najvećem procentu žene i njihova djeca, koje se nalaze u stanju akutnog nasilja zbrinjavaju se u sigurnim kućama. Uloga sigurnih kuća prevazilazi pružanje sigurnog smještaja i ishrane za žrtve nasilja, već osigurava i cijeli niz servisa potrebnih u takvoj situaciji kao što su: psihosocijalna podrška i tretman, besplatna pravna pomoć, a u nekim organizacijama podrška u prekvalifikaciji i zapošljavanju, podrška školskoj djeci koja su smještena u sigurne kuće u učenju, itd.

Na teritoriji BiH postoji **devet sigurnih kuća sa 178 raspoloživa mjesta**. Na području Federacije BiH ima šest sigurnih kuća sa 126 raspoloživih mjesta za smještaj žrtava nasilja u porodici. One djeluju u okviru nevladinih organizacija Fondacija lokalne demokratije-Sarajevo, Medica-Zenica, Vive Žene-Tuzla, Žene sa Une-Bihać, Žena BiH-Mostar i Caritas-Mostar. U 2012. i 2013. godini u sigurnim kućama na području Federacije BiH bilo je smješteno 718 žrtava nasilja u porodici.

PODACI O BROJU SMJEŠTENIH ŽRTAVA NASILJA U PORODICI U ŠEST SIGURNIH KUĆA KOJE DJELUJU NA PODRUČJU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE							
2007. godina	2008. godina	2009. godina	2010. godina	2011. godina	2012. godina	2013. godina	UKUPNO
265	244	317	316	317	395	323	2.177

Izvor: Fondacija lokalne demokratije-Sarajevo, Medica-Zenica, Vive Žene-Tuzla, Žene sa Une-Bihać, Žena BiH-Mostar i Caritas-Mostar)

U Republici Srpskoj djeluju tri sigurne kuće pri nevladinim organizacijama Budućnost-Modriča, Udružene žene-Banja Luka i Lara-Bijeljina. Njihov ukupni kapacitet je 52 mjesta. Osnivanje i finansiranje sigurnih kuća je propisano zakonskim i podzakonskim aktima⁸ na entitetskom nivou. U sigurnim kućama je tokom 2013. godine bilo smješteno 107 žena i 113 djece, od čega na osnovu rješenja centara za socijalni rad, odnosno službi socijalne zaštite, 46 žena i 48 djece. Kada se uporede podaci u prethodnih nekoliko godina, nema značajnijeg povećavanja niti smanjivanja broja o smještaju žrtava u sigurne kuće.

• SOS telefoni

Još jedan vid specijaliziranih usluga podrške žrtvama nasilja u BiH su SOS telefoni - 1264 u Republici Srpskoj i 1265 u Federaciji BiH. Telefonska SOS linija 1264 za žene i djecu žrtve nasilja u porodici u Republici Srpskoj postoji kontinuirano od 2005. godine. Pozivi prema SOS liniji 1264 se tehnički preusmjeravaju na fiksne brojeve nevladinih organizacija (Udružene žene-Banjaluka, Budućnost-Modriča, OŽ Lara-Bijeljina i Ženski centar-Trebinje) u zavisnosti od toga iz kojeg geografskog područja je isti upućen. Od osnivanja do kraja 2013. godine zabilježeno je ukupno 29.927 poziva na liniju 1264 (3.982 samo za 2013. godinu), od čega je 98% žrtava bilo ženskog spola.

U FBiH je krajem 2008. godine potpisan Memorandum o saradnji koji reguliše način funkcioniranja SOS linije između Gender Centra FBiH, Centra za socijalni rad - Jajce, Fondacije lokalne demokratije-Sarajevo, nevladinih organizacija Medica-Zenica, Vive Žene-Tuzla, Žena BiH-Mostar i Žene sa Une-Bihać. Od osnivanja SOS linije do kraja 2013. godine upućeno je 8.505 poziva, a u 2012. i 2013. godini upućeno je 2.194 poziva na broj 1265, što predstavlja malo smanjenje broja poziva na ovaj broj u odnosu na prethodne godine.

PODACI O BROJU POZIVA NA SOS TELEFON 1265					
2009. godina	2010. godina	2011. godina	2012. godina	2013. godina	UKUPNO
2.978	1.902	1.431	1.190	1.004	8.505

Izvor: Fondacija lokalne demokratije-Sarajevo, Medica-Zenica, Vive Žene-Tuzla, Žene sa Une-Bihać, Žena BiH-Mostar i Caritas-Mostar)

⁸ Pravilnik o standardima za realizaciju sigurne kuće i Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra sigurnih kuća su objavljeni u „Službenom glasniku Republike Srpske“, broj 32/13, Pravilnik o načinu dodjele sredstava sigurnim kućama, objavljen u „Službenom glasniku Republike Srpske“, broj 62/13, a utvrđena je i cijena zbrinjavanja žrtava nasilja u porodici u sigurnoj kući u visini od 1.636,00 KM namjesečnom nivou koja je objavljena u „Službenom glasniku Republike Srpske“, broj 69/13. U fazi izrade je i Pravilnik o kriterijima i standardima za osnivanje, rad i finansiranje sigurnih kuća u Federaciji Bosne i Hercegovine,

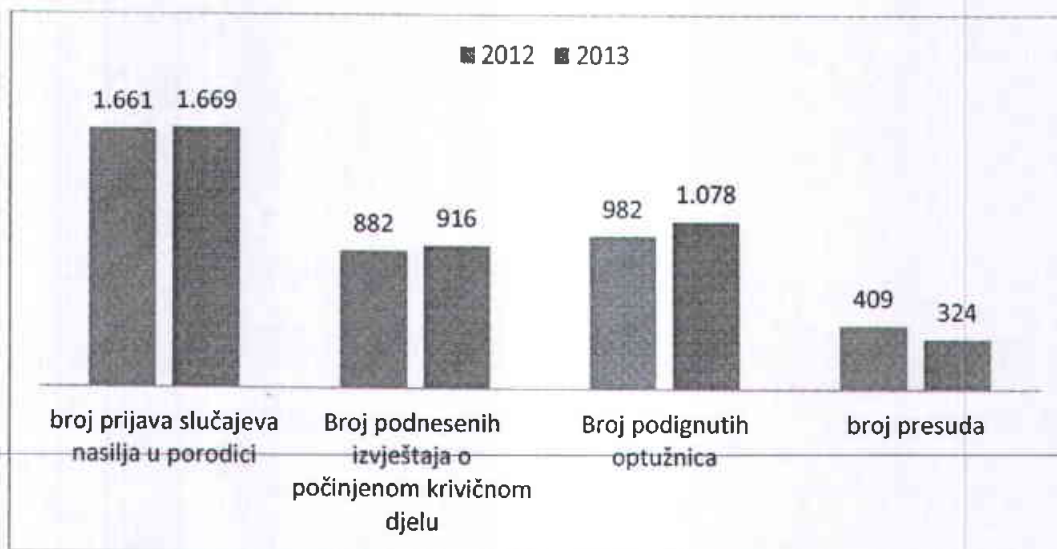
- **Podaci o slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici**

U Bosni i Hercegovini još uvijek nije utvrđena jedinstvena metodologija za prikupljanje podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici, iako postoje određena nastojanja da se metodologije usklade kako bi podaci bili kompatibilni na cijeloj teritoriji BiH. Kada je u pitanju vođenje evidencije o nasilju u porodici, postojeće stanje u ovoj oblasti karakteristično je po tome da se prilikom unosa, obrade i prezentacije podataka koriste tradicionalne metode sa minimalnom upotrebom informaciono-komunikacijskih tehnologija što direktno utiče na tačnost prikazanih podataka, duže vrijeme obrade i prezentacije podataka. Još uvijek se raspoloživi podacima koji su uporedivi samo na entitetskom nivou.

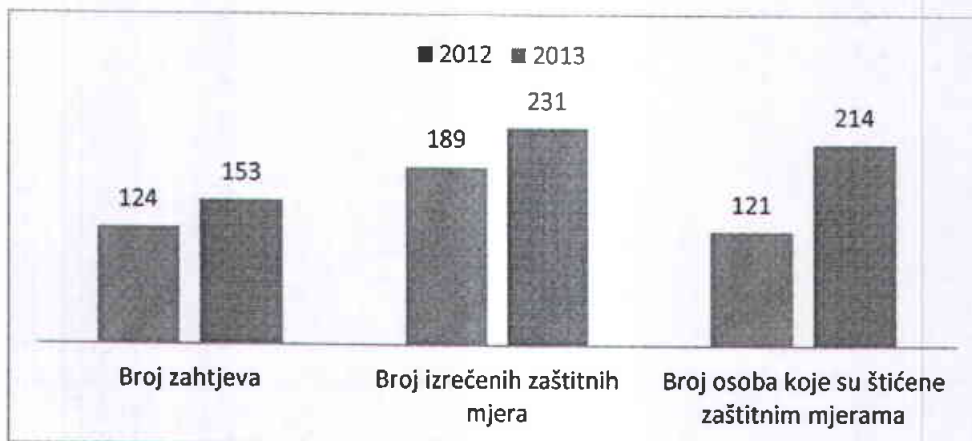
Kako bi se unaprijedila metodologija za prikupljanje, obradu i prezentiranje podataka o slučajevima nasilja u porodici i uspostavila jedinstvena baza podataka o žrtvama nasilja u porodici pokrenute su značajne aktivnosti. Tako su u Federaciji BiH pokrenute aktivnosti pilotiranja baze podataka u oblastima koje se odnose na prijavljivanje slučajeva nasilja u porodici, izricanje i praćenje zaštitnih mjera, SOS telefon i smještaj u sigurne kuće. Do kraja godine planirana je uspostava elektronske baze podataka, a iskustva stečena prilikom pilotiranja će se koristiti za cjelokupnu uspostavu elektronskog vođenja podataka u drugim oblastima.

Gender Centar Federacije BiH od 2006. godine redovno prikuplja podatke prema članu 222. Krivičnog zakona Federacije BiH – nasilje u porodici od svih kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova.

Slika 1: Broj prijava slučajeva nasilja u porodici, broj podnesenih izvještaja o počinjenom krivičnom djelu, broj podignutih optužnica, broj presuda (podaci kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova, kantonalnih tužilaštava i općinskih sudova prema članu 222. Krivičnog zakona FBiH)

Slika 2 Broj zahtjeva za izricanje zaštitnih mjera, broj izrečenih zaštitnih mjera i broj osoba koje su štice zaštitnim mjerama prema podacima općinskih sudova (podaci općinskih sudova prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici u FBiH)

U FBiH, prema podacima općinskih sudova u 2012. godini doneseno je 409 presuda za krivično djelo nasilje u porodici prema članu 222. KZ FBiH. Ovim krivičnim djelima oštećene su 554 osobe, od toga 377 žena, 45 djevojčica, 53 dječaka i 79 muškaraca. Dominiraju uvjetne 322 osude, zatim je izrečena 41 kazna zatvora, 27 novčanih kazni i 9 otpada na ostalo (sudske opomene i dr.). Među izvršiocima je bilo 385 muškaraca, 16 žena i 5 dječaka.

U 2013. godini donesene su 324 presude za krivično djelo nasilja u porodici prema članu 222. KZ FBiH. Ovim krivičnim djelima oštećeno je 446 osoba, od čega 307 žena, 37 djevojčica, 65 muškaraca i 37 dječaka. Također, dominiraju uvjetne osude kojih je 267, zatim 31 kazna zatvora, 20 novčanih kazni i 7 spada pod ostalo. Među izvršiocima je 315 muškaraca, 13 žena i 2 dječaka.

U Republici Srpskoj je donesen Pravilnik o sadržaju evidencije i izvještaja o nasilju u porodici, te uspostavljeni jedinstveni obrasci za dokumentovanje nasilja u porodici za subjekte zaštite i uspostavljen sistem godišnjeg i periodičnog izvještavanja o nasilju u porodici. Ministarstvo porodice, omladine i sporta RS, prema Protokolu, zaduženo je da na osnovu dobijenih podataka sačini Izvještaj o broju djece žrtava nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja prema spolu, starosti, vrsti nasilja, kao i mjerama preduzetim u tim slučajevima. Prvi put su u Republici Srpskoj u 2014. godini na jednom mjestu objedinjeni podaci nadležnih ministarstava.

Prema evidencijama koje su vodile organizacione jedinice nadležnih ministarstava, u Republici Srpskoj, u 2013. godini evidentirano je 650 djece, koja su bila žrtve različitih oblika nasilja. Prema evidenciji, djelu nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja jednako su bila izložena djeca muškog i ženskog spola. Od ukupnog broja žrtava, 326 ili 50,2% su djeca muškog spola, dok su 324 ili 49,8% ženskog spola.

Zabrinjava podatak Ministarstva unutrašnjih poslova RS da su od 2000-2012. godine počinjena 123 ubistva u porodici. Žene čine više od polovine ubijenih, kada su u pitanju ubistva u porodici, odnosno, više od jedne trećine ukupno ubijenih, su žene.

Po podacima entitetske policije, u 2013. godini u RS je evidentirano 1.088 slučajeva nasilja u obitelji (prekršaji i kaznena djela), podneseno je 999 izvještaja o nasilju, a broj počinitelja nasilja je 1.143, od kojih uvjerljivo više muškog spola (1.047) i 96 ženskog spola. Evidentirane su 1.362 žrtve nasilja, od kojih: 67 djece do 14 godina, 65 mladih od 14 do 18 godina, 892 žene iznad 18 godina i 338 muškaraca iznad 18 godina. U 453 slučaja utvrđeno je da se radi krivičnim djelima za koja su podnesena 442 izvještaja o počinjenim kaznenim djelima protiv 463 izvršitelja. Broj ovih kaznenih

djela veći za 70 posto u odnosu na 2012. U 2013.godini izrečeno je 28 hitnih mjera zaštite i to sedam udaljenja učinioca nasilja iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora i 21 zabrana približavanja i kontaktiranja učinioca nasilja sa žrtvom nasilja.

Na osnovu analize zakonskog okvira utvrđeno je da u BiH i entitetima postoje formalne pretpostavke za prijavljivanje djela nasilja nad ženama i nasilja u porodici, provođenje hitnih zaštitnih mjera, provođenje djelotvornih istraga i gonjenja, pa i zaštitu svjedoka i pružanje pravne pomoći žrtvama. Međutim, praksa je ukazala na niz problema u ostvarenju pravde za žrtve nasilja, koji mogu, ali ne moraju, biti vezani sa zakonskim okvirom, već sa tolerancijom službenih lica unutar nadležnih institucija u odnosu na rodnozasnovano nasilje. Krivično zakonodavstvo, iako najvećim dijelom sveobuhvatno, zbog svoje opšte rodne neutralnosti, ali i sveukupne društvene percepcije i poimanja rodni uloga, izostavlja određena djela koja nesrazmjerno, a možda i isključivo, imaju za žrtve žene. Ovdje se prvenstveno misli na djela kao što su silovanje u braku, prinudni brak, te genitalno sakaćenje.

Ipak, postoje i drugi razlozi za blagu kaznenu politiku. Kroz analizu je utvrđena niska stopa prijavljivanja djela nasilja nad ženama i nasilja u porodici i razlozi prijavljivanja ili neprijavljivanja slučajeva nasilja. Međutim, čak i kada ova djela jesu prijavljena policiji, vrlo često dolazi ili do neprepoznavanja djela kao krivičnog, već privatnog problema, ili do blagih kvalifikacija djela od strane tužilaca. Ovo ukazuje, i dalje, na nedovoljnu svijest i educiranost zaposlenih u nadležnim institucijama o ovom problemu.

- **Istraživanja na temu nasilja nad ženama i nasilja u porodici**

Istraživanje o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja nad ženama u BiH je prvo istraživanje rodno zasnovanog nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, koje je Agencija za ravnopravnost spolova provela u saradnji sa Gender centrom Federacije BiH i Gender centrom Republike Srpske, Agencijom za statistiku BiH, Federalnim zavodom za statistiku i Republičkim zavodom za statistiku RS. Finansiranje ovog istraživanja osigurano je iz sredstva FIGAP programa i UN agencija (UNFPA i UN WOMEN). Istraživanje je provedeno tokom septembra i oktobra 2012. godine u skladu sa metodologijom Ekonomske komisije Ujedinjenih naroda za Evropu (UNECE), ali uključuje i dodatne komponente, kao što su faktori i determinante nasilja, njegove posljedice, te obraćanje institucijama i organizacijama za podršku žrtvama nasilja.

Cilj istraživanja bio je ustanoviti rasprostranjenost različitih formi nasilja nad ženama u porodici, ali i izvan porodice, i na taj način omogućiti identificiranje najvažnijih karakteristika različitih oblika nasilja nad ženama, ustanoviti ključne faktore njegovog ispoljavanja, te ispitati posljedice i iskustva žena u obraćanju institucijama i organizacijama za podršku. Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku od 3.300 domaćinstava i punoljetnih žena u Bosni i Hercegovini, sa odgovarajućim reprezentativnim poduzorcima za Republiku Srpsku i Federaciju Bosne i Hercegovine. Podaci su prikupljeni ne samo o ženama, već i o karakteristikama njihovih domaćinstava.

Prema nalazima istraživanja skoro polovina žena iz uzorka (47,2% u BiH, 47,2% u FBiH i 47,3% u RS) doživjelo je bar neki oblik nasilja nakon navršanih 15 godina. Tokom 12 mjeseci koje su prethodile istraživanju neki oblik nasilja iskusilo je 11,9% žena u BiH (12,7% u FBiH i 10,6% u RS). Nalazi ukazuju da je najrasprostranjenije psihičko nasilje sa ukupnom stopom prevalencije od 41,9% tokom života i 10,8% u toku poslednjih godinu dana, te da iza njega slijedi fizičko nasilje sa stopom prevalencije na životnom nivou od 24,3%, a tokom poslednjih godinu dana 2,4%. Seksualno nasilje

doživjelo je tokom odraslog života 6% žena, dok je ovakvo iskustvo u toku poslednjih godinu dana imalo 1,3% žena.

Najšire je rasprostranjeno nasilje koje prema ženama vrše partneri sadašnji ili bivši, jer su oni počinioci u 71,5% slučajeva. U cjelini gledano, sfera intimnih partnerskih i porodičnih odnosa daleko je veći izvor opasnosti od nasilja za žene nego što je to šira zajednica.

Nedovoljno razvijena svijest o tome koja iskustva predstavljaju različite forme nasilja i potom prepoznavanje da su takvom nasilju izložene, važna je pojava registrovana istraživanjem. Veliki broj žena, koje su tokom istraživanja izvjestile o različitim pojedinačnim manifestacijama nasilja, uprkos tome, ne percipiraju sebe kao žrtve nasilja. Tako 58,4% žena koje su bile izložene fizičkom nasilju tokom posljednjih godinu dana tvrdi da nisu žrtve fizičkog nasilja. Još manji udio žena prepoznaje svoju izloženost psihičkom, ekonomskom i seksualnom nasilju.

Istraživanje je potvrdilo da je neravnopravnost spolova i uzrok i posljedica nasilja nad ženama, te je ovu pojavu, kao takvu, potrebno posebno adresirati. Ovaj kompleksni društveni problem proističe prvenstveno iz tradicionalnih rodnih nejednakosti, nejednakih šansi za muškarce i žene u obrazovnim, poslovnim i drugim sferama života, patrijarhalnog poimanja uloge žene u porodici i društvu, te diskriminatornih politika i praksi. Pored činjenice da je neravnopravnost spolova jedan od ključnih uzroka nasilja, kao značajni faktori nasilja nad ženama, identifikovani su: tip naselja u kome žena živi, materijalni standard njenog domaćinstva, kulturni činioci poput stavova prema rodnim ulogama i kultura reguliranja konflikata u porodici, kao i prisustvo različitih porodičnih problema.

Ovo istraživanje dalo je direktan doprinos kreiranju integrisanih politika za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama u BiH, obezbjeđujući tamne brojeke nasilja i dopunjujući podatke administrativnih izvora, koji se odnose samo na registrovane slučajeve nasilja.

Studija o uzrocima nasilja u porodici u Federaciji BiH, koju je proveo Gender centar FBiH na uzorku od 1000 ispitanika pokazala je da većina građana izražava visok stepen svjesnosti o postojanju problema nasilja u porodici (preko 90%), međutim tek 50% anketiranih je svjesno stvarne rasprostranjenosti i posljedica problema nasilja u porodici na bosanskohercegovačko društvo. Gotovo 45% anketiranih još uvijek problem nasilja u porodici gleda kao privatni problem porodica u kojima se nasilje dešava, a u koji se oni ne bi željeli miješati. Međutim, s druge strane većina ispitanika (96,6%) smatra da bi se država i društvo trebali aktivnije uključiti u rješavanje problema nasilja u porodici. Uopšteno govoreći, evidentno je da u FBiH postoji dominirajući društveni stav po kojem se na većinu oblika nasilja u porodici još uvijek gleda kao na privatnu stvar svake porodice, dok samo u slučajevima ekstremnog fizičkog nasilja tim problemom treba da se bavi policija i centri za socijalni rad.

Rezultati ovoga, kao i velikog broja do sada provedenih drugih istraživanja, konzistentno pokazuju da osobe koje su počinile nasilje u porodici nisu homogena grupa te da postoji širok raspon faktora rizika za nasilno ponašanje. Naime, istraživanje je kao nesporno pokazalo da različiti sociodemografski, socioekonomski i psihološki faktori utječu na pojavu nasilja u porodici.

Prema nalazima istraživanja, porodične vrijednosti, tradicija, unutarporodični poredak i metode komunikacije imaju znatan utjecaj na stavove prema nasilju u porodici. Istraživanje je nedvosmisleno utvrdilo opću povezanost između nasilnog ponašanja u porodici (psihološkog, fizičkog i spolnog zlostavljanja i ozljeđivanja članova porodice) sa izloženošću svim ispitivanim oblicima zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu.

1.1.4. Trgovina osobama

Bosna i Hercegovina je uspostavila institucionalni okvir za izradu i koordinaciju politike borbe protiv trgovine ljudima i njenu provedbu u djelo, koji uključuje državnog koordinatora, državnu interresornu grupu, kao i Udarnu grupu i regionalne monitoring timove. Krivični zakon BiH je 2010. godine usklađen sa relevantnim međunarodnim standardima, a 2013. godine usvojene su izmjene i dopune Krivičnog zakona Republike Srpske i Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH, dok je usvajanje izmjena i dopuna Krivičnog zakona FBiH u toku.

Broj identificiranih žrtava trgovine osobama u svrhu seksualnog iskorištavanja značajno je smanjen u poređenju sa situacijom krajem 1990-ih i početkom 2000-ih godina. Institucionalni i zakonodavni mehanizmi za pojave trgovine osobama su bili osmišljeni i provedeni tako da odgovore uglavnom na trgovinu ženama u svrhu seksualnog iskorištavanja u vrijeme kada je BiH bila jedna od glavnih država tranzita i odredišta žrtava trgovine ljudima.

Slijedeći sveobuhvatan pristup u rješavanju problematike trgovine osobama Ministarstvo sigurnosti BiH je u saradnji sa svim nadležnim institucijama izradilo treću po redu **Strategiju i Akcioni plan suprotstavljanja trgovini osobama u Bosni i Hercegovini (2013-2015.)**. Također, Akcioni plan za implementaciju UN Rezolucije u Bosni i Hercegovini za period 2014 – 2017. godine uključuje srednjoročni cilj koji se odnosi na smanjenje stope trgovine osobama u BiH. Za postizanje ovog cilja predviđene su aktivnosti i mjere za unaprijeđenje primjene pravnih mehanizama, izgradnju kapaciteta i podizanje svijesti o problemu trgovine osobama u BiH.

Podaci o potencijalnim žrtvama trgovine osobama (navođenja na prostituciju i/ili seksualnog iskorištavanja, trgovine osobama u svrhu prosjačenja, prodaje u svrhu sklapanja braka) se prikupljaju od strane tužilaštava, službi za sprovođenje zakona, centara za socijalni rad, te nevladinih organizacija. Podaci o krivičnom gonjenju za djela trgovine osobama i krivična djela koja se vežu za trgovinu osobama prikupljaju se od Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine i Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima.

Od ukupno 39 žrtava trgovine osobama identificiranih tokom 2012. godine 20 su žrtve seksualnog iskorištavanja, 3 navođenje na prostituciju, 13 prisilnog rada – prosjačenja i 3 prodaje radi prisilnog sklapanja braka. Od tog broja 12 je bilo stranih državljanke i to pretežno iz zemalja regije. Tokom 2012.godine u sigurnim kućama/skloništima je asistirano 13 potencijalnih žrtava trgovine osobama. U 2012.godini nadležna tužilaštva su ukupno naredila 19 istraga protiv 42 lica. Podignuto je 15 optužnica protiv 22 lica, a nadležni sudovi su izrekli 11 osuđujućih presuda protiv 13 lica. Nadležni organi su u toku 2013. godine identificirali 16 žrtava trgovine osobama, što predstavlja pad u odnosu na 39 žrtava identificiranih u 2012.godinu. Od identificiranih žrtava, 13 je bilo podvrgnuto prisilnom radu, a 3 su žrtve trgovine osobama u svrhu seksualnog iskorištavanja. Devet od 16 identificiranih žrtava su djeca, pet je punoljetnih ženskih osoba i dva su punoljetna muškarca.

Obezbjedenje odgovarajućih usluga žrtvama trgovine osobama, kao što su skloništa, većinom vode nevladine organizacije koje se oslanjaju na finansiranje koje nije osigurano iz redovnih budžeta već ovisi o donatorskoj pomoći. Ministarstvo sigurnosti BiH ima potpisan protkol sa dvije nevladine organizacije, koje pružaju pomoć i smještaj stranim žrtvama trgovine osobama, dok Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH ima potpisan protokol sa tri nevladine organizacije koje pružaju pomoć i smještaj za domaće žrtve trgovine osobama.

U Zaključnim zapažanjima i preporukama koje je Bosna i Hercegovina dobila nakon odbrane Četvrtog i petog CEDAW izvještaja za Bosnu i Hercegovinu, UN CEDAW Komitet je konstatovao

napredak u usvajanju propisa i politika za zaštitu žrtava i svjedoka uključujući i razvoj nove Strategije za borbu protiv trgovine osobama. Međutim, Komitet je izrazio zabrinutost zbog pomanjkanja djelotvornih procedura identifikacije žrtava, te blagovremenog procesuiranja i kažnjavanja trgovaca osobama, naročito kada se radi o ženama i djevojčicama iz romskih zajednica i interno raseljenim ženama koje su sve više pogođene ovim problemom. Zbog toga je Komitet naglasio važnost osiguranja djelotvorne primjene novog zakonskog okvira, te jačanja mehanizama koji imaju za cilj ranu identifikaciju i upućivanje žrtava trgovine osobama.

1.2. Javni život i donošenje odluka

Prema **Izmjenama i dopunama Izbornog zakona Bosne i Hercegovine** iz 2013. godine, jednaka zastupljenost postoji kada je jedan od spolova zastupljen sa 40% od ukupnog broja kandidata i kandidatkinja na listi (prije toga kvota je bila 33%). Iako je Izborni zakon definirao ovu afirmativnu mjeru, tradicionalna poimanja rodni uloga se u BiH manifestiraju kao prijetnja za veće učešće žena u procesima odlučivanja u političkim, društvenim i ekonomskim sferama života. Trenutno, postotak žena u zakonodavnim i izvršnim vlastima na svim nivoima ostaje nezadovoljavajući i uvedena kvota od 40% nije još uvijek dostignuta.

Poseban pomak predstavlja i donošenje amandmana kojima se uvode afirmativne mjere, u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH u Zakon o finansiranju političkih partija („Službeni glasnik BiH“ broj:102/09). Ovim zakonom je predviđeno da se prilikom raspoređivanja sredstava parlamentarnih strankama dodatno raspoređuje 10 procenata dostupnih sredstava onim strankama koje imaju pripadnike manje zastupljenog spola. Analiza političkih stranaka pokazuje da većina stranaka ima strukture samo za žene, obično forume žena. Međutim, sve stranke nisu dodijelile finansijske resurse ovim strukturama, niti navode jasnu viziju zadatka ovih struktura.

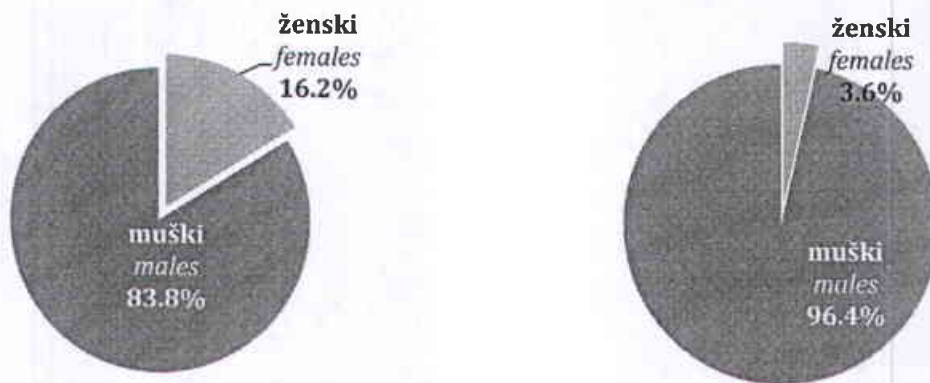
Prema istraživanju Međuparlamentarne unije (IPU) objavljenom u maju 2014. godine, kojim je utvrđen procenat političke participacije žena u državnim parlamentima, BiH se nalazi na 69 mjestu od ukupno 189 zemalja obuhvaćenih istraživanjem.

1.2.1. Podaci o zastupljenosti žena u javnom životu i na mjestima donošenja odluka

Bosna i Hercegovina ima oko 20% žena u parlamentarnim tijelima, što je evropski prosjek. Iako je trenutna procentualna zastupljenost žena u zakonodavnim tijelima u BiH relativno niska, može se primjetiti trend povećanja broja žena u Parlamentarnoj skupštini BiH. Očito je da žene u Parlamentarnoj skupštini BiH svojim djelovanjem mijenjaju svijest o značaju učešća žena na mjestima odlučivanja. U Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, Predstavničkom domu Parlamenta FBiH i Narodnoj skupštini RS žene čine u prosjeku oko 21% svih izabranih zastupnika/ca. U šest komisija Predstavničkog doma PSBiH od 54 člana/ice 13 je žena i nema niti jedna predsjednica komisije. U 6 zajedničkih komisija PSBiH od 72 člana/ice 14 je žena i to na poziciji predsjednice su 3 žene. U 3 komisije Doma naroda PSBiH od 18 članova/ica, 3 su žene, niti jedna predsjednica, a samo jedna druga zamjenica.

Rezultati Lokalnih izbora 2012. godine ukazuju na činjenicu da su žene i dalje manje zastupljen spol u većini lokalnih zakonodavnih tijela. Analiza ukazuje da je, u odnosu na Lokalne izbore 2008. godine kada je bilo izabrano prosječno 15% žena u općinskim vijećima/ skupštinama opština, na Lokalnim izborima 2012. godine izabrano u prosjeku 17,1% žena. U četiri opštine žene su izabrane za načelnice.

Slika 3. Spolna struktura izabranih vijećnika/ca odbornika/ca i načelnika/ca na Lokalnim izborima 2012

Žene su i dalje podzastupljene u izvršnoj vlasti u Bosni i Hercegovini. Nakon izbora 2010. godine, u sastav Vijeća ministara BiH nije imenovana niti jedna žena kao ministrica. Od 10 mjesta zamjenika/ca ministara 6 zauzimaju žene ili 60%, a na mjestima pomoćnika/ca je 42 muškarca i 6 žena (12,5%). U sastavu Vlade Federacije Bosne i Hercegovine imenovana je samo jedna žena – ministrica. Trenutni sastav Vlade Republike Srpske ukazuje na značajan napredak u zastupljenosti žena. Žene su: premijerka i potpredsjednica Vlade, a ministricе su imenovane u pet resora, od ukupno 16 ministarstava (što ukupno čini 37,5% zastupljenosti žena u Vladi Republike Srpske). U vladama kantona nijedna žena nije imenovana kao premijerka kantonalne Vlade dok procenat žena, ministrica u kantonalnim vladama, iznosi 17,5% (broj ministrica varira od 0% do 37,5%, u ovisnosti od kantona).

Zastupljenost žena u pravosudnoj vlasti je na zadovoljavajućem nivou, gdje doseže čak 64% na nekim nivoima, a manji procent se odnosi na žene na rukovodećim pozicijama u pravosuđu (40% za sudove, te 16,6% za tužilaštva). U sastavu Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH je pet izabranih žena i šest muškaraca. Podaci iz Godišnjeg izvještaja Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH iz 2012. ukazuju na činjenicu da se broj žena i muškaraca u tužilaštvima i sudovima kreće u okviru standarda koji je utvrđen Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. Vijeće prilikom imenovanja na pravosudne pozicije vodi računa i o ravnopravnoj zastupljenosti spolova. Međutim, podaci o spolnoj zastupljenosti na višim pozicijama, predsjednika/ca sudova i glavnih tužitelja/ica, pokazuju manju zastupljenost žena (14%). Predsjednica Suda BiH je žena.

U entitetskim sudovima i tužiteljstvima rukovoditelji su muškarci. Samo su dvije žene imenovane na mjesta glavnih tužiteljica na entitetskom nivou. Žene, kao predsjednice, dominantne su u kantonalnim sudovima (60%). Učešće žena je veće u okružnim sudovima (61,46%) i tužiteljstvima (50%), te općinskim (67,55%) i osnovnim (62,56%) sudovima.

Prema podacima Ministarstva vanjskih poslova BiH, u diplomatsko-konzularnim predstavništvima Bosne i Hercegovine (DKP), trenutno je zastupljeno 78 žena i 73 muškarca, što ukazuje na povećanu zastupljenost žena za oko 20% u odnosu na podatke iz 2009. godine, kada je bilo 56 žena i 122 muškarca. Trenutno je imenovano šest ambasadorica i jedna generalna konzulica.

Na entitetskom nivou, Klub parlamentarki FBiH osnovan je kako bi prevladao političke razlike i radio na poboljšanju svakodnevnog života svih građana, a naročito žena. Od osnivanja, u martu 2013. godine, ovaj klub političarki koje pripadaju različitim političkim grupama napravio je značajan napor u organizacionom razvoju i uticaju u Parlamentu. Klub je do danas radio sa državnim nevladinim organizacijama na nacrtu amandmana o povećanju sankcija protiv počinitelja nasilja u porodici i

ostalim krivičnim djela počinjenih protiv žena i djevojčica kao što je incest, silovanje maloljetnih osoba, akti koji kriminaliziraju porodijski dodatak, promjena dobne granice za zakonsko shvatanje maloljetnica/ka i harmonizirajuće kompenzacije za porodijsko odsustvo majki i očeva širom zemlje.

1.2.2. Aktivnosti usmjerene na povećavanje učešća žena na mjestima donošenja odluka

Ključni strateški dokumenti koji uključuju ovu oblast su: **Gender akcioni plan** kao strateški dokument za ostvarivanje ravnopravnosti spolova BiH za period 2013-2017. godine i **Akcioni plan za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“** u BiH za period 2014-2017. u kojima je kao prioritetna oblast prepoznato povećanje učešća žena u javnom životu i donošenju odluka, sa definisanim mjerama, aktivnostima, rokovima i nosiocima odgovornosti.

U cilju povećanja sposobnosti žena za učešće u donošenju odluka, gender institucionalni mehanizmi i nevladine organizacije u BiH provode brojne aktivnosti, kao što su radionice fokusirane na pripremu kandidatkinja, te analize, istraživanja, konferencije, seminari i okrugli stolovi, kao i promotivne kampanje na temu povećanja broja žena na mjestima donošenja odluka. Ove aktivnosti se posebno intenziviraju u predizbornim periodima za opšte i lokalne izbore. Programi, ni u kom smislu, nisu bili stranački orijentisani, već su provodeni isključivo u cilju postizanja ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini.

Povodom Lokalnih izbora 2012. godine Gender centar RS je na cijeloj teritoriji Republike Srpske proveo kampanju „Biraj ravnopravno – Lokalni izbori 2012“ u saradnji sa lokalnim organima vlasti i nevladinim organizacijama. Nakon lokalnih izbora 2012. godine, Gender centar je pozvao političke stranke i lokalne vlasti da prilikom formiranja lokalnih organa vode računa o primjeni Zakona o ravnopravnosti polova u BiH.

U 2012. godini, Gender centar Republike Srpske je pripremio, a Vlada Republike Srpske je usvojila **„Izveštaj o napretku u primjeni normativno-pravnih standarda za ravnopravnost spolova u oblasti političkog i javnog života u Republici Srpskoj za period 01.07.2010-01.07.2012.“** Izveštajem je konstatovano da je primjetan blagi porast učešća žena u pojedinim segmentima javnog i političkog života. Međutim i dalje postoje duboko ukorijenjene tradicionalne predrasude i prepreke, te stav da ženama nije mjesto u javnoj već u privatnoj sferi. Ovo je posebno vidljivo u pojedinim lokalnim zajednicama u kojima u lokalnim organima vlasti nema uopšte žena ili su one veoma malo zastupljene. Evidentno je povećavanje broja žena u republičkim organima vlasti na izabranim i imenovanim pozicijama. Dalji koraci na stvaranju uslova da se postigne veće učešće žena na mjestima odlučivanja biće usmjereni na dosljedno ispunjavanje zakonodavnih i administrativnih mjera, mjera podrške i mjera nadzora, koje su od strane Vlade Republike Srpske usvojene još 2010. godine, a potvrđene usvajanjem navedenog izvještaja o napretku iz 2012. godine.

Iz FIGAP programa podržane su aktivnosti četiri nevladine organizacije i jednog univerziteta, u oblasti javnog i političkog života, koje su bile fokusirane na pripreme kandidatkinja za Lokalne izbore 2012. godine, ali i za generalnu edukaciju i promociju učešća žena u javnom i političkom životu.

U avgustu 2012. godine, u okviru programa Ljetne škole rodne ravnopravnosti, u organizaciji Gender centra Republike Srpske i Univerziteta u Banjoj Luci, održano je posebno predavanje o izbornom zakonodavstvu i političkom predstavljanju žena u okviru tematske cjeline „Normativno – pravni i institucionalni okvir rodne ravnopravnosti“. Ovakva predavanja nastavljena su i u sljedećim ciklusima

Škole rodne ravnopravnosti u saradnji sa Pravnim fakultetom Univerziteta u Istočnom Sarajevu 2013. i 2014. godine.

Mjesec ženskog romskog aktivizma (od 08. marta do 08. aprila 2013. godine) pod nazivom „Jednakost za sve“ je obilježen u sklopu implementacije projekta Udruženja žena Romkinja „Bolja budućnost“ Tuzla, a pod nazivom „Aktivna inkluzija Romkinja BiH u javni život i donošenje odluka“ čija je svrha osnaživanje žena sa akcentom na Romkinje i razvoj njihovih vještina da bi mogle ravnopravno učestvovati u političkom i javnom životu kao ravnopravne građanke ovog društva. Ženska romska mreža „Uspjeh“ je osnovana 13. juna 2013. godine kao Savez udruženja ženska romska mreža i trenutno broji devet nevladinih organizacija.

U cilju pripreme kandidatkinja za Opšte izbore 2014 Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine u saradnji sa OSCE Misijom u BiH implementirala je projekat „**Povećanje opredjeljenosti političkih stranaka za ravnopravnost spolova**“. Provođenjem ovog projekta promovirana je zastupljenost žena u političkom i javnom životu kroz: povećanu vidljivost 137 kandidatkinja na Opštim izborima 2014 kroz njihove političke stranke, u toku izbornih kampanja. Osim toga, projekat je imao za cilj i osiguravanje javne podrške bosansko – hercegovačkih parlamentaraca, političara i ambasadora za participaciju žena u političkom i javnom životu. Cilj projekta je bio da ukaže na potrebu i važnost ustrajnog rada političkih stranaka na osnaživanju i poticanju žena da aktivnije participiraju u političkom djelovanju unutar samih stranaka. U okviru ovog projekta Agencija za ravnopravnost spolova BiH je, u saradnji s brojnim partnerima, posebno Misijom OSCE-a u BiH, pripremila „Izjavu o opredjeljenosti političkih partija za ravnopravnosti spolova“, koja definiše osnovne pretpostavke za rad političkih partija na pitanjima ravnopravnosti spolova, i dostavila je političkim partijama na potpisivanje. Potpisivanje ove Izjave predstavlja značajan korak u uspostavljanju modela direktne saradnje i komunikacije s političkim partijama na pitanjima ravnopravnosti spolova.

Povodom Opštih izbora 2014, Agencija za ravnopravnost spolova BiH saradivala je i sa udruženjem INFOHOUSE, na edukaciji o ravnopravnosti spolova za skoro 100 članova/ica 12 parlamentarnih stranaka.

Gender centar Vlade Federacije BiH je u saradnji sa Misijom OSCE-a u BiH proveo kampanju „Jednaki u različitosti“. Izrađen je video materijal koji naglašava hitnost veće zastupljenosti žena u političkom životu. Video je emitovan na svim televizijskim stanicama u Federaciji BiH, kao i web portalima u Bosni i Hercegovini.

~~Gender centar Republike Srpske je, u skladu sa ustaljenom praksom, proveo program „Biraj ravnopravno! 2014“. Program je podržan od strane Ambasade Kraljevine Norveške u BiH. U okviru ovog programa je, u martu 2014. godine, organizovan Forum žena na temu povećanja učešća i uticaja žena u političkom i javnom odlučivanju, te provedena je kampanja i održan „PR Blic Class“ sa kandidatkinjama iz svih političkih stranaka.~~

Učinak pomenutih aktivnosti i provedenih kampanja nije moguće procijeniti u ovom momentu. Rezultati Izbora 2014. godine će pokazati da li je i u kojoj mjeri ostvaren napredak u zastupljenosti žena u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti u BiH u odnosu na prethodni izborni ciklus.

1.3. Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima

Jedna od značajnih karakteristika tržišta rada u BiH jeste izuzetno veliki broj radno sposobnog stanovništva koje ne učestvuje u tržištu rada i koje se smatra 'neaktivnim'. U pogledu učešća žena u radnoj snazi, rodne razlike u stopama zaposlenosti su visoke i taj nesrazmjer između muškaraca i žena u zapošljavanju postoji u svim dobnim grupama. Nadalje, podjela podataka po spolu otkriva nerazmjernu spolnu raspodjelu u zaposlenosti mladih i ukazuje na nejednak pristup tržištu rada.

Zakoni koji regulišu pitanje rada i radnih odnosa zabranjuju diskriminaciju po bilo kojem osnovu uključujući i po osnovu spola. Zakoni o radu u Bosni i Hercegovini utvrđuju novčanu kaznu za poslodavca ukoliko stavi u nepovoljniji položaj lice koje traži zaposlenje ili zaposlenog/u. Veoma je značajno da su u ove zakone uvedene odredbe koje se tiču povrede ravnopravnosti spolova budući da oni, između ostalog, čine okvir za postupanja nadležnih inspektora.

Pitanje zastupljenosti žena na tržištu rada prepoznato je kao prioritetna oblast u Gender akcionom planu BiH (2013-2017). U Strateškom cilju 1, među prioritetnim oblastima je i „Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima“ u kojoj su definisane mjere za unaprijeđenje položaja žena i postizanje ravnopravnosti spolova u ovoj oblasti.

U Strategijama koje se odnose na aktivne politike zapošljavanja (**Strategija zapošljavanja u BiH za period 2010-2014.godina, Strategija zapošljavanja u Federaciji BiH 2009-2013. godine i Strategija zapošljavanja za Republiku Srpsku za 2010-2014**), žene i višestruko isključene kategorije žena su prepoznate kao ranjiva grupa, te su predviđene mjere koje se odnose na povećanje stope zaposlenosti žena, vođenje statističkih podataka na osnovu spola, uspostavljanje indikatora koji će pratiti efekat implementacije strateških dokumenata na oba spola, sprečavanje rada „na crno“ i sl.

1.3.1. Podaci o zastupljenosti žena na tržištu rada i pristupu ekonomskim resursima

Međutim, i pored poduzetih mjera, prisutnost žena na tržištu rada nije na zadovoljavajućem nivou. Osim činjenice da žene čine 51,7% od ukupno procijenjenog broja radno sposobnog stanovništva, samo 35,6% zaposlenih su žene. U ukupnom broju zaposlenih u neagrarnim djelatnostima, žene učestvuju sa 34,9 % (industrija i uslužne djelatnosti).

Značajna razlika među spolovima prisutna je u strukturi obrazovanja među nezaposlenim. Od ukupnog broja nezaposlenih žena, 8% su žene sa visokom školskom spremom, dok taj procenat kod muškaraca iznosi samo 3%. Kada se žene i bave biznisom, često su fokusirane na tradicionalne uslužne sektore, manje trgovine i/ili zanatske radnje.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH u Bosni i Hercegovini opšta stopa zaposlenosti u 2013. godini iznosila je 31,6 % (muškarci 40,6% i žene 23%). Sveukupno gledajući, žene starije od 15 godina činile su samo 32,5% aktivne radne snage u Bosni i Hercegovini u 2013. godini, što je najniži stepen zastupljenosti žena na tržištu rada u Jugoistočnoj Evropi. Prema podacima istog izvora, stopa nezaposlenosti je najviša među mladim osobama u dobi od 15 do 24 godine i iznosi 47,5% (44,8% za muškarce i 52,3% za žene).

Međunarodna organizacija za rad, pozivajući se na nalaze iz izvještaja „Globalni trendovi zapošljavanja u 2013. godini“, upozorila je da je rad na crno u porastu u svim zemljama jugoistočne Evrope i da je u Bosni i Hercegovini porastao sa 20% na 23%. Evidentna je i strukturna neravnoteža na tržištu rada, manifestirana kroz neusklađenost ponude i potražnje za radnom snagom u pogledu

zanimanja, vještina ili regionalnog rasporeda jer obrazovni sistem nije efikasno povezan sa tržištem rada ni prilagođen potrebama privrede. Rad na crno i dalje ostaje objektivni problem, koji, pored razvoja neloyalne konkurencije među poslodavcima i nepoštivanja finansijske discipline, utiče i na realno sagledavanje stope nezaposlenosti. Visoko učešće neregularnog zapošljavanja u ukupnom broju zaposlenih i dalje je jedan od glavnih izazova na tržištu rada.

Uzroci nezaposlenosti leže u tranziciji ekonomije, smanjenju broja radnih mjesta kroz proces privatizacije, odumiranje određenih zanimanja radi tehnološkog napretka, ratnom nasljeđu i traumati, te nedovoljnom pristupu obrazovanju i razvoju karijere za žene. Pored toga, neujednačena porodiljska zaštita u državi, te nepostojanje mehanizama za pomirenje profesionalnog i porodičnog života obeshrabruju žene za aktivno traženje zaposlenja. Podaci Agencije za statistiku BiH za 2013. godinu pokazuju da su na tržištu rada žene manje kvalifikovane u odnosu na muškarce. Žene dominiraju u strukturi niskokvalifikovanih (osnovno obrazovanje ili manje) i čine 52,5% u odnosu na 32% muškaraca, manje su prisutne u strukturi srednje kvalifikovanih 39,5% u odnosu na 58,3% muškaraca, dok je 8% žena i 9,7% muškaraca u strukturi visokokvalifikovanih (fakultet, univerzitetski stepen, master/magisterij ili doktorat).

Kada je u pitanju učešće žena u upravi, prema podacima koje je dostavilo 59 institucija u BiH (agencije, direkcije, zavodi, komisije, uprave, instituti, uredi), a analizirala Agencija za ravnopravnost spolova BiH, na najvišim rukovodećim pozicijama nalazi se 31,6% žena, na pozicijama zamjenica 24,3%, dok je na mjestima pomoćnica 47,8% žena. Prema podacima Agencije za državnu službu BiH na dan 15.10.2013. godine zastupljenost muškaraca državnih službenika u institucijama BiH je bio 49%, a žena 51%.

Ako uporedimo strukturu zaposlenih žena i muškaraca, žene sa završenom srednjom školom, te višom i visokom školom, su procentualno više zaposlene u odnosu na muškarce. Među osobama sa završenom srednjom školom u trajanja od 4 do 5 godina, žene su najzastupljenija kategorija zaposlenih. Među osobama sa završenom srednjom školom u trajanju od 2 do 3 godina muškarci su najzastupljenija kategorija zaposlenih jer to uključuje i zanatsko obrazovanje. Ovo proizlazi iz činjenice da se žene u BiH tradicionalno ne bave zanatskim poslovima pa se ne školuju u toj oblasti srednjoškolskog obrazovanja. Segregacija na osnovu spola na tržištu rada je rasprostranjena, naročito u poljoprivredi, obrazovanju, zdravstvu, socijalnom radu, ali i pravosuđu, što je rezultat generacijskih stereotipnih i tradicionalnih poimanja rodnih uloga. Na primjer, učešće žena u zdravstvu je veoma veliko, što je posljedica percepcije zdravstvene profesije kao tradicionalno ženskog zanimanja vezanog za brigu i njegu, međutim, zastupljenost žena na rukovodećim mjestima u ovom sektoru nije u srazmjeru sa njihovom brojnošću na drugim radnim mjestima.

Pored toga, u Bosni i Hercegovini, kao i u cijelom svijetu postoje teško zapošljive kategorije stanovništva kao što su osobe sa invaliditetom, žene žrtve nasilja, osobe starije od 45 godina, itd. Za ovu ciljnu grupu potrebno je koncipirati poseban plan obuka, informisanja i savjetovanja, kako bi što brže bili uključeni u svijet rada. Naime, većina njih nema zadovoljavajući stepen stručnog zanimanja, te je neophodno razvijati svijest o neophodnosti prekvalifikacije prema stvarnim potrebama na tržištu rada.

Prema podacima iz godišnjih izvještaja Federanog zavoda za zapošljavanje aktivna politika zapošljavanja u izvještajnom periodu je provedena u skladu sa Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba, Strategijom zapošljavanja 2009-2013. i Akcionim planom zapošljavanja u Federaciji BiH za period 2010-2013. godine, te Strategijom zapošljavanja u BiH, 2010-2014. Podrška je pružena ciljnim grupama nezaposlenih osoba koje su

pomenutim strateškim dokumentima utvrđene kao teže zapošljive, a posebno mladim osobama i ženama.

Mjere aktivne politike zapošljavanja uglavnom su bile usmjerene na:

- poticanje zapošljavanja kod poznatog poslodavca,
- samozapošljavanje,
- obuku, stručno osposobljavanje i usavršavanje, dokvalifikaciju i prekvalifikaciju,
- pripremu nezaposlenih za tržište rada,
- stvaranje za sve jednakih mogućnosti u pristupu tržištu rada.

Realizacijom mjera aktivne politike zapošljavanja nastojalo se ostvariti zapošljavanje što većeg broja osoba sa evidencije nezaposlenih u Federaciji BiH sa posebnom socijalnom i rodnom osjetljivošću, radi jačanja njihove konkurentnosti na tržištu rada, sprečavanja dugotrajne nezaposlenosti te stvaranja uvjeta za sticanje prvog radnog iskustva.⁹

1.3.2. Otklanjanje diskriminacije na osnovu spola u radu, zapošljavanju i na tržištu rada, te obezbijedenje jednakih mogućnosti ženama i muškarcima u pristupu ekonomskim resursima

U Bosni i Hercegovini postoje tipično ženska i tipično muška zanimanja, te je prisutna neznatna, ali postojeća razlika u visini plata u privatnom sektoru, gdje muškarci imaju veće plate od žena. Diskriminacija se oslikava i kroz različito regulirana prava žena na porodiljsko odsustvo u različitim dijelovima BiH (kantoni i entiteti), te činjenicom da porodiljska odsustva nisu uvijek plaćena, kao i da neke žene ostaju bez posla nakon što ostanu u drugom stanju.

Iako nema mnogo prijavljenih slučajeva diskriminacije na temelju spola u oblasti zapošljavanja, rada i pristupa svim oblicima resursa, postoje indicije da se u praksi javljaju razni vidovi diskriminacije na temelju spola, uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja od strane radnih kolega, pretpostavljenog ili samog poslodavca. Također, nema mnogo zvaničnih podataka o diskriminatorskim praksama oglašavanja ili pozivanja na zaposlenje samo jednog spola (samo žena ili samo muškaraca), te nedopuštena pitanja o planiranju porodice i eventualnoj trudnoći, kao i otkazi za vrijeme trudnoće ili porodiljskog odsustva. Ipak, ove osobe se vrlo rijetko odlučuju da koriste postojeće mehanizme zaštite zbog straha od dodatne viktimizacije.

Radna grupa koju su činili predstavnici nekoliko institucija BiH¹⁰ izradila je **Vodič za poduzimanje efikasnih mjera za sprečavanje uznemiravanja na osnovu spola i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu u institucijama BiH, koji je upućen Vijeću ministara BiH na usvajanje.** Vodič je namijenjen svim potencijalnim akterima u postupku efikasne prevencije i zaštite od uznemiravanja na osnovu spola i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu u institucijama BiH: poslodavci, zaposlenici žrtve kao i disciplinske komisije koje se formiraju u ovim slučajevima.

⁹ Svi aktivni programi zapošljavanja Federalnog zavoda za zapošljavanje (npr. Program sufinansiranja zapošljavanja „Prilika za sve“, Program sufinansiranja samozapošljavanja mladih osoba „Omladinsko poduzetništvo“, Program zapošljavanja povratnika, Program jačanja konkurentnosti na tržištu rada – Prvo radno iskustvo i dr), mogu se naći u Izvještajima o radu za 2012. i 2013. godinu Federalnog zavoda za zapošljavanje.

¹⁰ Radna grupa je osnovana od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, a činili su ih predstavnici Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstva pravde BiH, Agencije za državnu službu BiH i Ureda Parlamentarnog vojnog povjerenika.

U okviru projekta "Sprečavanje i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja u BiH" provedeno je 2011. godine pilot istraživanje "Seksualno uznemiravanje u privatnom sektoru u BiH". Ovo istraživanje pratili su određeni ograničavajući faktori za dobivanje realne, kompleksne slike o ovoj pojavi. Rezultati su bazirani na informacijama koje je bilo moguće dobiti u rijetkim poslovnim subjektima iz privatnog sektora koji su pristali učestvovati u ovom pilot istraživanju. Tako su, ovo istraživanje i pilot studija koja je nastala kao rezultat istraživanja, zapravo početak ulaska u nedovoljno poznat i na nedovoljno ispitani teren. Otvoreno je jedno novo polje istraživanja u kojem su tek naznačeni glavni markeri kao putokaz daljim istraživanjima i mogućim akcijama u ovoj oblasti. Neki od rezultata ovog istraživanja su:

- I zaposlenici i poslodavci su dobro upoznati sa pojmom seksualnog uznemiravanja, ali iz njihovih odgovora se može zaključiti da smatraju kako se takve stvari dešavaju ili u drugim firmama ili drugim zaposlenicima/ama.
- Sami zaposlenici/e nisu bili/e žrtve uznemiravanja od nadređenih, odnosno u malom procentu su bili žrtve seksualnog uznemiravanja svojih radnih kolega/ica.
- Pitanja koja se odnose na povjerenje u efikasnost zaštite, u podršku profesionalne sredine u slučaju izlaganja seksualnom uznemiravanju pokazuju visok stepen nepovjerenja zaposlenika/ca. Glasine o seksualnom uznemiravanju postoje, svijest o ovoj pojavi također postoji i daje joj se značaj, ali stvarni obim ostaje nepoznat.

Istina, na ovako malom uzorku i nije moguće dobiti stvarnu sliku stanja o seksualnom uznemiravanju u privatnom sektoru, ali su ustanovljeni indikatori za dublje istraživanje.

- **Usklađivanje privatnog i profesionalnog života**

Zaštita materинства, uključujući i odredbe o plaćenom porodijskom/roditeljskom odsustvu, jedan je od važnih segmenata za bolje usklađivanje profesionalnog i porodičnog života, tako da su aktivnosti gender institucionalnih mehanizama u BiH bile usmjerene na izmjene i dopune zakonskih propisa koji regulišu ova pitanja.

Zakonima o radu je u posebnom poglavlju predviđena odgovarajuća zaštita žene za vrijeme trudnoće, poroda i majčinstva u smislu garancije radnog mjesta, prava iz rada, plaće, naknade, radnog staža, zaštite zdravlja i sigurnosti, skraćenog radnog vremena.

Trudnoća utiče na sigurnost zaposlenja, na način da se u praksi dešava da poslodavci, naročito u privatnom sektoru, ne zaposle žensku osobu koja je trudna ili namjerava ostati trudna, čak i nakon što bude primljena u radni odnos na probni rad, nakon saznanja za postojanje trudnoće, ženska osoba je izložena riziku gubitka posla.

Otkazi za vrijeme trudnoće u toku porodijskog odsustva su oblici indirektno diskriminacije i veoma su česti, te nisu više samo neke sporadične pojave. Pravo žena na korištenje porodijskog odsustva se uglavnom poštuje, ali su veoma česti slučajevi otpuštanja ili situacije da se zaposlenicama ne omogućava vraćanje na radno mjesto u skladu sa ranije dostignutim položajem. Za sada je pravo korištenja porodijskog, odnosno roditeljskog odsustva regulisano Zakonom o radu Republike Srpske prema kojem se roditelji djeteta mogu sporazumjeti da odsustvo nakon isteka 60 dana od dana rođenja djeteta, umjesto majke nastavi da koristi otac djeteta. Takođe, Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o radu u institucijama Bosne i Hercegovine kao i Zakonom o izmjeni i dopuni Zakona o platama i naknadama u institucijama BiH („Službeni glasnik BiH“ broj: 32/13 od 29.04.2013.godine) predviđa se uvođenje prava na roditeljsko odsustvo sa ciljem ostvarivanja ovog prava i od strane oca djeteta, po gore navedenom modelu. Namjera zakonodavaca je da se pristup ovom pravu prema ovom modelu osigura za sve zaposlenike u BiH bez obzira na osnovu kojeg zakona su zaposleni kako bi se izbjegli problemi u praksi.

Gender akcioni plan BiH za period 2013-2017. godina predviđa aktivnosti usmjerene na unaprjeđenje mjera za usklađivanje poslovnog i privatnog života uključujući zaštitu materinstva i očinstva, unaprjeđenje odredbi o plaćenom porodijskom odsustvu, plaćenom roditeljskom odsustvu za oba roditelja, kao i posebne mjere koje olakšavaju zaposlenicima/ama usklađivanje profesionalnih i porodičnih obaveza.

Prema statističkim podacima došlo je do pada broja poroda među ženama mlađima od 20 godina i porasta broja poroda među ženama starijima od 35 godina. U periodu od 2008-2012. godina prosječna starost majki koje rađaju prvo dijete se popela sa 24,9 na 26,5 godina. Znači, žene rađaju u kasnijim godinama, a sličan se trend može vidjeti i u drugim europskim zemljama. Statistički podaci upućuju na konstataciju da sve više žena bira rađanje prvog, drugog, trećeg, četvrtog pa čak i petog djeteta u kasnijim godinama, uglavnom zbog socioekonomskih činilaca, poput kasnijeg zapošljavanja, nezaposlenosti i nesigurnosti rada, dugotrajnijeg obrazovanja i manjka sredstava za usklađivanje radnih i porodičnih obaveza. Država bi trebala uložiti sredstva u zapošljavanje mladih žena, te proširiti postojeće servise za brigu o djeci kako bi zaposlenim partnerima pomogla uskladiti poslovne i porodične obaveze. Uz to, odgovarajuća stambena politika za mlade ljude bila bi efikasno rješenje kao što se i pokazalo u nekim pojedinačnim primjerima u praksi.

Istraživanja provedena u državama - članicama Vijeća Evrope pokazala su da mjere koje uključuju fleksibilno radno vrijeme i mjesto, rad na daljinu (od kuće), slobodno vrijeme za brigu oko djece, porodiljni i drugi dopusti, pružaju institucijama/organizacijama/privatnim kompanijama kompetitivnu prednost, podižu društveni moral zaposlenika, te omogućuju lakše privlačenje i zadržavanje privržene radne snage. Kod zaposlenika te mjere omogućuju lakše koordiniranje i usklađivanje višestrukih životnih uloga. Poduzimanje ovih mjera je neophodno kako bi se omogućilo ženama i muškarcima postizanje ekonomske samostalnosti i sudjelovanje u poslovnom, javnom i političkom životu, ali i obavljanje njihovih porodičnih obaveza. Ove mjere su faktor ekonomskog rasta i zapošljavanja - posebno za žene - i pružaju odgovor na izazove koje donosi problem starenja stanovništva. Pored toga, ove mjere su put ka ukidanju još uvijek prisutnih stereotipnih stavova da žene nisu poželjne kao radna snaga, jer su opterećene brigom za djecu i porodicu, koriste porodiljska odsustva, te time opterećuju poslodavce i smanjuju profit.

- **Stereotipi i izbor zanimanja**

Tradicionalno društvo i stereotipna poimanja o ulozi žene i muškarca održavaju segregaciju tržišta rada i negativnu i neprihvatljivu percepciju o ženama na mjestima odlučivanja. Sektori kao što su obrazovanje i zdravstvena zaštita su tradicionalno posmatrani kao mjesta prevalentnog zaposlenja žena, ali najčešće na nižim nivoima hijerarhije. Zastupljenost žena opada sa povećanjem nivoa u hijerarhiji.

Prema zvaničnim statističkim podacima, na višem nivou obrazovanja, manji je postotak zaposlenih žena. Tako na primjer, 98,7% žena je zaposleno u oblasti predškolskog obrazovanja, 70,4% u oblasti osnovnog, 57,6% srednjeg i 41,6% u oblasti višeg obrazovanja. Također, od ukupnog broja zdravstvenih radnika u javnom sektoru, tri četvrtine su žene. Najveća razlika u pogledu rodne raspodjele zdravstvenih radnika uočena je kod farmaceuta od kojih su 90% bile žene, dok je kod medicinskih tehničara zabilježeno više od 80% žena.

Primijećena je visoka stopa zaposlenih žena i u institucijama socijalne sigurnosti i onima koje se bave bolesnom i/ili napuštenom djecom. Prema istom izvoru podataka, više žena nego muškaraca je zabilježeno i u sektoru pravosuđa (gdje se procenat zastupljenosti kreće od 60-68%). Ovakve podjele na tržištu rada upućuju na stereotipno poimanje žena kao čuvarica i odgovornih za djecu,

starije, marginalizirane kategorije stanovništva, ali i moral i sigurnost, te uopšte zdravlje društva. Pored toga, njihova zastupljenost u poljoprivredi je također veća (26% žena i 19% muškaraca), iako su rijetko vlasnice zemlje, a vrlo često hraniteljice proširenih porodica.

- **Žene u poduzetništvu**

Kada su u pitanju žene u poduzetništvu, analize i istraživanja¹¹ u BiH pokazuju sljedeće:

- Žene u BiH češće pokreću biznise u sektoru potrošačkih usluga od muškaraca, dok je učešće muškaraca znatno zastupljenije u sektoru proizvodnje i građevinarstva.
- Veliki broj poduzetničkih aktivnosti žena u BiH još uvijek se vezuje za sektor poljoprivrede.
- Veći je broj vrlo mladih žena koje se odlučuju za poduzetništvo (18 do 24 godine), čak preko dva puta više od muškaraca koji započinju biznis u toj dobi. To ukazuje da je poduzetnički duh razvijeniji kod mladih žena koje su spremnije od muškaraca da preuzmu rizik započinjanja vlastitog biznisa.
- Žene-poduzetnice i vlasnice biznisa obično imaju manju sklonost ka umrežavanju (stvaranju poslovnih mreža) u odnosu na muškarce-poduzetnike.
- Žene se teže odlučuju na zatvaranje preduzeća uslijed smanjene profitabilnosti, ali pokazuju veću sklonost da napuste poslovni poduhvat ukoliko ne mogu jednostavno naći izvore finansiranja.
- Također, žene teže napuštaju postojeći biznis da bi tražile novi posao ili priliku na tržištu, ali lakše napuštaju biznis iz ličnih razloga.
- U zemljama uže regije, najveći nivo prekida poslovanja je zabilježen u Bosni i Hercegovini oko 70%, dok je najniži ukupan nivo prekida poslovanja zabilježen u Hrvatskoj (oko 15%), od čega u prosjeku oko 2/3 prekida poslovanja u obje zemlje su izvršile žene-poduzetnice.

Kada je u pitanju zastupljenost žena u upravljačkim strukturama u firmama/preduzećima, Agencija za ravnopravnost spolova BiH je tokom 2014. godine provela istraživanje u 100 top¹² preduzeća u BiH, koje je pokazalo da žene čine 20% članova upravnih odbora i 15% članova nadzornih odbora u ovim preduzećima. Prema nalazima Istraživanja, žene su zauzele u prosjeku samo 15,1% u odborima preduzeća u BiH od čega je bilo 12,5% predsjednica odbora i preko 50% odbora bez ijedne žene. To pokazuje da su žene i dalje podzastupljene kao članice upravljačkih struktura u preduzećima u BiH, iako nadmašuju muškarce u smislu obrazovnih postignuća u zadnjih 20 godina. Jedan od mogućih razloga za ovakvo stanje jeste patrijarhalno društvo u BiH, te postojanje veoma jake veze između društvene uloge žene, njenog obrazovanja, zanimanja i položaja na tržištu rada. Stoga je očito da i dalje postoji nevidljivi „stakleni krov“ koji sprečava punu ravnopravnost žena na tržištu rada. Ovo je činjenica koja mora biti uzeta u obzir kod kreiranja svih razvojnih strategija a posebno onih koje se odnose na tržište rad i aktivne mjere zapošljavanja. Dosadašnje mjere koje se odnose na zaštitu materinstva su usmjerene na otklanjanje diskriminacije dok je ostvaren ograničen pomak kada se govori o mjerama koje su usmjerene na otklanjanje neravnopravnosti odnosno na postizanje jednakih mogućnosti

¹¹ Istraživanje 'Žene u poslovnom svijetu' Deloitte d.o.o. Sarajevo, 2012.,

¹² Već 27 godina Poslovne novine (izdanje Privredne štampe d.o.o. Sarajevo) realiziraju projekt 100 najvećih u gospodarstvu BiH, ali je 2014. godine po prvi put dodijeljeno specijalno priznanje „Žene u biznisu – žene poduzetnice i menadžeri“.

Projekti u oblasti ekonomskog osnaživanja žena, koji su podržani u okviru FIGAP programa, su usmjereni na promociju poduzetništva žena, prekvalifikacije i dokvalifikacije za zapošljavanje i samozapošljavanje u skladu sa potrebama tržišta rada. Ovi projekti uključuju i brojne oblike neformalne edukacije (pokretanje biznisa, pčelarstvo, plastenički uzgoj voća i povrća, informatička edukacija), sa ciljem izgradnje vještina žena za učešće na tržištu rada i za pokretanje samostalnih biznisa.

Donatorske i domaće organizacije podržavaju ekonomsko osnaživanje žena kroz niz projekata koji se tiču poslovnog konsaltinga za žene (npr. EBRD), finansijske podrške za biznise koje vode žene (npr. EBRD, IFC), izgradnje mreža poslovnih žena (npr. Asocijacija poslovnih žena ONE, Mreža žena u biznisu), edukacije žena u biznisu, pomoći pri pokretanju biznisa, te mentoringa u izgradnji karijere (CPCD, Cherry Blair Foundation, Mi-Bospo). Posebna pomoć ženama je omogućena kroz mikrokreditne organizacije, uz shvatanje da pristup finansiranju nije uvijek održivo rješenje ukoliko ne dođe do kreiranja održivih radnih mjesta za žene.

U Bosni i Hercegovini se žene susreću s većim teškoćama u pristupu, povratku i ostanku na tržištu rada zbog različitih socijalnih faktora, koji, između ostalog, uključuju probleme u usklađivanju privatnog i profesionalnog života. Nesrazmjerno visok broj žena radi na privremenim, nesigurnim i neprijavljenim poslovima, što ih čini ranjivijima i jače izloženima siromaštvu ili spoljašnjim uticajima. Zbog toga je ekonomsko osnaživanje žena i pristup tržištu rada među najvažnijim prioritetima u radu gender institucionalnih mehanizama kroz osiguranje edukacije nekvalifikovane radne snage, prije svega žena, unapređenje servisa za usklađivanje profesionalnog i privatnog života za roditelje s djecom (npr. dostupnost i prisutpačnost servisa za djecu).

- **Žene na selu**

Bosna i Hercegovina je jedna od najruralnijih zemalja Evrope. Oko 60% stanovništva živi ururalnim područjima, bilo da su ona definirana kao sela ili kao rijetko naseljene općine, i samo Crna Gora, Irska i Finska imaju veći udio ruralnog stanovništva. U ruralnim zajednicama stanovništvo je starije nego u urbanim, a malo je osoba koje rade ili postoji mogućnost pokretanja lokalne privrede.¹³

Žene koje žive u urbanim sredinama imaju nešto više godina obrazovanja nego žene sa sela. Obrazovni jaz u ruralnim krajevima uglavnom se primjećuje kod starije populacije. Nezavršeno formalno obrazovanje ozbiljno smanjuje šanse za zapošljavanje. Samo 39% pripadnika ove skupine je formalno zaposleno, sa 42% registriranih nezaposlenih i 20% onih koji su ili samozaposleni ili neformalno rade za paušalnu nadnicu, na sezonskim poslovima ili pomažu članovima obitelji na farmi ili u drugoj poslovnoj djelatnosti. Obrazovanje nije važno samo sa aspekta zapošljavanja, nego utiče i na potencijal ostvarivanja zarade s obzirom na to da domaćinstva koja vodi osoba sa višim obrazovanjem zarađuju otprilike dvostruko u odnosu na ostala domaćinstva.

Žene na selu predstavljaju posebnu kategoriju po ovom pitanju. Ruralna područja i dalje odražavaju tradicionalne rodne uloge, pri čemu više od jedne trećine žena sebe definira kao domaćice, a više od dva puta je veća vjerovatnoća da su muškarci zaposleni, samozaposleni ili rade po ugovoru. Međutim, prema podacima Agencije za statistiku BiH, žene čine 40% zaposlenih u starosnoj grupi od 16 do 26 godina i 30% u starosnoj grupi od 46 do 55 godina, što pokazuje značajnu promjenu u posljednjih 30 godina. Žene u ruralnim područjima imaju tendenciju da čine manji dio zaposlene i

¹³Izvjешtaj o humanom razvoju za BiH 2013. Ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini: Mit i stvarnost, UNDP 2013.

samozaposlene radne snage nego što je to slučaj na nivou cijele države, što ukazuje na čak i veće razlike između ruralnih i urbanih područja.

Iako su žene vitalni faktor od kojih u najvećoj mjeri zavisi oživljavanje sela i ruralni razvoj u cjelini, njihov nepovoljan položaj, potrebe i problemi sa kojima se suočavaju, ostaju marginalna tema u ukupnim procesima i politikama, od lokalnog do državnog nivoa. U ruralnim sredinama BiH žene se često smatraju neaktivnim stanovništvom, odnosno pomažućim članovima porodice, a ne aktivnim subjektima u poljoprivredi, ruralnom turizmu, te ruralnom razvoju uopšte. Veoma mali broj žena su vlasnice zemljišta i kao takve rijetko učestvuju u donošenju odluka o ruralnom razvoju i diversifikaciji ruralnih djelatnosti kao izvorima svojih i prihoda njihovih porodica.

U Bosni i Hercegovini nadležne institucije su razvile dodatne programe za ekonomsko osnaživanje žena na selu, u pogledu jačanja njihovih kapaciteta za zapošljavanje i samozapošljavanje, ali propisi koji se odnose na poljoprivredu i ruralni razvoj nisu u potpunosti usklađeni se domaćim i međunarodnim normativno-pravnim standardima za ravnopravnost spolova.

Vlada Republike Srpske je usvojila posebno značajan dokument **“Akcioni plan za unapređenje položaja žena na selu u Republici Srpskoj do 2015. godine” (2010 - 2015)**, kao sastavni dio operacionalizacije Strateškog plana ruralnog razvoja Republike Srpske 2009-2015., koji se uspješno implementira. Svake godine izrađuju se operativni planovi provedbe Akcionog plana u saradnji sa institucionalnim i vaninstitucionalnim partnerima u Republici Srpskoj. U izvještajnom periodu u Republici Srpskoj ostvareni su značajni rezultati kroz provedbu programa institucija podržanih iz sredstava FIGAP-a, koji doprinose poboljšanju položaja žena u ruralnim oblastima.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske je u 2012. godini realizovalo program „Žensko preduzetništvo i organizovanje u okviru agrobiznisa“, u okviru kojeg je povećana informisanost seoskih žena, udruženja i zadruga o mogućnosti korištenja podsticajnih sredstava Ministarstva i Fonda „Partner“, sprovedene obuke u sedam gradova Republike Srpske koje je završilo 187 žena i realizovano 18 projektnih prijedloga udruženja koji su ispunjavali uslove. Za ove namjene dodijeljeno je ukupno 50.000 KM za 13 udruženja i 5 zadruga, kroz podršku iz FIGAP programa. Iz budžeta Ministarstva dodijeljeno je 27.149 KM za 4 udruženja, za nabavku materijala, mehanizacije i opreme, te opremanje kancelarija udruženja. Povećan je broj zahtjeva žena na selu za korištenje podsticajnih sredstava i sufinansiranje poslovnih aktivnosti, edukaciju i osposobljavanje žena na selu, te broj zahtjeva za sufinansiranje nabavke opreme i adaptaciju objekata.

Agencija za pružanje stručnih usluga u poljoprivredi je u 2012. godini sprovela program „Žene, oslonac razvoja ruralnih sredina“, u okviru kojeg je organizovano 17 obuka za žene, s ciljem jačanja njihovih kapaciteta i motivisanosti da na osnovu postojećih ili dodatnih aktivnosti poboljšaju svoj ekonomski položaj i ostanu živjeti na selu. Pored obuka, Agencija takođe pomaže ženama na selu da se organizuju i da na taj način iskažu svoje potrebe i interese. Radi se i na uspostavljanju softverske baze podataka o savjetodavnim uslugama razvrstano po polu, kako bi se mogle provoditi rodno osjetljive analize stanja sa ciljem prevazilaženja nepovoljnog položaja žena na selu.

Iz FIGAP programa u 2013. godini podržan je još jedan program Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede „Žensko preduzetništvo u okviru agrobiznisa“ i pet projekata nevladinih organizacija, direktno usmjerenih na ekonomsko i društveno osnaživanje žena na selu. Ista podrška nastavljena je i u 2014. godini.

U okviru podrške UN Women održana je dvodnevna konferencija i sajam za žene u agrobiznisu, u oktobru 2012. godine. Organizovana je radionica za strateško planiranje i jačanje kapaciteta mreže

udruženja žena na selu „Progres“, koju trenutno čini 45 udruženja na cijeloj teritoriji Republike Srpske. Na ovaj način osnaženi su kapaciteti udruženja žena na selu u pogledu strateškog i operativnog planiranja, pisanja i upravljanja projektima za različite podsticaje i druge vrste podrške iz različitih fondova. Izrađena je metodologije za lokalne rodno budžetske inicijative koja je sprovedena u opštinama Republike Srpske u 2013. godini. Osim uvođenja i unapređenja rodnog budžetiranja u lokalnim zajednicama, cilj ovih inicijativa je ekonomsko osnaživanje seoskih žena kroz veća izdvajanja iz lokalnih budžeta za ove namjene i praćenje njihovih efekata. Pored ovih inicijativa, u procesu su izmjene budžetske dokumentacije na republičkom nivou u svrhu unapređenja rodnog budžetiranja, što će imati uticaja i na položaj žena na selu i drugih ranjivih grupa.

Vlada Federacije BiH je usvojila dokument „**Osnove strategije ruralnog razvoja**“, koji predstavlja tek polaznu tačku u procesu izrade strateškog plana. Izrađen je i Komunikacijski plan za izradu strategije ruralnog razvoja Federacije BiH, kojim su detaljnije utvrđeni zadaci i aktivnosti aktera u procesu donošenja strateškog plana.

U cilju poboljšanja položaja žene na selu, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je pokrenula aktivnosti na osiguravanju finansijskih poticaja za žene. Investiciono-razvojna banka ima kreditnu liniju za mikrobiznis u poljoprivredi, čiji korisnici su i žene. Kroz ovu liniju finansira se nabavka osnovnih i obrtnih sredstava, neophodnih za obavljanje individualne poljoprivredne proizvodnje. Na inicijativu Gender Centra Federacije BiH, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je kroz Akcioni plan za gender odgovorno budžetiranje FBiH 2010-2012. i Strateški plan za gender odgovorno budžetiranje u FBiH (2013-2015) usmjerila aktivnosti i sredstva ka utvrđivanju i rješavanju faktičkog stanja neravnopravnosti žena u poljoprivredi uvođenjem gender statistike, promjenom kriterija za dodjelu poticaja i omogućavanjem da se upisuju kao poljoprivredni proizvođači. Tako se broj žena korisnica novčanih poticaja povećao sa 8,7% na 32% podnesenih zahtjeva od strane žena. Značajno postignuće je uspostavljanje Registra poljoprivrednih gazdinstava u FBiH na osnovu obrazaca koji omogućavaju gender statistiku.

Potrebno je naglasiti i važnost promotivnog djelovanja, afirmacije i umrežavanja žena na selu. Kako u svijetu, tako se i u BiH svake godine obilježava 15. oktobar - Dan žena na selu, a tom prilikom se pokušavaju učiniti vidljivijim problemi, potrebe i mogućnosti u životu i radu žena na selu, kao i u kreiranju razvojnih politika sela. U cilju uspješne saradnje NVO koje se bave pitanjima žena u ruralnom razvoju formirana je i mreža „Dunje“ koja bi trebala svoj rad afirmisati u narednom periodu. Gender centar Republike Srpske je u izvještajnom periodu redovno sprovodio kampanju „**RAVNOPRAVNO za žene na selu**“ na cijeloj teritoriji Republike Srpske, u saradnji sa jedinicama lokalne samouprave i nevladinim organizacijama. Također, kao redovna manifestacija održava se **Sajam žena na selu u Republici Srpskoj**.

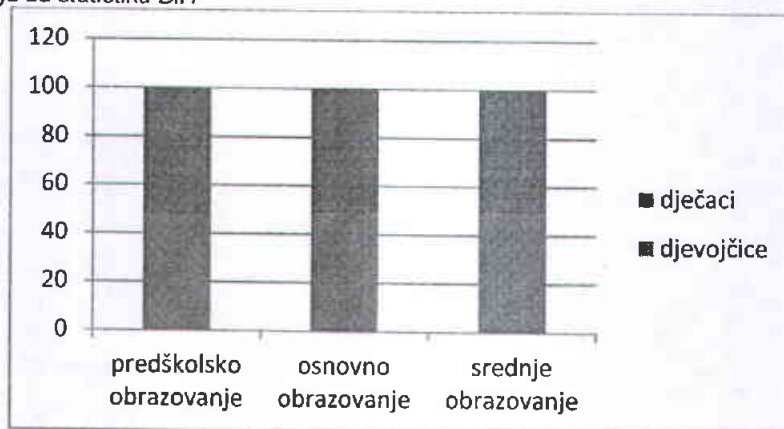
Integriranje žena u ruralni razvoj nalaže multidisciplinarni pristup, jer se njihovi problem i uvjeti ne mogu posmatrati izolirano. Modernizacija i transformacija poljoprivrednog sektora na način koji omogućava odgovarajuću infrastrukturu i usluge su preduvjet za poboljšanje kvaliteta života ljudi na selu, što je posebno važno za žene. Potrebno je obezbjediti široku lepezu ponude obrazovnih programa koji bi odgovarali potrebama i uvjetima date sredine i karakteristikama lokalne populacije, kako bi se poboljšala njihovo informisanost, te znanje i vještine u sljedećim oblastima: zdravlje, higijena, ishrana, briga za djecu, upravljanje domaćinstvom, planiranje obitelji i proizvodne aktivnosti na nivou domaćinstva, upravljanje farmama, liderstvo u okviru zadruga i udruživanja, odgovarajuće poljoprivredne vještine, značaj uknjižbe vlasništva nad nekretninama, način ostvarivanja zdravstvenog i penzijsko-invalidskog osiguranja, značaj ekonomske samostalnosti, itd.

1.4. Obrazovanje, nauka, kultura i sport

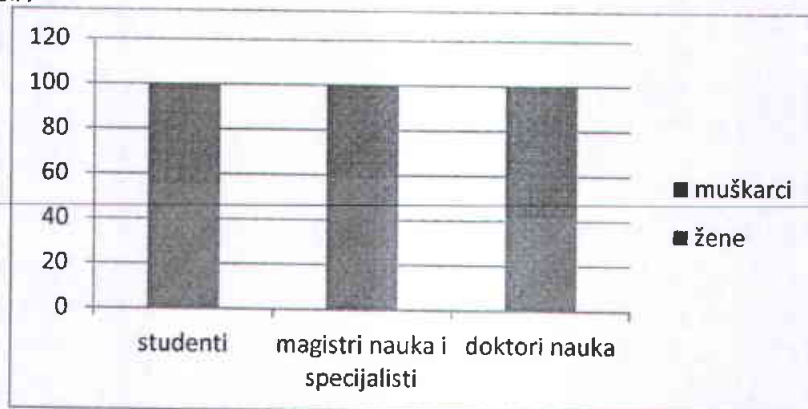
U Bosni i Hercegovini, razlike na osnovu spola u obrazovanju uspješno se svode na minimum. Zakoni iz oblasti obrazovanja u BiH sadrže načelo o zabrani diskriminacije na osnovu rase, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla te utvrđuju obavezu za inkluzivno obrazovanje. Reformski procesi, zakoni, strategije i politike u oblasti obrazovanja promoviraju principe jednakog pristupa, raspoloživosti, prihvaćanja, djelotvornosti i službenog prepoznavanja nediskriminacije i odsustva segregacije u obrazovanju.

Prema dostupnim podacima Agencije za statistiku BiH, tokom 2013. godine zabilježeno je da 21.6% žena (i 18.5% muškaraca) ima nizak nivo obrazovanja, tj. osnovno obrazovanje ili manje; 54.5% žena (66% muškaraca) je sa srednjim kvalifikacijama – srednja škola, dok je 23.9% žena (15% muškaraca) sa visokim obrazovanjem - univerzitetske diplome, masteri i doktorati. Iako u obrazovnoj strukturi stanovništva i dalje postoje razlike u obrazovanju, uzrok tome su uglavnom nagomilane nejednakosti u prethodnim vremenima. Danas, ne postoje značajne razlike u učešću u obrazovanju osoba muškog i ženskog spola.

Slika 4: Učešće djevojčica i dječaka u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju u 2012/2013 godini, izvor Žene i muškarci u BiH, Agencija za statistiku BiH

Slika 5: Studenti, magistri nauka i specijalisti, i doktori nauka po spolu u 2012/2013 godini, izvor Žene i muškarci u BiH, Agencija za statistiku BiH

Nivo učešća dječaka i djevojčica u osnovnom i srednjem obrazovanju gotovo je jednak, dok broj studentica nadmašuje broj njihovih kolega kada je u pitanju upis i diplomiranje na institucijama višeg obrazovanja. Za školsku 2012/2013. godinu, broj studenata koji pohađaju studije višeg obrazovanja bio je 102.357, od čega su 56.420 bile studentice (55,12%). U periodu od 2000. do 2012. dok se broj studenata koji diplomiraju povećao za oko pet puta, pri čemu u smislu obrazovnih postignuća, žene nadmašuju muškarce (60,4% žena). Broj studenata ženskog spola na postdiplomskim studijama iznosi 56,6%, dok su 41,9% svih doktora nauka bile osobe ženskog spola. Prema statističkim

podacima, preko 60% studentica diplomira svake godine, a ovim trendom broj žena i muškaraca doktoranata će biti identičan 2017. godine.

Iako su žene zastupljenije na fakultetskom nivou, još uvijek postoji visoka spolna segregacija obrazovnih profila. Na primjer, na IKT studijama uglavnom dominiraju muškarci (90%), kao i na sigurnosnim studijama i kriminalistici (75%), te građevinarstvu (82%). S druge strane, žene su zastupljene u obrazovanju i rehabilitaciji (85%), medicini i pedagogiji (59%). Ovo ukazuje na značajnu karakteristiku obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini a to je feminizacija, odnosno maskulinizacija određenih obrazovnih profila. Čisto ženske i čisto muške škole i fakulteti sa stanovišta regulative ne postoje, ali postoje različite orijentacije muške i ženske omladine. Razlozi za to leže u ekonomskoj i porodičnoj sferi, a obrazovanje samo učvršćuje postojeću podjelu po spolu. Feminizacija i maskulinizacija određenih obrazovnih profila ima i uticaja nanegativnu selekciju unutar spola.

Anketa višestrukih pokazatelja iz 2013. godine (Multiple Indicator Cluster Survey) procjenjuje stopu pismenosti za muškarce i žene u dobi od 15-24 godine i taj podatak pokazuje da su većina žena (99,3%) i muškaraca (99,9%) u dobi od 15-24 godine u BiH pismeni. Od žena koje su izjavile da im je najviši nivo obrazovanja osnovna škola, 88% je bilo u mogućnosti uspješno pročitati izjavu koja im je pokazana, dok je među muškarcima taj postotak bio veći, 98%. Međutim, visok je postotak nepismenih žena u ruralnim područjima.

Iako je ravnopravnost spolova u obrazovanju uključena u ključne pravne i strateške dokumente, potrebno je mnogo više učiniti u postizanju ravnopravnosti spolova u svim dimenzijama sistema obrazovanja. Potrebno je ugraditi relevantno znanje o ravnopravnosti spolova u sve nastavne materijale, te uključiti rodno osjetljive prakse nastave u sve komunikacijske modele između nastavnika i studenata. Osim toga, ranjive skupine dječaka i djevojčica treba ohrabriti da ostanu u obrazovnom procesu što je duže moguće.

Tri generacije studenata/tica su završili/e Gender/rodne studije pri Centru za Interdisciplinarnu postdiplomske Studije Univerziteta u Sarajevu. To je dvogodišnji, regionalni, interdisciplinarni magistarski program s ciljem edukacije studenata/ica o metodama, teorijama i konceptima potrebnim za izučavanje roda, u opštim i posebnim kontekstima, te provođenju istraživanja unutar ovog interdisciplinarnog područja. Trenutno je upisana prva generacija na doktorske studije.

1.4.1. Obrazovanje Roma

~~Prema podacima Ankete višestrukih pokazatelja iz 2013. godine samo 68,9% Romkinja u dobi od 15-24 godina je pismeno. Skoro 80% Romkinja ne završi čak ni osnovnu školu, a samo 4,5 % njih završi srednju školu, u poređenju sa 9,2% romskih muškaraca. Svega 47% romskih djevojčica je bilo upisano u osnovnu školu. Činjenica da je stopa pismenosti romskih žena konstantno ispod stope pismenosti romskih muškaraca je posebno zabrinjavajuća, jer je dobrobit porodice, a posebno djece, usko povezana sa nivoom obrazovanja majke. U BiH, pismenost mladih Romkinja u dobi između 15 i 24 iznosi 68,9% u poređenju sa stopom od 90,4% koja se odnosi na njihove vršnjake. Dok je stopa romske djece u osnovnim školama približno jednaka (70,9% za dječake i 67,8% za djevojčice), razlika se povećava u srednjem obrazovanju (18% za djevojčice, 26,6% za dječake), ali je stopa pohađanja viša u odnosu na period 2011 – 2012.¹⁴ godine.~~

¹⁴Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i drugi: Istraživanje Višestrukih indikatora 2011-2012., BiH: Romska populacija, Završni izvještaj

U cilju poboljšanja ovog stanja Bosna i Hercegovina je usvojila (Revidirani) Akcioni plan BiH o obrazovnim potrebama Roma, 2010.godine, te (Revidirani) Akcioni plan za Rome u oblasti zapošljavanja, udomljavanja i zdravstvene skrbi za 2013-2016.godinu.. Ovim dokumentima kao i pridruživanjem u Dekadi za socijalnu inkluziju Roma, 2005-2015. godine, definirani su ciljevi i mjere za jednake mogućnosti učešća u obrazovanju Roma, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, i pomoć djeci nepovoljnog društvenog položaja da postignu bolje rezultate u školovanju, što je u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje.

1.5. Zdravlje, prevencija i zaštita

Zakoni o zdravstvenoj zaštiti regulišu prava na zdravstvene usluge standardne kvalitete i jednakog sadržaja, dok u okviru obaveznog pokrivača zdravstvenim osiguranjem, žene imaju pravo na potpunu zdravstvenu zaštitu po pitanju trudnoće i materinstva, pravo na liječenje i medicinska sredstva, te u RS pravo na umjetnu oplodnju. Po ovim zakonima ženama su dostupne usluge u vezi sa planiranjem porodice, kao i u toku trudnoće, porođaja, materinstva nakon porođaja, bez obzira na status zdravstvenog osiguranja žene, saglasno propisima o zdravstvenom osiguranju. Zdravstvena zaštita na primarnom nivou obuhvata zaštitu reproduktivnog zdravlja žena. To obuhvata pravo žene na planiranje porodice, brigu tokom trudnoće i poroda, zdravstvenu zaštitu majke do 12 mjeseci nakon poroda i djece do 15 godina starosti, te učenika i studenata u toku trajanja njihovog školovanja maksimalno do navršene 26 godine. U cilju obezbjeđenja dostupnosti zdravstvene zaštite, primarna zdravstvena zaštita organizuje se tako da je korisnicima dostupna u opštini njihovog prebivališta.

U izvještajnom periodu postignut je napredak na usklađivanju zakona, propisa i strategija koje regulišu oblast zdravlja i zdravstvene zaštite sa domaćim i međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova.

U Federaciji BiH usvojeni su sljedeći strateški dokumenti: **Strateški plan razvoja zdravstva 2008-2018**, Politika i Strategija za zaštitu i unaprjeđenje mentalnog zdravlja u Federaciji BiH (2012-2020.), Strategija za prevenciju, tretman i kontrolu malignih neoplazmi u FBiH 2012-2020, Akcioni plan za borbu protiv zloupotrebe opojnih droga u Federaciji BiH(2012-2013), Strategija za unaprjeđenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u FBiH (2010-2019), Politika mladi i zdravlje, Politika za unaprjeđenje ishrane djece u FBiH, Politika i Strategija za unaprjeđenje i zaštitu mentalnog zdravlja u FBiH, Strateški plan razvoja primarne zdravstvene zaštite. Svi usvojeni strateški dokumenti imaju integriranu gender perspektivu. Pripremljen je Nacrt zakona o liječenju neplodnosti biomedicinski potpomognutom oplodnjom. Odlukom o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava (Službene novine FBiH, br. 21/09) utvrđuje se minimalni obim prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, kao i drugih prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine. Ovim paketom predviđeno je i da se iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja finansiraju dva pokušaja oplodnje u javnozdravstvenim ustanovama.

Strateško i reformsko opredjeljenje zdravstvenog sektora na nivou Federacije BiH, kao i svih deset kantona, kreira mogućnosti za poboljšanje zdravlja i univerzalni pristup kvalitetnijim zdravstvenim uslugama koje uzimaju u obzir različite potrebe pojedinca/ke, međutim, njihova implementacija je veoma neravnomjerna i ne prate je potrebne promjene u sistemu finansiranja i jačanju kapaciteta zdravstvenog sektora.

U Republici Srpskoj, doneseni su strateški dokumenti za unapređenje zdravstvenog sektora kao što su: **Strategija razvoja primarne zdravstvene zaštite Republike Srpske**, **Strategija razvoja sekundarne zdravstvene zaštite Republike Srpske**, te **Politika za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja Republike Srpske od 2012. do 2017.**

Prema podacima zavoda za javno zdravstvo FBiH i RS, skoro svi porođaji obavljani su uz pomoć stručnog osoblja (babica ili ljekar), a 99% trudnica je imalo barem jedan pregled ljekara u toku trudnoće. Prenatalni period pruža značajne mogućnosti da se trudnim ženama ponude mnoge intervencije koje mogu biti od vitalnog značaja za njihovo zdravlje i dobrobit, kao i za zdravlje i dobrobit njihovih beba. Sadržaj prenatalnih pregleda uključuje: mjerenje krvnog pritiska, testiranje urina na prisustvo bakterija i proteina, testiranje krvi u cilju otkrivanja sifilisa i anemije, mjerenje težine/visine, obavezno testiranje na fenilketonuriju i hormone štitne žlijezde. Procenat svih usluga (koje ulaze u obavezan prenatalni pregled) je vrlo visok i iznosi 99,4%.

Prenatalnu zaštitu, u većini slučajeva, pruža stručno osoblje i to u najvećoj mjeri doktori medicine (86%), što prikazuje da su skoro svi porođaji koji su se odvijali u periodu od dvije godine prije MICS istraživanja obavljani uz pomoć stručnog osoblja.

Dostupne informacije ukazuju na to da je dozvoljeno prenatalno testiranje fetusa, te da je procenat oko 0,5% abortusa nakon testiranja približan normativima svjetske statistike. U Bosni i Hercegovini broj žena koje umiru od komplikacija povezanih s trudnoćom i porođajem se u proteklih 20 godina prepolovio. Procijenjena stopa smrtnosti trudnica i porodilja u proteklih 20 godina smanjena je za 56%. Podaci o maloljetničkim trudnoćama u Federaciji BiH dostupni su iz samo tri kantona (TK, ZDK i HNK). Broj registriranih maloljetničkih trudnoća u Federaciji BiH u 2012. godini je 927, što je značajan pad u odnosu na trendove u prethodnim godinama.

Anketa višestrukih pokazatelja iz 2013. godine (Multiple Indicator Cluster Survey) pokazala je da skoro sve ispitanice u dobi od 15 do 49 godina poznaju barem jednu metodu kontracepcije. Moderne metode su u nešto većoj mjeri poznatije od tradicionalnih. Prevalenca korištenja bilo koje metode kontracepcije se razlikuje u odnosu na stepen obrazovanja žene, te je najviša među ženama s višim ili visokim obrazovanjem (55 %). Osim toga, rezultati istog istraživanja pokazuju da su skoro sve žene (98%) i muškarci (99%), u dobi od 15 do 49 godina, čuli za HIV/AIDS. Međutim, manji procenat žena (82%) i muškaraca (88%) u BiH zna oba glavna načina sprečavanja prenošenja HIV-a. Sveobuhvatno znanje o načinima prevencije i prenošenja HIV-a je na prilično niskom nivou za muškarce i žene. Ukupno 43% žena i 45% muškaraca u BiH, u dobi od 15 do 49 godina, posjedovalo je sveobuhvatno znanje, koje je bilo nešto bolje u gradskim sredinama i među osobama koje nikada nisu bile u braku/zajednici. Prema svim navedenim pitanjima, znanje žena i muškaraca je bilo bolje kod onih s višim ili visokim obrazovanjem i kod osoba boljeg imovinskog stanja. Od prvog registrovanog slučaja HIV/AIDS-a 1986. godine do avgusta 2014. godine u BiH su registrovane 245 osobe sa HIV infekcijom. Prema spolnoj strukturi, većina zaraženih su osobe muškog spola, čak 80,5%. U 2014. godini u BiH registrovane su 22 nove HIV infekcije, od čega 16 muškaraca i šest žena. Kod šest inficiranih razvio se AIDS u toku 2013. godine i to kod pet muškaraca i jedne žene.

Uzimajući u obzir javnozdravstveni značaj prevencije raka grlića materice te izazove i mogućnosti koje pruža brzi razvoj tehnologije, entitetska ministarstva zdravlja uz podršku UNFPA izradili su Mapiranje dostupnosti usluga i zdravstvenog osoblja u domenu prevencije karcinoma grlića materice, karcinoma dojke i reproduktivnog zdravlja u Bosni i Hercegovini (2013). Rezultati pokazuju da je zastupljen multidisciplinarni pristup u prevenciji karcinoma cerviksa i dojke, od ministarstava zdravstva, javnih i privatnih zdravstvenih ustanova, kao i nevladinih udruženja. Međutim, u većini

slučajeva radi se o kratkotrajnim organizovanim aktivnostima, a najvećim dijelom prevencija se vrši oportuno, kroz redovan sistem zdravstvene zaštite. U BiH ne postoji standardizirani i zakonski regulisan pristup prevenciji raka, ne postoje baze podataka niti uspostavljeni indikatori, a skriningzi/ispitivanja za rak su nasumični, bez redovnog sistema skrininga ili standardnih citoloških kontrola, što predstavlja prepreku adekvatnom i pravovremenom liječenju bolesti u ranim stadijima. U najvećem broju domova zdravlja se aktivnosti skrininga karcinoma grlića materice i karcinoma dojke realizuju uz participaciju građana za obavljene usluge skrininga. Kao osnovne preporuke za poboljšanje koordinacije aktivnosti iz oblasti prevencije raka grlića materice i raka dojke, od strane zdravstvenih ustanova uključenih u istraživanje navedene su: povećanje sredstava za obavljanje skrininga, povećanje broja promotivnih aktivnosti, te unapređenje opreme, kadra i edukacije.

Za određeni broj žena pristup informacijama u oblasti zdravstvene zaštite je sve otvoreniji zahvaljujući propisima koji ta pitanja reguliraju, djelovanju nevladinih organizacija i širokoj lepezi komunikacijske tehnologije i medija. Aktivnosti nevladinog sektora usmjerene su na podizanju svijesti u segmentu prevencije različitih bolesti, naročito u segmentu reproduktivnog zdravlja i materinstva, planiranja porodice, itd., te promicanja prava na zdravstvenu zaštitu za sve vulnerabilne kategorije stanovništva i zaštite prava pacijenata. Putem medija se mogu informirati o svojim pravima i njihovoj zaštiti kao i steći nova znanja o zdravlju i njegovu unapređenju. Međutim i pored ovih pozitivnih pomaka, u praksi je stanje nezadovoljavajuće.

Nizak nivo informiranosti o propisima iz zdravstva, ne samo kod žena nego i kod muškaraca, je činjenica jer se radi o izuzetno složenoj i dinamičnoj djelatnosti. Ova djelatnost je regulisana mnogobrojnim propisima, koji zahtijevaju specijalna znanja. Također, ne postoje službe za informiranje i zaštitu prava osiguranika, odnosno pacijenata, koje bi olakšale i ublažile stanje u ovoj oblasti. Nedovoljno je razvijena saradnja zdravstvenih ustanova sa NVO sektorom u pogledu informiranja i intervencija vezanih za zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja žene. Neophodna su češća savjetovanja i unapređenje evidencije o savjetovanju korisnica, te veća dostupnost informativnog materijala za žene o značaju prevencije karcinoma grlića materice i dojke. Osim toga, potrebno sistem usluga prilagođavati pristupu mladih, što je potvrdilo 63,4% zdravstvenih ustanova.

Većina zdravstvenih ustanova, i zdravstvenih usluga za žene, koncentrirana je u gradovima, što rezultira velikom razlikom u broju zdravstvenih institucija, osoblja i opreme između ruralnih i urbanih područja širom BiH. To predstavlja značajnu prepreku za seosko stanovništvo u pogledu pristupa zdravstvenim uslugama.

Podaci o pitanjima zdravlja, predstavljeni po spolu, nisu ujednačeni na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, osim u slučaju uzroka smrti. U Federaciji BiH, veći broj podataka je razvrstan po spolu, ali još uvijek ima prostora za unapređivanje. Prema raspoloživim podacima Agencije za statistiku BiH iz 2012.godine, životni vijek žena u BiH je duži od životnog vijeka muškaraca: 75,3 godine za žene, a 69,8 za muškarce. Prema podacima entitetskih zavoda za javno zdravstvo, pet vodećih uzroka smrti kod žena su: moždani udar, kardiomiopatija, srčani zastoj, akutni infarkt miokarda, inzulin ovisni diabetes mellitus, a kod muškaraca: moždani udar, akutni infarkt miokarda, kardiomiopatija maligna neoplazma bronha i pluća, srčani zastoj. Značajan je podatak da je povećan broj žena koje su umrle od oboljenja cirkularnog sistema, i veći je od broja umrlih muškaraca, kao i u kategoriji endokrinih i metaboličkih oboljenja sa poremećajem u ishrani.

Među živorođenima ima nešto više beba muškog spola, ali je i veći broj umrle dojenčadi muškoga spola. Prema Izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije, muškarci su duplo skloniji samoubistvima nego žene, dok u Bosni i Hercegovini procenat žena koje izvrše samoubistvo iznosi 25% u odnosu na ukupan broj samoubistava.

Pokazatelji zdravstvenog stanja stanovništva BiH su, osim bioloških faktora, snažno povezani sa životnim uvjetima, faktorima okoliša, životnim navikama stanovništva, ekonomskom situacijom u zemlji i mnogim drugim faktorima i pretežno su nepovoljni. U demografskom pogledu nastavljeno je starenje stanovništva, smanjenje stope nataliteta i prirodnog priraštaja.

1.6. Socijalna zaštita

Veliki broj osoba u Bosni i Hercegovini je u stanju socijalne potrebe. Posebno ranjivu grupu predstavljaju osobe koje su višestruko diskriminirane, i po spolu, ali i pripadnosti različitim kategorijama, kao što su: invaliditet, siromaštvo, nezaposlenost, starost bolest i drugi oblici socijalne ugroženosti. Entitetski zakoni o socijalnoj zaštiti daju određena prava za one osobe koje su u stanju socijalne potrebe, kojom se smatra trajno ili privremeno stanje u kome se nalazi građanin ili porodica, prouzrokovano ratnim događajima, elementarnim nesrećama, općom ekonomskom krizom, psihofizičkim stanjem pojedinaca ili drugim razlozima, koji se ne mogu otkloniti bez pomoći drugog lica.

Međutim, socijalna zaštita u BiH je zakonski regulirana uglavnom na entitetskom i kantonalnom nivou, tako da sistem socijalne zaštite u osnovi funkcioniše kroz 13 sistema koji su gotovo neovisni. To dovodi do razlika, preklapanja i zbunjenosti u provedbi te građani koji žive u različitim područjima imaju različite pristupe socijalnoj zaštiti.

BiH izdvaja oko 24% BDP-a ukupno na programe socijalne zaštite, uključujući programe socijalnog osiguranja i socijalne pomoći, ali bez naknada za nezaposlenost. Najveći udio ukupnih troškova na programe socijalne zaštite odlazi na programe zasnovane na doprinosima tj. programe zdravstvene zaštite (10,2%) i penzije (10,1%). Na programe socijalne pomoći odlazi 3,9% BDP-a, što je u poređenju sa EU i drugim zemljama zapadnog Balkana jedan od najskupljih sistema socijalne pomoći.

Prema Anketi o potrošnji domaćinstava iz 2011. godine, koju je provela Agencija za statistiku BiH, u Bosni i Hercegovini je bilo 17,2% stanovnika koji žive u relativnom siromaštvu. Prema metodologiji Svjetske banke (WB), 15% stanovništva živi ispod apsolutne linije siromaštva, što predstavlja povećanje siromaštva u odnosu na 2007. godinu. Siromaštvo u BiH ne karakteriše u tolikoj mjeri apsolutna neimaština, nego više, kako je to slučaj i u drugim društvima u tranziciji u Europi, socijalna isključenost i nedostupnost osnovnih stvari koje čine prihvatljivi životni standard.

Iako postoje različiti oblici socijalne isključenosti s kojom su suočene žene u BiH, najučestaliji oblici se odnose na Romkinje, žene s invaliditetom, žrtve seksualnog nasilja, raseljene osobe i povratnike. Oko 90% Romkinja nema pristup zdravstvenoj zaštiti, socijalnoj zaštiti ili zaposlenju. Generalno nizak nivo obrazovanja među Romkinjama, stopa nezaposlenosti i patrijarhalni stav koji prevladava u romskim zajednicama dodatno usložnjavaju tešku situaciju u kojoj se nalaze. Žene s invaliditetom suočene su svakodnevno sa diskriminacijom, i kao žene i kao osobe s invaliditetom. Često nemaju odgovarajuću zdravstvenu zaštitu, pristup uslugama i često se nalaze u društvenoj izolaciji. Žene koje su glava domaćinstva čine gotovo jednu trećinu ukupnog broja interno raseljenih osoba¹⁵. U Bosni i Hercegovini su registrovane i žene koje imaju status osoba pod međunarodnom zaštitom

¹⁵Zajednička procjena stanja u BiH, UN, 2013.godina

(tražitelji azila, priznate izbjeglice i osobe pod supsidijarnom zaštitom i osobe koje uživaju privremeni prihvata).

1.6.1. Osiguranje prava civilnih žrtava rata

Bosna i Hercegovina je pokrenula inicijative kako bi se osigurala potpuna zaštita i podrška žrtvama ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i torture kao i njihovim porodicama, te unaprijedio pristup pravdi, poboljšali programi rehabilitacije, resocijalizacije i obeštećenja. Međutim, kako je konstatovao i CEDAW Komitet, potrebno je ubrzati usvajanje nacrta zakona i programa, koji su na čekanju, radi osiguranja djelotvornog pristupa pravdi za sve žene žrtve seksualnog nasilja tokom rata, uključujući odgovarajuća obeštećenja.

Oblast zaštite i podrške svjedocima/žrtvama zločina počinjenih tokom rata u Bosni i Hercegovini je uređena zakonima na državnom i entitetskom nivou. Iako definicije u Krivičnom zakonu BiH još uvijek nisu izmijenjene u skladu sa preporukama Komiteta protiv torture, Sud BiH je u svojoj jurisprudenciji definirao element sile ili prijetnje silom proširio. Uprkos ogromnom broju žrtava i nekažnjivosti koja traje godinama, kako za zločine seksualnog nasilja, tako i za druga teška kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava, postignut je određen napredak u privođenju počinilaca seksualnog nasilja pravdi i sudskim postupcima u Bosni i Hercegovini.

U prvom predmetu koji se ticao seksualnog nasilja, Sud BiH je definirao silovanje i seksualne zločine na način da je pojmovima „sile ili prijetnje silom“ dodao i kao mogući element izvršenja „prisilu“ i element „bez pristanka žrtve“. Pravosuđe u BiH je u protekloj deceniji procesuiralo 111 predmeta koji su uključivali optužbe o seksualnom nasilju počinjenom tokom oružanog sukoba. Sud BiH okončao je 36 predmeta te vrste, osudio 33 počinioca i oslobodio 12 lica, što predstavlja stopu od 73% osuđujućih presuda za optužbe seksualnog nasilja. Bosna i Hercegovina je tako, nekih 20 godina nakon početka oružanog sukoba, država sa najvećim brojem okončanih predmeta pred domaćim pravosudnim institucijama koji uključuju seksualno nasilje u oružanom sukobu.¹⁶

U oba entiteta utvrđen je status civilne žrtve rata preživjelima seksualnog nasilja tokom sukoba, ali procedura za sticanje ovog prava je značajno različita. U prava koja žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja tokom rata ostvaraju statusom civilne žrtve rata spadaju: pravo na mjesečnu novčanu i drugu materijalnu pomoć, prava iz zdravstvene zaštite po zakonima o zdravstvenoj zaštiti, pravo na profesionalnu rehabilitaciju, te na području Federacije BiH i prednost u zapošljavanju i psihološku i pravnu pomoć. Dokazna sredstva za priznavanje statusa civilne žrtve rata se razlikuju među entitetima, čime se žrtve dovode u neravnopravan položaj i suočavaju sa poteškoćama u dokazivanju svog statusa. Dok se u Federaciji BiH ovaj status može dobiti i posredstvom dokumentacije u saradnji sa nevladinim organizacijama u Republici Srpskoj ovaj postupak zahtijeva procjenu oštećenja organizma od najmanje 60%, što otežava priznavanje statusa civilne žrtve rata a posebno iz razloga jer medicinska dokumentacija u većini slučajeva ne postoji.

Izrađen je **Program za žrtve ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i torture u Bosni i Hercegovini 2013-2016.** sa ciljem da se osigura potpuna zaštita i podrška žrtvama ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i torture kao i njihovim porodicama, unapređenjem pristupa pravdi, te poboljšanjem programa rehabilitacije, resocijalizacije i obeštećenja, aktivnim učešćem svih relevantnih subjekata. Međutim, ovaj dokument još uvijek nije razmatran od strane Vijeća ministara BiH.

¹⁶ Analiza krivičnih postupaka pred Sudom Bosne i Hercegovine u periodu od 2005. do 2013. godine, Misija OSCE u BiH

Akcionni plan za implementaciju UN Rezolucije u Bosni i Hercegovini za period 2014 - 2017. godine uključuje srednjoročni cilj koji se odnosi na poboljšanje podrške i pomoći ženama i djevojčicama žrtvama seksualnog nasilja tokom i nakon rata. Za postizanje ovog cilja predviđene su aktivnosti i mjere za poboljšanje pravnog okvira i mehanizama za ostvarivanje prava žrtava, te dostupnosti kompenzacija/beneficija i programa rehabilitacije za žrtve ovog oblika nasilja.

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova su koordinirali saradnju različitih nevladinih organizacija i udruženja, timova i centara na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini kako bi se na jedinstven način rješavali problemi žrtava rata u BiH. Iz sredstava FIGAP programa finansiran je projekat Udruženja „Žena-žrtva rata“ koji ima za cilj utvrđivanje zdravstvenih potreba žena žrtava rata, a proveden je u toku 2011. i 2012. godine, dok je u 2013. godini realiziran projekat koji se odnosi na edukaciju za komunikacijske vještine i psihološko osnaživanje seksualno zlostavljanih u ratu, sa ciljem socijalnog funkcionisanja u zajednici.

Udruženje "Medica" Zenica je u periodu 2011-2013. godina realiziralo projekat „Modeli podrške za žrtve/svjedoke ratnih zločina kroz jačanje kapaciteta i saradnje nevladinih organizacija i institucija“ koji je podržan od strane UN WOMEN, Medice mondiale i Norveške ambasade u Sarajevu. U okviru projekta uspostavljene su prve institucionalne mreže za podršku žrtvama/svjedocima u predmetima ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih krivičnih djela na području Zeničko-dobojskog kantona, Srednjobosanskog kantona i Unsko-sanskog kantona. Potpisani su protokoli o međusobnoj saradnji nadležnih ministarstava, općina, institucija, ustanova i nevladinih organizacija u pružanju podrške žrtvama i žrtvama/svjedocima. Uspostavljena su odjeljenja za podršku svjedocima pri Kantonalnom sudu i Tužilaštvu u Sarajevu, Okružnom sudu i Tužilaštvu u Banjoj Luci, te Okružnom sudu i Tužilaštvu u Istočnom Sarajevu. Ne postoje podaci da li postoji i kako se vrši podrška svjedocima i žrtvama u drugim sudovima u BiH.

U avgustu 2013. godine na nivou grada Banja Luka potpisan je Protokol o postupanju sa žrtvama i svjedocima ratnog zločina, seksualnog zlostavljanja i drugih krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja kroz jačanje kapaciteta i saradnje institucija i nevladinih organizacija. U narednom periodu potrebno je nastaviti davati podršku ženama koje su preživjele seksualno nasilje tokom rata, uključujući borbu protiv stigme povezane sa seksualnim nasiljem kroz razvijanje mjera i beneficija kojima se omogućava kompenzacija, podrška i rehabilitacija i osigurava jednak pristup servisima za sve žene žrtve, bez obzira na mjesto stanovanja.

1.7. Rod i sigurnost

Ova oblast nije posebno izdvojena u Gender akcionom planu za BiH. Aktivnosti i mjere koje se odnose na uvođenje ravnopravnosti spolova u sektor sigurnosti planirane su u kontekstu obaveza BiH da primjenjuje međunarodne dokumente UN-a i Vijeća Evrope, među kojima UN Rezolucija 1325 „Žene, mir i sigurnost“ i njene prateće rezolucije zauzima važno mjesto posljednjih godina. Rezultati koje BiH postiže u primjeni ove Rezolucije prepoznati su na međunarodnom nivou.

U Bosni i Hercegovini je, kao prvi u regionu, usvojen i uspješno proveden **Akcionni plan za implementaciju UN R 1325 za period 2010-2013.** U cilju efikasnije provedbe i praćenja Akcionog plana, Odlukom Vijeća ministara BiH 2011.god. formiran je Koordinacioni odbor koji uključuje institucije sektora odbrane i sigurnosti na državnom i entitetskom nivou) i predstavnika/cu nevladinih sektora u BiH.

Akcioni plan za BiH (2010-2013) je bio fokusiran na doprinos žena jačanju i održavanju mira u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, te kroz intenzivnu regionalnu i međunarodnu saradnju pokušavao da utiče i na jačanje stabilnosti u regiji. Metodologija izrade, struktura i proces usvajanja Akcionog plana, korišteni su kao **model za izradu i usvajanje akcionih planova drugih država regiona**, što je Bosnu i Hercegovinu dovelo na lidersku poziciju u provedbi UN Rezolucije 1325 u regionu. Akcioni plan uključivao je sledeće ciljeve:

- povećano učešće žena na mjestima donošenja odluka,
- povećan broj žena u vojnim, policijskim snagama i mirovnim misijama,
- borba protiv trgovine osobama,
- deminiranje,
- podrška civilnim žrtvama rata,
- jačanje kapaciteta državnih službenika u sektoru sigurnosti,
- unaprijeđenje saradnje sa NVOa i međunarodnim organizacijama

Članovi i članice Koordinacionog odbora su veoma aktivno učestvovali i doprinjeli izradi, provedbi i promociji Akcionog plana, kako unutar institucija iz kojih dolaze, tako i u široj javnosti i na međunarodnom nivou. Većina nadležnih institucija je u planove rada uvrstila određene aktivnosti i obaveze iz Akcionog plana.

Usvojena su dva redovna izvještaja o provedbi Plana, od strane Vijeća ministara BiH i Parlamentarne skupštine 2011. i 2012. godine, a u posljednjoj godini implementacije 2013. provedena je neovisna procjena provedbe Plana i postignutih rezultata. Ova procjena je ustanovila razloge uspjeha i određene prepreke u provedbi Plana i dala preporuke za unaprijeđenje budućeg planiranja i provedbe UN Rezolucije 1325 u BiH. Uz kontinuiranu podršku Agencije za ravnopravnost spolova, Koordinacijski odbor je ključni akter u mobiliziranju relevantnih institucija i pojedinaca za implementaciju Akcionog plana u BiH. Saradnja i koordinacija među članovima/icama Odbora smatra se jednim od glavnih faktora uspjeha realizacije Plana i može poslužiti kao primjer dobre saradnje među relevantnim institucijama vlasti u provedbi javne politike.

1.7.1. Postignuća u provedbi Akcionog plana za implementaciju UNR 1325 u BiH

Rezultati u okviru većine postavljenih ciljeva Akcionog plana postignuti su kroz sljedeće grupe aktivnosti: usklađivanje zakonskih i podzakonskih akata sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, promotivne i edukativne aktivnosti, te uvođenje afirmativnih mjera (mjera pozitivne akcije) za povećanje broja žena u sektorima odbrane i sigurnosti. Ovaj dio izvještaja sadrži pregled postignutih rezultata prema ciljevima Akcionog plana koji se odnose na povećanje učešća žena u vojsci, policiji i mirovnim misijama. Ostale prioritene oblasti Akcionog plana, kao što su trgovina osobama i podrška civilnim žrtvama rata, obrađene su u prethodnom dijelu izvještaja.

- **Povećanje zastupljenosti žena u vojnim snagama**

Na svim nivoima OS BiH organizirane su edukacije i informiranja o značaju učešća žena u vojnim snagama i misijama podrške miru. Zadužene su sve organizacione jedinice Ministarstva odbrane i Zajednički štab Oružanih snaga Bosne i Hercegovine da sve podatke, izvještaje i analize prikazuju razvrstane po spolu.

Prema posljednjim analizama podataka Ministarstva odbrane BiH u 2013. godini, od ukupnog broja zaposlenih u Ministarstvu odbrane žene su procentualno zastupljene sa 35,6 %, dok su žene u

odnosu na ukupnan broj civilnih lica u Oružanim snagama zastupljene sa 23,8%. Profesionalnih vojnih lica (PVL) - žena u Oružanim snagama BiH je 4,8%. Žene u mirovnim misijama zastupljene su sa 3,5%. Od ukupnog broja pripadnica Oružanih snaga BiH, žene su procentualno zastupljene sa 6,5%.

Promovisanjem vojnog poziva, i preduzimanjem mjera pozitivne akcije nastoje se eliminisati predrasude zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola. U javnim oglasima za prijem vojnika u profesionalnu vojnu službu u Oružanim snagama BiH, uključena je rečenica da će se prilikom odabira kandidata za prijem u vojnu službu voditi računa o ravnopravnoj zastupljenosti spolova u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. Pravilnikom o prijemu u vojnu službu propisana je obaveza ravnopravne zastupljenosti spolova u sastavu Komisije za prijem. U nastojanju da se poveća broj žena, profesionalnih vojnika, u Planu petogodišnjeg razvoja Oružanih snaga u BiH za period 2010-2015. godine, predviđeno je povećanje zastupljenosti žena na 10%. Preporuka Ministarstva odbrane BiH je da se prilikom svakog prijema, od ukupnog broja primljenih kandidata/kinja primi 10% žena.

U komandama i jedinicama OS BiH imenovane su kontakt osobe za rodna pitanja. Usvojene su Standardne operativne procedure koje preciziraju dužnosti i obaveze ovih kontakt osoba. Oko 4000 pripadnika/ca Ministarstva odbrane BiH i jedinica Oružanih snaga BiH je upoznato sa UN R 1325 kroz obuke i terenske posjete.

U okviru saradnje sa NATO štabom u BiH, 2013. godine usvojen je i novi Partnerski cilj: „Perspektive rodne ravnopravnosti”, čiji je nosilac implementacije Ministarstvo odbrane BiH.

Kao rezultat ovih mjera i provedenih aktivnosti, evidentan je trend povećanja interesa žena za prijem u Oružane snage BiH, od 23 kandidatkinje koje su se prijavile na prvi oglas do 595, koliko se prijavilo na posljednji oglas. Postotak zastupljenosti žena – civilnih i uniformisanih lica u Oružanim snagama u BiH, zabilježen u 2013. godini, duplo je povećan u odnosu na početak implementacije Akcionog plana (2010. godina).

- **Povećanje zastupljenosti žena u policijskim snagama**

Žene su nedovoljno zastupljene u policijskim strukturama u BiH na svim nivoima, a posebno na pozicijama odlučivanja i sa višim činovima. U strukturi policijskih službenika/ca ukupan broj žena se kreće oko 13%, dok postotak zastupljenosti žena sa visokim činovima u svim agencijama za provođenje zakona u BiH iznosi oko 0,50%. Analiza pokazuje da se nakon usvajanja Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325, u julu 2010 godine, udvostručio broj žena-policijskih službenica u usporedbi sa posljednjom analizom koju su uradili Agencija za ravnopravnost spolova BiH i Policijska misija Evropske Unije (EUPM). Temeljem tadašnje analize (2010)¹⁷ utvrđeni postotak žena u policiji u Bosni i Hercegovini iznosio je 6,3%.

Usklađivanjem entitetskih i državnog zakona o policijskim službenicima i podzakonskih akata stvoreni su preduslovi za lakše napredovanje žena u karijeri i unaprijeđenje u više činove. Entitetska ministarstva unutrašnjih poslova provode aktivnosti koje se odnose na afirmaciju žena na rukovodećim položajima u policijskim strukturama, napredovanje u službi (dodatne edukacije za žene koje su bile na porodiljskom dopustu, uvođenje kvota kad su u pitanju rukovodeća radna

¹⁷ Izvješće "Žene u policiji", Stanje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, lipanj/juni 2010.

mjesta i činovanje, prijem kadeta itd.), evidencije razvrstane po spolu, te usklađivanje zakonskih i podzakonskih akata sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH.

Pozitivan primjer predstavlja odluka MUP-a RS da se prilikom prijema kadeta/kinja na Policijsku akademiju vodi računa da 25% kandidata koju prođu selekciju bude ženskog spola, kao i Odluka direktora Granične policije BiH o prijemu kadeta sa 30% pripadnica ženskog spola. Značajno je napomenuti da je jedna žena u Graničnoj policiji unaprijeđena u čin glavne inspektorice, na mjesto rukovoditeljice osnovne organizacione jedinice (načelnica), dok je druga u činu samostalne inspektorice, raspoređena na mjesto rukovoditeljice unutrašnje organizacione jedinice (zapovjednica). Činjenica da 5 žena ima čin više inspektorice, predstavlja realnu mogućnost za dalje napredovanje.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske registrovalo je Udruženje „Mreža žena MUP RS-RS WPON“ čime je postalo prvo ministarstvo u regionu koje registrovalo ovakvo udruženje. Također, Federalno Ministarstvo unutrašnjih poslova pokrenulo je slično umrežavanje - Mrežu žena policajaca koja uključuje predstavnice policijskih agencija u BiH, uključujući i SIPA-u, Graničnu policiju i kantonalna ministarstava unutrašnjih poslova. Ove mreže organiziraju žene u policijskim snagama i osiguravaju platformu za osnaživanje i uzajamnu podršku, One provode projekte i aktivnosti usmjerene na promovisanje i primjenu načela rodne ravnopravnosti, pri prijemu žena u policiju, kao i na pitanja obrazovanja, obuka, razvoja karijere i promocije rezultata pripadnica mreža.

- **Zastupljenost žena u mirovnim misijama**

U Bosni i Hercegovini su pokrenute brojne inicijative i realizirane aktivnosti s ciljem promocije učešća žena u mirovnim misijama, te uvođenja tema o ravnopravnosti spolova u obuke za policijske službenike i službenice prije upućivanja u mirovne misije kao i afirmativne mjere u cilju povećanja broja žena u mirovnim misijama.

U saradnji Ministarstva sigurnosti sa Centrom za obuku za operacije podrške miru (PSOTC) Ministarstva obrane Bosne i Hercegovine¹⁸, osmišljena je petodnevna obuka „Rodna pitanja u operacijama podrške miru“ koja je postala sastavni dio programa obuka u PSOTC-u za srednji rukovodni kadar ministarstava odbrane, sigurnosti, unutrašnjih poslova, Oružanih snaga BiH, policijskih agencija kao i pripadnika/ca vojske i policije koji će se upućivati u operacije podrške miru. Bosna i Hercegovina je jedina država u regiji koja provodi ovakvu obuku tako da će se u PSOTC-u u budućnosti obučavati pripadnici/e vojnih i policijskih snaga iz zemalja regije kao i članica NATO-a i EU-a. Ministarstvo sigurnosti je iniciralo pripremu i izvedbu dvotjedne predmisiona obuke u saradnji sa PSOTC-om, za policijske službenike i službenice u BiH koji se upućuju i u mirovne misije. Ova obuka je prošla postupak akreditacije od strane mjerodavnih tijela Ujedinjenih naroda i izvode je instruktori agencija za provođenje zakona u BiH, Ministarstva sigurnosti BiH i PSOTC-a.

S ciljem afirmiranja sudjelovanja žena u mirovnim misijama Ministarstvo sigurnosti je koristilo afirmativne mjere smanjivši broj potrebitih godina radnog iskustva, kao jednog od glavnih kriterija za prijavu za sudjelovanje u postupku izbora za upućivanje u mirovne misije, sa 8 na 5 godina za žene. Važno je spomenuti da je Ministarstvo sigurnosti 2013. godine dobilo prvu nagradu Ujedinjenih naroda za javnu službu u kategoriji „Promovisanje ravnopravnosti spolova u javnoj službi“, što je najprestižnije međunarodno priznanje u ovoj oblasti.

¹⁸ PSOTC je s početkom 2013. godine ušao u sastav Ministarstva obrane Bosne i Hercegovine. Do tada je funkcionirao kao međunarodni centar.

Ministarstvo odbrane BiH radi na unaprijeđenju baze podataka o zainteresiranosti i učešću žena u mirovnim misijama. Zadužen je Ured za odnose sa javnošću Ministarstva odbrane BiH da u saradnji sa Sektorom za upravljanje personalom organizuje promocije vojnog poziva i aktivnosti koje su provodile pripadnice mirovnih misija u okviru mandata mirovnih misija. Na svim nivoima Oružanih snaga u BiH organizovane su edukacije i informisanja o značaju učešća žena u vojnim snagama i misijama podrške miru.

Policijske službenice iz BiH, učestvuju u mirovnim misijama UN-a od 2000. godine. Pripadnice OS BiH učestvovala su u misijama podrške miru u Etiopiji, Eritreji i Iraku. Prva rotacija Pješadijske jedinice Oružanih snaga BiH u Afganistanu, u svom sastavu, također je imala ženu. Žene su prisutne u mirovnim operacijama na najzahtjevnijim zadacima, kao vojne posmatračice, deminerke i pješadinke.

U periodu od 2000-2013. godine, u mirovnim misijama sudjelovalo je ukupno 204 policijskih službenika/ca i to u mirovnim misijama u Liberiji, Sudanu – Južnom Sudanu, Cipru, Istočnom Timoru i Haitiju. Od tog broja 32 su žene, što iznosi oko 15%. Prema izvještaju Ministarstva sigurnosti, u mirovnim misijama UN-a u 2013. godini bila su raspoređena 54 policijska službenika/ce (Južni Sudan i Libija). Ot toga broja 12 je žena, što iznosi oko 24%.

Ovi podaci¹⁹ pokazuju trend povećanja zainteresovanosti i mogućnosti učešća žena u mirovnim misijama. Žene su imenovane na pozicije zapovjednica i zamjenica zapovjednika BiH kontigenta u mirovnim misijama kao i na druge rukovodeće dužnosti. Trenutni postotak je veći od prosječnog prosjeka država članica NATO saveza i Evropske unije. Ovakav uspjeh ne bi bio moguć bez razumjevanja i podrške svih agencija za provođenje zakona u BiH koji u početnoj fazi daju suglasnost za kandidiranje svojih policijskih službenika/ca u postupak njihovog odabira prije upućivanja u mirovnu misiju.

- **Izrada novog Akcionog plana za period 2014-2017. godine**

Prvi Akcioni plan istekao je krajem jula 2013. godine. Neovisna procjena dosadašnje provedbe Akcionog plana, provedena je od strane etabliranih međunarodnih²⁰ i domaćih eksperata. Ukazala je na postignute uspjehe, teškoće i izazove u implementaciji te dala preporuke za unaprijeđenje strukture planiranja za naredni trogodišnji period.

Novi Akcioni plan za period 2014-2017. godine izrađen je u punoj saradnji Agencije za ravnopravnost spolova i institucija predstavljenih u Koordinacionom odboru za praćenje Akcionog plana, te uz konsultacije sa nevladinim organizacijama. Tokom kreiranja novog Plana uspostavljena je i Koordinaciona grupa NVO koje se bave primjenom UNR 1325 u BiH i potpisan Memorandum o saradnji NVO i Koordinacionog odbora.

Struktura novog Plana sadrži sve ciljeva iz prethodnog plana ali su oni grupisani unutar tri osnovne kategorije (prema UN Rezoluciji 1325): ravnopravno učešće, prevencija i zaštita. Definisana su 3 strateška cilja:

- Povećano učešće žena na mjestima donošenja odluka, u vojsci, policiji i mirovnim misijama
- Povećan stepen humane sigurnosti
- Unaprijeđeni uslovi i pristup provedbi AP UNSCR 1325

¹⁹ Statistika Ministarstva sigurnosti BiH; dostupna na <http://www.bihat.ba/>

²⁰ Institute for Inclusive Security, Washington, USA

- **Akcioni plan kao platforma za rad na lokalnom nivou i jačanje regionalne saradnje**

U Akcioni plan uvodi se koncept humane sigurnosti, koji promovira važnost lične sigurnosti građana i građanki i zaštitu od svih oblika svakodnevnog zastrašivanja i ugrožavanja sigurnosti (fizička nesigurnost; nasilje na osnovi spola, nasilje usljed neosvjetljenih ulica, nedostupnosti javnog saobraćaja; politička nesigurnost; diskriminacija na osnovu spola; ekonomska nesigurnost, ekološka nesigurnost, zdravstvena itd). Ovaj koncept daje mogućnost rada u lokalnim zajednicama, te su u 5 pilot opština u BiH doneseni lokalni akcioni planovi za primjenu UN R 1325, a u okviru projekata koji su realizovani uz finansijsku podršku UN Women u BiH i FIGAP programa.

Ove inicijative na primjeni UN Rezolucije na lokalnom nivou, kroz koje se identifikuju lokalni prioriteti i prepreke u ostvarivanju sigurnosti žena u lokalnim zajednicama, predstavljaju i prepoznate su kao inovativan primjerna globalnom nivou.

U implementaciji novog plana nastaviti će se regionalna saradnja koju je BiH inicirala još prije 10 godina. To zauzima poseban značaj nakon potpisivanja **Sarajevske Deklaracije o saradnji institucionalnih mehanizama između država Zapanog Balkana (2005) koja je proširena i na zemlje Mediterana** (novembra 2013. godine). Implementacija UN R 1325 i nacionalnih akcionih planova je često u fokusu regionalnih inicijativa.

Regionalna saradnja (u užem smislu) omogućava:

- Razmjenu iskustava, najboljih praksi
- Razmjenu međusobnih stručnih i finansijskih resursa
- Izradu regionih akcionih planova za provedbu UN R 1325

Regionalna saradnja (u širem smislu) koristi UN R 1325 kao instrument za podršku procesima pomirenja, jačanja i očuvanja mira i stabilnosti u regiji, kroz saradnju i zajedničke aktivnosti između zemalja koje su nedavno bile u sukobu.

2. Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova

Da bi država ispunila svoju obavezu ukidanja diskriminacije po osnovu spola, te ostvarivanja ravnopravnosti spolova, potrebno je dalje uspostavljanje ili jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za ravnopravnost spolova. Za postizanje tog cilja neophodno je da institucionalni mehanizmi na svim nivoima zakonodavne i izvršne vlasti imaju neophodan autoritet, vidljivost, političko priznanje, neophodno finansiranje i ljudske resurse, te da njihovo djelovanje bude u potpunosti podržano od strane političke vlasti na svim nivoima.

2.1. Koordinacija provedbe i nadzor nad provođenjem Gender akcionog plana BiH

Jačanje kapaciteta i koordinacija rada institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova jedan je od važnih preduslova za efikasnu provedbu Gender akcionog plana BiH na svim nivoima vlasti. Efikasnijoj implementaciji i koordinaciji GAP-a BiH, doprinijela je uspostava **Finansijskog mehanizma za implementaciju Gender akcionog plana BiH, za period 2009-2014. godina (FIGAP Program)**, čime su obezbijeđena značajna sredstva za provedbu Gender akcionog plana za

period od 5 godina. Razvojni cilj FIGAP programa je da doprinese povećanom nivou ravnopravnosti spolova u bosanskohercegovačkom društvu. To podrazumijeva da je koncept ravnopravnosti spolova prihvaćen kao pristup u formuliranju i provedbi programa i politika u svim sektorima društva i na svim nivoima vlasti. FIGAP Program je jedan od važnih instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. To je već prepoznatljiv inovativan finansijski mehanizam u regiji i predstavlja primjer dobre prakse koji izlazi iz okvira pojedinačnih programa, projekata i inicijativa.

Osnovni cilj FIGAP programa je dalje osnaživanje kapaciteta gender institucionalnih mehanizama i nadležnih institucija za uključivanje aktivnosti iz GAP BiH u redovne planove i programe na svim nivoima vlasti, od državnog, preko entitetskog i kantonalnog, do lokalnog nivoa, kao i podrška nevladinim organizacijama u provođenju projekata u okviru FIGAP-a. Poseban značaj FIGAP programa je što je omogućio dodatno osnaživanje i jačanje koordinacije rada institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova što je jedan od važnih preduslova za efikasno planiranje i provedbu Gender akcionog plana BiH na svim nivoima vlasti.

Drugi periodični **Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013-2017. godine** usvojen je u septembru 2013. godine, a u decembru objavljen u Službenom glasniku br. 98/13. On prati prioritete svih nivoa organizacije vlasti u Bosni i Hercegovini, oslanjajući se na Gender akcioni plan BiH 2006-2011. godine, državnu i entitetske strategije razvoja, Strategiju za ravnopravnost muškaraca i žena Evropske Unije i druge relevantne strateške dokumente Vijeća Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija. Ovaj strateški dokument i dalje sadrži sve oblasti društvenog života, ali su utvrđene prioritete i transferzalne („cross-cutting“) oblasti, kao i oblasti koje se odnose na jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, te jačanje saradnje i partnerstva. Na taj način jasnije su definisane obaveze institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, te obaveze i odgovornosti resornih ministarstva u svakoj prioritetoj oblasti.

Sa ciljem koordinacije provedbe i nadzora nad provođenjem Gender akcionog plana BiH predviđeno je imenovanje Upravnog odbora, kojeg čine direktorice Agencije za ravnopravnost spolova, Gender centra RS i Gender centra FBiH. Upravni odbor će biti zadužen za usvajanje smjernica za izradu godišnjih operativnih planova, odobravanje godišnjih operativnih planova kao i za izvještavanje Vijeće ministara BiH i Parlamentarne skupštine BiH. Također je planirano uspostavljanje koordinacionih odbora od strane Vijeća ministara BiH, Vlade Federacije BiH i Vlade RS koji će biti nadležni za izradu i usvajanje godišnjih operativnih planova kao i za godišnje izvještavanje. Ovi mehanizmi koordinacije još uvijek nisu uspostavljeni. Procedura imenovanja Upravnog odbora još uvijek je u toku.

2.2. Praćenje i unapređenje primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova

Prioritetna obaveza koja proističe iz mandata institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, kao i zakonskih nadležnosti, je praćenje i unaprjeđenje primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini. Redovno se izrađuju i dostavljaju nadležnim institucijama izvještaji o primjeni međunarodnih dokumenata, UN-a i Vijeća Evrope, koji se odnose na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena, a prema kojima je Bosna i Hercegovina obavezna izvještavati. (UN CEDAW Konvencija, Pekinške deklaracija i Platforma za akciju, UN Rezolucija 1325, preporuke Vijeća Evrope i Evropske direktive).

Bosna i Hercegovina je 8. marta 2013. godine postala 26. zemlja članica Vijeća Evrope koja je potpisala **Konvenciju Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama u i nasilja**

porodici. Ratifikacijom ove konvencije Bosna i Hercegovina je postala 6. zemlja članica Vijeća Evrope koja se obavezala na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja, te kažnjavanje počinitelja nasilja. U skladu sa tim Agencija za ravnopravnost spolova BiH razvila je Strategiju za provedbu Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH, čije usvajanje se očekuje u toku 2014. godine.

U skladu sa obavezama izvještavanja o primjeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), izrađen je **Četvrti i peti periodični UN CEDAW izvještaj Bosne i Hercegovine**, koji je usvojen na 55. sjednici UN CEDAW Komiteta u Ženevi. Država BiH je dobila **Zaključna razmatranja i preporuke Komiteta** za djelovanje u narednom srednjoročnom periodu. U tački 5. Zaključnih zapažanja UN CEDAW komitet je posebno pohvalio Bosnu i Hercegovinu za unapređenje institucionalnog i političkog okvira sa ciljem ubrzavanja ukidanja diskriminacije žena i promovisanja ravnopravnosti spolova, između ostalog kroz usvajanje Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (2006-2011.) i Finansijskog mehanizma za sprovođenje Gender akcionog plana (FIGAP 2009-2014.) Zaključna zapažanja i preporuke CEDAW komiteta na Četvrti i peti periodični UN CEDAW izvještaj Bosne i Hercegovine usvojio je Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH na sjednici održanoj u decembru 2013. godine.

U aprilu 2014. godine, Agencija za ravnopravnost spolova BiH uz konsultacije sa organizacijama civilnog društva, izradila je **Izveštaj o pregledu napretka u provođenju Pekinške deklaracije i Platforme za akciju (1995) i rezultata sa 23. Posebne sjednice Generalne skupštine (2000) u Bosni i Hercegovini.**

Bosna i Hercegovina je uspješno implementirala **Akcioni plan za implementaciju UN R 1325 u BiH za period 2010-2013.** godine. U tom periodu usvojena su dva redovna godišnja izvještaja, a u posljednjoj godini implementacije provedena je neovisna procjena provedbe Plana, čiji su nalazi i preporuke poslužili za izradu novog Akcionog plana za naredni trogodišnji period. Rezultati provedbe Akcionog plana navedeni su u prethodnom dijelu Izvještaja, koji se odnosi na oblast rod i sigurnost. Novi **Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 za period 2014-2017.** godine izrađen je u punoj saradnji Agencije za ravnopravnost spolova BiH i institucija predstavljenih u Koordinacionom odboru za praćenje Akcionog plana, te uz konsultacije sa nevladinim organizacijama. Akcioni plan je usvojilo Vijeće ministara u julu 2014. godine.

Praćenje primjene domaćih standarda za ravnopravnost spolova podrazumijeva, prije svega, davanje mišljenja o usaglašenosti nacrti i prijedloga zakona, podzakonskih i drugih normativnih akata, strategija, planova i programa sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. Ovo je jedna od primarnih aktivnosti Agencije za ravnopravnost spolova BiH i entitetskih gender centara, s obzirom da usklađivanje zakona dovodi do sistematske primjene i inkorporacije principa ravnopravnosti spolova u sve programe, politike i strategije nadležnih institucija. Agencija za ravnopravnost spolova BiH, u skladu sa svojim nadležnostima, izrađuje godišnju Listu prioriternih prijedloga materijala na osnovu Programa rada Vijeća ministara BiH. Nadležne entitetske institucije imaju obavezu dostavljanja zakonskih akata entitetskim gender centrima prije razmatranja od strane vlada. Izrađen je **Priručnik za usklađivanje zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i međunarodnim standardima** za ravnopravnost spolova koji je promoviran i distribuiran nadležnim institucijama u kojem je prikazan pristup u usklađivanju zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH.

Zakoni i drugi akti iz programa rada vlada i parlamenata na svim nivoima dostavljeni su na mišljenje Agenciji za ravnopravnost spolova BiH, Gender centru Republike Srpske i Gender centru Federacije

BiH (dostavljeno ukupno 118 akata). Gender institucionalni mehanizmi su ispitivali kršenje Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH u ukupno 11 slučajeva, u skladu sa Jedinistvenim pravilima za ispitivanje kršenja odredbi ZORS u BiH. Pravna pomoć i savjeti pruženi su ukupno za 31 slučaj.

U 2013. godini povećan je broj akata koji se dostavljaju Agenciji za ravnopravnost spolova BiH na mišljenje prije upućivanja u proceduru usvajanja. Od 27 prijedloga zakonskih tekstova koje je razmatralo Vijeće ministara BiH tokom 2012. godine samo jedan Prijedlog zakona je dostavljen na mišljenje Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, a od 45 razmatranih Prijedloga pravilnika, iz različitih oblasti, Agencija je zaprimila jedan zahtjev za dostavljanje mišljenja. Od 12 strategija, politika, programa i akcionih planova koje je Vijeće ministara BiH usvojilo u 2012. godini Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine nije dobila niti jednu na uvid kako bi dala mišljenje. U toku 2013. godine Agencija za ravnopravnost spolova BiH dostavila je ukupno 30 mišljenja o usaglašenosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH što ipak predstavlja veliki napredak. Do početka oktobra 2014. Agenciji za ravnopravnost spolova BiH dostavljeno je 28 materijala na mišljenje o usklađenosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH.

2.3. Jačanje i saradnja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova

Zajedničko planiranje, saradnja i koordinacija između Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Gender Centra Federacije BiH i Gender centra Republike Srpske, koja je i ranije postojala, posebno je ojačana kroz djelovanje i redovne sastanke **Upravnog odbora, uspostavljenog u cilju praćenja provedbe FIGAP Programa**. Jačanje saradnje i kapaciteta je kontinuiran proces koji uključuje unaprijeđenje stručnosti kako institucija za ravnopravnost spolova, tako i drugih institucija na svim nivoima organizacije vlasti, s ciljem daljeg razvijanja i primjene sistema, mehanizama i instrumenata za gender analizu, procjenu uticaja sa aspekta ravnopravnosti spolova, te rodno odgovorno budžetiranje.

Mreža institucionalnih mehanizama za gender pitanja na svim nivoima zakonodavne i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini stalno se širi, uspostavljanjem komisija za ravnopravnost spolova na lokalnom nivou, kao i kontakt osoba za gender pitanja u okviru institucija na svim nivoima. U 2014. godini i u Narodnoj Skupštini Brčko Distrikta BiH formirana je Komisija za ravnopravnost spolova.

Posebno je važno naglasiti saradnju Agencije i gender centara sa državnim i entitetskim parlamentarnim komisijama za ostvarivanje ravnopravnosti spolova kroz redovno zajedničko planiranje i implementaciju različitih aktivnosti (izrada zakona, strategija, provođenje obuka ili organizovanje zajedničkih tematskih sjednica, javnih rasprava i promotivnih aktivnosti). Ove aktivnosti rezultirale su usvajanjem konkretnih zaključaka i preporuka čime se daje parlamentarna podrška radu gender institucionalnih mehanizama, te usvajanju i implementaciji sektorskih strategija i akcionih planova.

Jedna od značajnih aktivnosti sa Komisijom za ostvarivanje ravnopravnosti spolova PS BiH, tokom 2013. godine u okviru FIGAP programa je izrada i usvajanje dokumenta "**Upute o korištenju rodno osjetljivog jezika u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine**". Na osnovu ovog dokumenta Komisija je predložila **Izmjene i dopune Jedinistvenih pravila za izradu pravnih propisa u institucijama Bosne i Hercegovine**. Parlamentarna skupština je usvojila ove Izmjene i dopune, koje su usaglašene sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, tako da će se svi budući propisi koje donosi Vijeće ministara BiH i Parlamentarna skupština BiH objavljivati uz poštivanje rodne ravnopravnosti: korištenjem rodno neutralnih oblika (osoba ili lice) te navođenjem uporedo oblika i u muškom i ženskom rodu u slučaju da se izrazi odnose i na muškarce i na žene.

Gender centri svake godine provode programe edukacija i stručnog jačanja kapaciteta općinskih/kantonalnih komisija. Iako ovaj proces teče vrlo sporo, može se konstatovati da u pojedinim općinama postoje dobri i funkcionalni modeli rada, te da je povećan broj opština koje su izradile lokalne planove za unaprjeđenje ravnopravnost spolova uključujući i budžete. Ono što posebno ohrabruje je da usvojeni planovi opština postaju održivi na duži rok jer se na taj način uspostavlja institucionalni odgovor na pitanja (ne)ravnopravnosti spolova. Međutim, potrebno je nastaviti napore na daljem jačanju kapaciteta komisija za ravnopravnost spolova na lokalnom nivou vlasti. To je posebno istaknuto u Studiji o stanju rodne ravnopravnosti u Federaciji BiH za period 2010 – 2012. godina. Posebna pažnja poklonjena je procjeni rada općinskih/kantonalnih komisija za ravnopravnost spolova. Nalazi ovog istraživanja se odnose na Federaciju BiH, ali situacija se ne razlikuje mnogo ni na teritoriji Republike Srpske. Od ukupno šezdeset i sedam kontaktiranih općinskih komisija, u pet općina nisu osnovane komisije za ravnopravnosti spolova: općine Prozor-Rama i Neum u Hercegovačko-neretvanskom kantonu, Općina Jajce u Srednjobosanskom kantonu, Općina Velika Kladuša u Unsko-sanskom kantonu i Općina Tomislavgrad u Kantonu 10.

Od komisija na kantonalnom nivou nije formirana komisija za ravnopravnost spolova u Kantonu 10. Iako su u većini općina u Federaciji BiH formirane komisije za ravnopravnost spolova, samo rijetke su i aktivne. Podaci o nadležnosti, članovima, radu ili aktivnostima komisija rijetko se mogu naći na zvaničnim web stranicama Općina, eventualno su dostupni podaci o članovima uglavnom u sarajevskim općinama i općinama Srednjobosanskog kantona. Ističe se Općina Vogošća koja na web-stranici ima postavljen Akcioni plan jednakosti i ravnopravnosti spolova 2012 – 2015. Općine Vogošća, dok su akcioni planovi drugih općina ili u pripremi ili ne postoje.

Broj članova/ica komisija kreće se od tri do deset, a najčešće po pet članova. Općinske komisije koje su učestvovala u anketnom istraživanju navode kako se sastanci članova komisija održavaju najmanje jednom godišnje. Prema rezultatima upitnika, najčešće aktivnosti koje se provode u okviru rada komisija su saradnja sa nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda, te pripremanje izvještaja o radu komisije/odбора. Komisije se također bave i provođenjem analiza stanja rodne ravnopravnosti u određenim oblastima (npr. obrazovanje, zapošljavanje, politička participacija, zdravstvena zaštita) te učestvuju u izradi akcionih planova za implementaciju politika za ravnopravnost spolova.

Sa druge strane, komisije se u mnogo manjoj mjeri (ili nikako) bave davanjem mišljenja za izmjene i dopune postojećih zakona i drugih propisa radi usklađivanja sa odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova i međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova, pružanjem stručne i savjetodavne podrške i pomoći drugim institucijama i partnerima te pripremanjem izvještaja o stanju ravnopravnosti spolova u određenim oblastima.

Kada je u pitanju razmjena informacija, izvještaja, mišljenja o stanju ravnopravnosti spolova između općinskih/kantonalnih komisija i drugih institucija za ravnopravnosti spolova na višim nivoima vlasti, istraživanje je pokazalo da se ovakav vid komunikacije i saradnje ostvaruje rijetko (jednom u nekoliko godina ili u boljem slučaju, jednom godišnje).

Općinske komisije su najviše upoznate sa radom komisija za ravnopravnost spolova iz drugih općina, dok su nešto manje upoznate sa radom Gender Centra FBiH, nevladinih organizacija, kao i sa radom Agencije za ravnopravnost spolova BiH. Generalno gledano, općinske komisije su najmanje ili gotovo nikako upoznate sa mandatom i radom kantonalnih komisija za gender pitanja te Komisijom za ravnopravnost spolova Parlamentarne skupštine BiH.

Institucije/organizacije sa kojima komisije (koje su učestvovala u istraživanju) najčešće sarađuju po pitanju rješavanja problematike ravnopravnosti spolova jesu druge općinske službe i javne ustanove (CSR, škole, domovi zdravlja, policija) te Gender Centar Federacije BiH. Općinske komisije navode da sarađuju povremeno i sa lokalnim nevladinim i međunarodnim organizacijama, među kojima se najčešće izdvaja OSCE BiH. Ova saradnja najčešće se realizuje u okviru organizacije edukacija o uvođenju ravnopravnosti spolova u sve oblasti života i rada, upoznavanja sa novim propisima, politikama i strategijama koje se odnose na ravnopravnost spolova, te u okviru provođenja aktivnosti i mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova u određenim oblastima. Kao glavne prepreke za uspješni rad i djelovanje komisije najčešće navode:

- nedostatak podrške institucija koje se bave pitanjima ravnopravnosti spolova,
- nedovoljna finansijska sredstva za realizaciju tekućih i ili planiranih programa,
- nepodržavajuće političko okruženje.

Ovakvi nalazi upućuju na neophodnost jačanja institucionalnih mehanizama na nižim nivoima vlasti i linija komunikacije među svim relevantnim akterima koji se bave pitanjima ravnopravnosti spolova i koji djeluju na različitim nivoima vlasti kako Federacije BiH, tako i cijele Bosne i Hercegovine.

Agencija i gender centri pružaju stručnu podršku drugim institucijama na svim nivoima vlasti u procesu uključivanja principa ravnopravnosti spolova, kroz različite vidove formalne i neformalne saradnje. Provedene su brojne obuke državnih službenika o konceptu ravnopravnosti spolova, gender analizi, usklađivanju propisa, uvođenju rodno odgovornog budžetiranja i drugim specifičnim temama. Većina ministarstava je svjesna obaveza i zainteresirana za uključivanje principa ravnopravnosti spolova u planove i programe rada i budžete. Od 2011. godine Agencija za državnu službu BiH je u redovnom programu obuka uvrstila obuke na temu ravnopravnosti spolova. U 2012., 2013., i 2014. godini, održano je šest obuka za državne službenike/ce, tako da je preko 130 državnih službenika i službenica zaduženih za izradu pravnih propisa u institucijama BiH, educirano o usklađivanju sa Zakonom o ravnopravnosti spolova.

Pored toga gender institucionalni mehanizmi pružaju podršku nadležnim institucijama i koordiniraju provedbu važećih strateških dokumenata. Agencija za ravnopravnost spolova rukovodi i koordinira rad Koordinacionog odbora za praćenje Akcionog plana za implementaciju UN R 1325 i pruža stručnu podršku institucijama sektora odbrane i sigurnosti na uvođenju principa ravnopravnosti spolova u planove, programe, politike i budžete.

2.4. Podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova u svim segmentima društva

Budući da mediji imaju veliku ulogu u kreiranju društvene svijesti, oni mogu usporiti ili ubrzati strukturalne promjene ka ravnopravnosti spolova. Rad na eliminisanju ukorijenjenih uzroka diskriminacije žena i ukidanju stereotipa zahtijeva kontinuirano djelovanje na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini. Tokom cijele godine provode se brojne promotivne aktivnosti u cilju podizanja svijesti stručne i šire javnosti o važnosti pitanja ravnopravnosti spolova, medijske kampanje, okrugli stolovi, kao i obuke u cilju edukacije medija o principima ravnopravnosti spolova, gender stereotipima, gender senzitivnom izvještavanju i primjeni gender senzitivnog jezika.

Već nekoliko godina gender institucionalni mehanizmi i nevladine organizacije zajednički obilježavaju značajne datume iz oblasti ljudskih prava i ravnopravnosti spolova, štampaju i distribuiraju promotivne materijale, što ima za cilj podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova u svim segmentima društva. Putem medija emituju se spotovi u cilju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici, promovisanja žena na pozicijama donošenja odluka, promocije rada žena na selu, itd.

U izvještajnom periodu svake godine, te u godinama lokalnih i opštih izbora u BiH provodene su sljedeće kampanje:

- „Stvarno ravnopravno“;
- „16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama“;
- „Porodica bez nasilja“;
- „Bijela vrpca – muško NE nasilju nad ženama“;
- „Ravnopravno za žene na selu“;
- „Biraj ravnopravno“ – Lokalni izbori 2012.
- Kampanje povodom Opštih izbora 2014. „Biraj ravnopravno“ u RS, „Jednaki u različitosti“ u Federaciji BiH, te kampanja za opredijeljenost političkih stranaka u BiH za ravnopravnost spolova.

Obilježeni su sljedeći značajni datumi:

- Međunarodni dan žena 8. mart u okviru „Sedmice ravnopravnosti spolova“ (Gender week);
- Međunarodni dan preduzetništva žena,
- Dan žena na selu;
- Dani djevojčica u IKT;
- Dan ljudskih prava – „Ljudska prava – fikcija ili realnost“.
- Međunarodni dan muškaraca
- Sedmica doprinosa muškaraca, mladića i dječaka ostvarivanju rodne ravnopravnosti (19-23.11.2013);

U okviru „**Sedmice ravnopravnosti spolova**“ koja se redovno obilježava u martu svake godine, provode se različite aktivnosti institucija, međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija kao što su press konferencije, okrugli stolovi, izložbe, ulične akcije, obuke i druge promotivne aktivnosti, s ciljem da se skrene pažnja na pitanja o položaju žena u BiH i o potrebi njihovog ravnopravnog učešća u ekonomskom i društvenom razvoju.

Među najznačajnijim aktivnostima u okviru godišnjeg obilježavanja „Sedmice ravnopravnosti spolova“ su:

- Prezentacija i promocija rezultata projekata 36 nevladinih organizacija iz cijele Bosne i Hercegovine, podržanih iz sredstava FIGAP programa (2012. godina).
- Organizacija različitih događaja i manifestacija u saradnji Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Nato štaba u Sarajevu i Amerčke ambasade u BiH (2011., 2012., i 2013. godina).
- Dodjela nagrade i priznanja osobama - prvakinjama i prvacima rodne ravnopravnosti iz raličitih organizacija/institucija/tijela, a u organizaciji Komisije za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma PS BiH (2014. godina), i brojne druge aktivnosti u saradnji sa međunarodnim i nevladinim organizacijama u BiH.

Značajno je spomenuti da Bosna i Hercegovina već drugu godinu zaredom obilježava i Međunarodni dan muškaraca, koji se od 1999. godine obilježava u 50 zemalja svijeta. Ciljevi su skretanje pažnje na unapređenje zdravlja muškaraca, mladića i dječaka, unapređenje mira, sigurnosti i kvaliteta života, harmonizaciju odnosa među spolovima, promociju ravnopravnosti spolova, te naglašavanje pozitivnih primjera uloge muškaraca u društvu, te njihovih dostignuća i doprinosa zajednici, porodici, braku i brizi oko djece.

Kampanja „**16 dana aktivizma – protiv nasilja nad ženama**“, provodi se na cijeloj teritoriji BiH. U okviru te kampanje provedene u 2012. godini predstavnici/ce zakonodavne i izvršne vlasti te predstavnici medija, nosili su bijele vrpce, čime su dali svoj doprinos u podizanju svijesti o važnosti

borbe protiv nasilja nad ženama. Bosna i Hercegovina je potpisala izjavu o davanju podrške globalnoj COMMIT kampanji koju je 2012. godine pokrenula organizacija UN Women, uz podršku generalnog tajnika UN-a Ban Ki-moona s ciljem zaustavljanja nasilja nad ženama i djevojčicama. Osim toga u Bosni i Hercegovini se 2013. godine uključilo oko 130 organizacija i institucija u aktivnosti na realizaciji kampanje "Jedna milijarda ustaje" (One Billion Rising) koja je globalni aktivistički pokret protiv nasilja nad ženama, djevojkama i djevojčicama.

2.5. Podrška programima i projektima institucionalnih i vaninstitucionalnih partnera

U proteklom periodu **provedeni su brojni projekti sa institucionalnim i vaninstitucionalni partnerima**, koji su se odnosili na sljedeće oblasti: sprečavanje nasilja u porodici, provedbu UN Rezolucije 1325, političku participaciju žena, rodno odgovorno budžetiranje, podršku radu lokalnih organa vlasti na uvođenju standarda ravnopravnosti spolova, te druge specifične teme. Pored programa/projekata unutar FIGAP programa, značajno je spomenuti zajednički projekat institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i UNDP/UNFPA „Prevencija i suzbijanje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u BiH“. UN Women (ranije UNIFEM) je nastavio podržavati projekte za uvođenje gender odgovornog bužetiranja i implementaciju UN R 1325 u BiH.

U toku implementacije FIGAP programa, podržano je preko 60 projekata nevladinih organizacija. Kroz ove projekte, nevladine organizacije su inicirale i stručno podržale izgradnju kapaciteta institucija na nižim nivoima vlasti za: sprovođenje UN R 1325, sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici, uvođenje gender senzitivnih budžeta, ekonomsko osnaživanje žena, povećanje učešća žena u upravljanju i odlučivanju, socijalno uključivanje ranjivih grupa stanovništva (žena i muškaraca), sprovođenje Akcionog plana za žene na selu u RS, podršku ženama žrtvama rata, sprečavanje trgovine ženama i djevojčicama, izradu lokalnih gender akcionih planova u jedinicama lokalne samouprave.

Od početka provođenja FIGAP-a, pružana je stalna stručna i konsultativna podrška institucionalnim partnerima za izradu programa koji se finansiraju iz sredstava FIGAP-a. Sve aktivnosti institucionalnih partnera su vezane za važeće politike, strategije, programe i zakone u BiH i entitetima, koji su kompatibilni i doprinose ostvarenju prioriteta GAP-a i FIGAP-a. U konsultacijama sa institucionalnim partnerima, definisane su prioritetne aktivnosti koje se odnose na djelovanje na zakone, ugradnju rodne perspektive u programe i mjere unutar resornih nadležnosti institucija, kreiranje posebnih privremenih mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova i položaja žena i izgradnju kapaciteta institucija za dalji samostalan rad na ispunjenju ovih obaveza. Podržano je preko 60 programa institucija na svim nivoima u BiH, koji su doprinijeli:

- Uvođenju principa i standarda ravnopravnosti spolova u resorne nadležnosti i u redovan rad institucija na strateškom i programskom nivou, uključujući budžete;
- Izgradnji kapaciteta za programsko, strateško i finansijsko planiranje, praćenje i ocjenu, orijentisano na rezultate i potrebe stanovništva;
- Izgradnji kapaciteta svih aktera za budući pristup i korištenje evropskih fondova;
- Unapređenju multisektorskog rada i međuresorna saradnja, na svim nivoima, horizontalno i vertikalno.

2.6. Praćenje i ocjena napretka u postizanju ravnopravnosti spolova

Agencija za ravnopravnost spolova BiH i gender centri entiteta redovno prikupljaju i analiziraju podatke dostavljene od strane institucija, nevladinih i međunarodnih organizacija, u svrhu izrade

redovnih izvještaja o stanju ravnopravnosti spolova u BiH, te primjeni usvojenih strategija i akcionih planova. Ovi izvještaji upućuju se na razmatranje i usvajanje Vijeću ministara i entitetskim vladama (izvještaji o stanju spolova u BiH, izvještaji o primjeni Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, izvještaji o primjeni državne i entiteskih strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici, izvještaji o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 za BiH). Pored ovih izvještaja izrađuju se i dostavljaju nadležnim tijelima posebne analize i izvještaji o primjeni aktuelnih sektorskih strategija i akcionih planova kao što su Akcioni plan za unaprjeđenje položaja žena na selu u Republici Srpskoj, Akcioni plan za uvođenje gender odgovornog budžetiranja u Federaciji BiH, Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za Federaciju BiH 2009-2010., te druge povremene analize i izvještaji na zahtjev nadležnih organa vlasti u BiH.

Prikupljanje, obrada i publikovanje gender razvrstanih statističkih podataka je od ključne važnosti za planiranje, provođenje i ocjenu učinka mjera za unaprjeđenje ravnopravnosti spolova u svim društvenim oblastima. Ispunjavanje obaveza po međunarodnim dokumentima iz oblasti ravnopravnosti spolova, podrazumijeva i redovno objavljivanje svih gender razvrstanih pokazatelja.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH i entiteskih zavoda za statistiku, svi statistički podaci u kojima je stanovnik predmet posmatranja razvrstavaju se po spolu, a dobijaju se i podaci o školskoj spremi i životnoj dobi. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine u kontinuitetu objavljuje publikaciju **“Žene i muškarci u BiH”** koja sadrži podatke iz različitih statističkih i drugih oblasti podjeljene po spolu. Publikacija se sastoji od sljedećih poglavlja: stanovništvo i vitalne statistike, obrazovanje, zaposlenost, socijalna zaštita, uslovi života, politička vlast, izborni rezultati i pravosuđe.

Veoma je značajno naglasiti da je publikacija „Žene i muškarci u BiH 2013“ dopunjena novim indikatorima u saradnju između Agencije za statistiku BiH i Agencije za ravnopravnost spolova BiH. Po prvi put se u ovoj publikaciji objavljeni podaci koje je izvorno prikupila i obradila Agencija za ravnopravnost spolova BiH koji se odnose na broj i položaj žena u sektoru odbrane i sigurnosti, prevalencije nasilja, te prikazani su podaci o zastupljenosti žena u skupštinama opština, opštinskim vijećima odnosno gradskim skupštinama/vijećima.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH provela je online anketiranjem **Istraživanje o spremnosti institucija BiH na provođenje obaveza iz Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini**. Cilj ovog istraživanja je bio: ocjenjivanje osposobljenosti institucija da provode obaveze iz ZORS-a i javnih politika u oblasti ravnopravnosti spolova (Gender akcioni plan BiH, Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici, Akcioni plan za provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 u BiH i drugih) koje je usvojilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Pored toga, dio istraživanja se odnosio na obaveze institucija BiH kao poslodavaca u oblasti ravnopravnosti spolova koje proizilaze iz važećeg radno-pravnog okvira.

Rezultati su pokazali da je 40% ispitanika odgovorilo da je upoznato sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, dok je 33% smatralo da nisu sigurni da li su upoznati, a 27% ispitanika smatra da nisu upoznati. Od ukupnog broj ispitanika samo 28% je odgovorilo da je upoznato sa nadležnostima Agencije za ravnopravnost spolova BiH, 17% ispitanika nije sigurno da li je upoznato sa nadležnostima, dok 54% ispitanika nije upoznato sa nadležnostima Agencije. Što se tiče provodjenja aktivnosti iz javnih politika BiH u oblasti ravnopravnosti spolova samo 9% ispitanih odgovorilo je da su do sada provodili aktivnosti iz ove oblasti, 16% ispitanika nisu sigurni, dok je najveći broj ispitanika odgovorio da do sada nisu provodili aktivnosti koje se tiču javnih politika u oblasti ravnopravnosti spolova. Ispitanici generalno poznaju osnovne pojavne oblike odnosno načine izvršenja djela seksualnog uznemiravanja. Kad se usporede odgovori muškaraca i žena, primjećuje se da muškarci i žene približno prepoznaju oblike seksualnog uznemiravanja. Analiza odgovora

ukazuje da su stavovi o rasprostranjenosti diskriminacije na osnovu spola i seksualnog uznemiravanja procentualno veoma visoki 10% i 16%, odnosno, svaka deseta osoba smatra se žrtvom diskriminacije na osnovu spola na radnom mjestu, a svaka šesta osoba smatra se žrtvom seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu. Ovi podaci su veoma zabrinjavajući posebno kada se uzme u obzir da većina ispitanika nije poduzela ništa da zaštiti svoja prava. Posebno je zabrinjavajuće iskustvo osoba koje jesu tražile zaštitu, budući da niti jedna osoba nije bila zadovoljna rezultatima djelovanja poslodavaca.

Gender centar Republike Srpske je u 2012. godini sproveo **Istraživanje javnog mnjenja Republike Srpske o ravnopravnosti spolova**. Nalazi iz ovog istraživanja potvrđuju potrebu još intenzivnijeg rada na podizanju svijesti, informisanja i edukacije i žena i muškaraca o ravnopravnosti spolova. Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku za Republiku Srpsku. Nalazi ovog istraživanja pokazali su visok stepen patrijarhalnosti i konzervativnih stavova koji dovode u pitanje ostvarivanje ravnopravnosti i ženskih ljudskih prava u Republici Srpskoj, a koje ne zaobilaze profesionalce, medije i druge kreatore javnog mnjenja. Patrijarhalni stavovi o ulogama žena i muškaraca u društvu i s tim u vezi uspostavljen neravnoopravan odnos društvene i ekonomske moći u korist muškaraca, koji evidentno postoji i u našem društvu, bez obzira na ravnopravnost de jure, vrlo pogoduju različitim oblicima diskriminacije žena, uključujući nasilje u porodici kao najteži oblik kršenja ljudskih prava. Još uvijek je nizak stepen znanja o standardima rodne ravnopravnosti i kako ih treba primjenjivati, a sa terena, s obzirom na prisustvo i saradnju Gender centra na lokalnom nivou, stalni su zahtjevi za većim brojem publikacija, drugih stručnih materijala i edukacija.

Ovakav uvid omogućava polaznu osnovu na kojoj će biti zasnovane mjere otklanjanja rodnih stereotipa i promjene vrijednosnih obrazaca, a koja će kasnije poslužiti i kao polazna osnova za praćenje efekata tih mjera.

Kada su u pitanju sektorska istraživanja u pojedinim oblastima, kao što je oblast nasilja važno je spomenuti Istraživanje o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja prema ženama u BiH, koje je inicirala i koordinirala Agencija za ravnopravnost spolova. To je prvo istraživanje ove vrste na reprezentativnom uzorku. Ovo istraživanje je detaljnije opisano u poglavlju koje se odnosi na sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici.

3. Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva

3.1. Saradnja na regionalnom i međunarodnom nivou

Bosna i Hercegovina je pokrenula regionalnu saradnju u oblasti ravnopravnosti spolova potpisivanjem **Regionalne deklaracije o saradnji gender mehanizama Zapadnog Balkana 2005. godine** (Sarajevska deklaracija). Od potpisivanja Deklaracije, regionalna saradnja je dio redovnih programa rada Agencije za ravnopravnost spolova BiH. U novembru 2013. godine **Regionalna Deklaracija je proširena i na zemlje Mediterana** (zemlje Sjeverne Afrike). Na ovaj način je Bosna i Hercegovina stekla leadersku poziciju u regionu po pitanju ostvarivanja regionalne saradnje. U julu 2014. godine, pozivajući se na ovu Deklaraciju, potpisana je **Zajednička izjava o saradnji institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova zemalja Zapadnog Balkana**. Kao zajednički prioriteti djelovanja, prepoznate su tri oblasti: rod i sigurnost, ekonomsko osnaživanje žena i nasilje nad ženama i u porodici.

Zbog nedostatka sredstava, regionalni sastanci se najčešće organizuju u sklopu održavanja regionalnih konferencija i seminara. Na taj način se održava kontinuitet redovnog sastajanja i razmjene informacija na regionalnim konferencijama, seminarima i forumima, čime je znatno unaprijeđena regionalna saradnja.

U proteklom periodu realizovan je niz zajedničkih inicijativa, projekata i aktivnosti sa međunarodnim organizacijama. Važno je naglasiti nastojanja Agencije i entitetskih gender centara da se uspostavi koordinirani pristup ovim projektima i od strane donatora i od strane implementatora. Cilj je da se sve aktivnosti provode u saradnji, kroz pravovremenu razmjenu informacija, kombinaciju stručnih i finansijskih resursa, kako bi se spriječilo dupliranje aktivnosti, preklapanje unutar različitih programa i fondova i na najefikasniji način omogućilo korištenje raspoloživih sredstava, uključujući i sredstva FIGAP programa. Ovakav način rada ne samo što doprinosi finansijskoj efikasnosti provođenja projekata, već doprinosi i boljem suštinskom ispunjavanju planiranih ciljeva i prioriteta.

Projekti i aktivnosti u izvještajnom periodu realizovani su uglavnom u saradnji sa UN Women i odnose se na podršku primjeni UN Rezolucije 1325 na lokalnom nivou, te uvođenju gender odgovornog budžetiranja. Veoma je važno istaći saradnju i zajedničke aktivnosti sa Institutom za inkluzivnu sigurnost iz Vašingtona, koji pruža kontinuiranu podršku primjeni UNSCR 1325 u BiH. Osim toga, značajno je navesti i saradnju sa OSCE Misijom u BiH, s kojom je proveden projekat „Povećanje opredjeljenosti političkih stranaka za ravnopravnost spolova“, koji je opširnije opisan u poglavlju o učešću žena u javnom životu i donošenju odluka.

Prakse i rezultati Bosne i Hercegovine su promovirani i prepoznati na međunarodnom nivou o čemu svjedoči i činjenica da su predstavnici/e gender mehanizama pozivani na sastanke i samite na najvišem liderskom nivou, širom Evrope i svijeta. To podrazumijeva i redovno učešće u radu UN Komisije o statusu žena, Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a, Komiteta za jednakost žena i muškaraca Vijeća Evrope i ministarskim konferencijama Vijeća Evrope koje razmatraju različita pitanja ravnopravnosti spolova. Posebno je važno naglasiti učešće predstavnice Agencije u radu Ad hoc Komiteta za sprječavanje i borbu protiv nasilja u porodici radi izrade Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (CAHVIO), koja je usvojena u aprilu 2011. godine, kao prvi, pravno obavezujući međunarodni dokument koji uspostavlja sveobuhvatan pravni okvir za prevenciju nasilja, zaštitu žrtava i procesuiranje počinitelja.

U izvještajnom periodu, saradnja na regionalnom i međunarodnom nivou ostvarena je kroz organizovanje ili učešće po pozivu na različitim događajima: sastancima, konferencijama i okruglim stolovima, od kojih ćemo navesti samo neke:

- Delegacija Agencije za ravnopravnost spolova BiH je učestvovala na 58. zasjedanju Komisije za status žena (CSW58), te je aktivno sudjelovala na generalnoj diskusiji, plenarnim izlaganjima zemalja članica o postignućima i izazovima u provedbi Milenijskih razvojnih ciljeva (MRC).
- Direktorica Agencije za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine je prisustvovala sastanku čelnika zemalja potencijalnih kandidata za članstvo u EU u organizaciji Evropskog instituta za ravnopravnost spolova (EIGE). Ovaj institut je pokrenuo Instrument za pretprijetnu pomoć (IPA) projekt "Pripreme mjere za sudjelovanje zemalja kandidata i potencijalnih kandidata u EIGE rad", čiji je glavni cilj jačanje kapaciteta za proširenje zemalja u skladu s politikama EU u oblasti ravnopravnosti spolova.

- Nastavljena je uspješna saradnja sa Centrom za sigurnosnu saradnju RACVIAC, a predstavnici/e Bosne i Hercegovine su prisustvovali okruglom stolu pod nazivom "Rod i reforma bezbjednosnog sektora – implementacija rezolucija Vijeća sigurnosti 1325 i 1820", u zajedničkoj organizaciji RACVIAC-a i Ministarstva vanjskih i evropskih poslova Hrvatske. Cilj okruglog stola bila je promocija i razmjena iskustava u području rodne jednakosti i osiguranja sudjelovanja žena u političkoj, javnoj i ekonomskoj sferi s posebnim naglaskom na mjere jačanja uloge žena u području sigurnosnog sektora.
- Konferencija "Rodna pitanja u sektoru sigurnosti u BiH" je zajednički projekt PSOTC-a (Centar za obuku za operacije podrške miru) i EUFOR-a, a realizovana je uz finansijsku pomoć norveškog veleposlanstva u Sarajevu. Cilj je bio da se imenovanim kontakt osobama za rodna pitanja pruži više informacija o Rezolucijama 1325, 1820, 1888, 1889 i 1960 VS UN o ženama, miru i sigurnosti, Gender akcionom planu BiH, važnosti njihovih funkcija i aktivnostima koje se od njih očekuju, kao i o tome kako da usklade obveze iz ovog imenovanja sa svojim redovnim radnim obavezama.

Dosadašnja regionalna saradnja, zajednički projekti, aktivnosti i inicijative pokazali su se veoma korisnim i od zajedničkog interesa za sve zemlje u regiji. Međutim, ad hoc saradnjom ne može postići željeni efekat ravnopravnosti spolova u regiji, niti uspostaviti trajan i održiv sistem razmjene saznanja i praksi integrisanja gender pitanja, što je pogotovo važno u procesima evropskih integracija zemalja u regiji. Potrebno je ostvariti kontinuiran protok informacija, razmjenu iskustava i dobrih praksi, razmjenu i korištenje znanja stručnjaka i stručnjakinja iz oblasti gendera i ljudskih prava, iniciranje bilateralnih i multilateralnih sporazuma i projekata u vezi sa ravnopravnošću spolova, pogotovo u kontekstu razvijanja zajedničkih projekata prekogranične saradnje u okviru EU fondova. I dalje postoji potreba i zajednički interes za formalno uspostavljanje regionalnog koordinacionog tijela koje će biti nadležno za planiranje, realizaciju, praćenje, izvještavanje i evaluaciju svih zajedničkih regionalnih projekata i aktivnosti.

3.2. Saradnja sa organizacijama civilnog društva, socijalnim partnerima, akademskom zajednicom

Nastavljena je i unaprijeđena saradnja sa nevladinim i drugim organizacijama civilnog društva na implementaciji aktivnosti iz oblasti: nasilja u porodici, zdravlja, prevencije i zaštite, obrazovanja, sigurnosti, gender senzitivnog budžetiranja i dr., u skladu sa prioritetima GAP-a i sektorskih strategija i akcionih planova. Time se postiže da su projekti i aktivnosti nevladinih organizacija sve više strateški orijentisani na podršku ciljnim grupama koje su prepoznate u javnim politikama institucija na svim nivoima vlasti, te da prate ciljeve i prioritete institucija za ravnopravnost polova. Sve manje je ad hoc projekata koji su ranije bili isključivo motivisani donatorskim ciljevima, a sve više strateškog i profesionalnog uključivanja nevladinih organizacija kao ravnopravnih partnera javnom sektoru.

Nastojanja da se unaprijedi saradnja i razmjena informacija između nevladinih organizacija i institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, rezultirala je sve većim uključivanjem nevladinih organizacija kao ravnopravnih partnera javnom sektoru te povećanjem koordinacije u radu i smanjenjem broja izolovanih inicijativa. Tome je veoma doprinijela i realizacija projekata podržanih iz FIGAP programa. Saradnja sa nevladinim i drugim organizacijama civilnog društva posebno je intenzivirana na implementaciji aktivnosti iz oblasti nasilja u porodici, zdravlja, obrazovanja, sigurnosti, rodno osjetljivog budžetiranja i dr., u skladu sa prioritetima Gender akcionog plana i sektorskih strategija i akcionih planova.

U cilju osiguranja kontinuirane i održive koordinacije između predstavnika civilnog društva i institucija vlasti u BiH u primjeni UN Rezolucije 1325 potpisan je Memorandum o razumijevanju između Koordinacijskog odbora za praćenje provedbe Akcionog plana za UN Rezoluciju 1325 u Bosni i Hercegovini i trinaest nevladinih organizacija. Memorandum predstavlja platformu za saradnju, koordinaciju aktivnosti i razmjenu informacija između relevantnih vladinih institucija i ključnih nevladinih organizacija koje se bave pitanjima žena, mira i sigurnosti. Ove organizacije bile su uključene u konsultativni proces prilikom izrade novog Akcionog plana za primjenu UN R u BiH.

Jedan od pozitivnih primjera saradnje sa organizacijama civilnog društva predstavlja i proces izrade Izvještaja po Pekinškoj deklaraciji i Platformi za akciju. Na osnovu Smjernica za izradu nacionalnih izvještaja, širom zemlje su organizovane konsultacije u procesu pripreme Izvještaja za Bosnu i Hercegovinu. Ovaj proces podržao je Ured UN Women u Bosni i Hercegovini, te je ova podrška omogućila uključivanje brojnih organizacija civilnog društva. Održano je 5 konsultativnih sastanaka i uključene su organizacije i pojednici koji rade u području osnaživanja žena i ravnopravnosti spolova, uključujući predstavnike žena iz ugroženih grupa. Preko 100 osoba, predstavnika/ca iz preko 80 civilnih organizacija učestvovalo je u konsultacijama širom zemlje, najvećim do sada provedenim konsultacijama za izradu izvještaja. Ovaj proces je, između ostalog, doprinijeo razvoju jače sinergije i koherentnosti među inicijativama vezanim za unapređivanje osnaživanja žena i ravnopravnosti spolova. Ovaj izvještaj će biti predstavljen na 59. sjednici Komisije o statusu žena Ujedinjenih naroda 2015. godine.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE IZVJEŠTAJA

1. Unapređenje ravnopravnosti spolova u prioritetnim oblastima

1.1. Sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici kao i trgovinu osobama

I pored uložениh napora na suzbijanju nasilja nad ženama i u porodici, te sveobuhvatnom zakonskom okviru koji je na snazi, analize i istraživanja i dalje ukazuju na veliku rasprostranjenosti ovog oblika nasilja. Sistemi prikupljanja podataka unaprijeđeni su na nivou entiteta, ali još uvijek nije uspostavljena jedinstvena metodologija prikupljanja podataka na nivou države. Postoji nedosljednost u primjeni zakona o zaštiti od nasilja u porodici od strane sudova u oba entiteta. Ograničen broj izrečenih zaštitnih mjera i veliki procenat uslovnih presuda dovode do pomanjkanja povjerenja u pravosudni sistem, što može rezultirati i smanjenjem prijavljenih slučajeva nasilja nad ženama i u porodici. Ratificiranjem Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, BiH se obavezala na poduzimanje efikasnijih zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja te kažnjavanje počinitelja nasilja. Ovo je dokument koji po prvi put prepoznaje nasilje nad ženama kao manifestaciju historijski nesrazmjernih odnosa moći između žena i muškaraca, koji su doveli do dominacije i diskriminacije muškaraca nad ženama, te poziva na rješavanje ovog uzroka. U toku je postupak usvajanja Strategije za implementaciju ove Konvencije Vijeća Evrope u BiH za period 2014-2018. godine. Strategija uključuje i strateške prioritete koji odgovaraju onima koji su definisani entitetskim strategijama, ali i strateške programe za koje su odgovorne institucije na nivou BiH. Posebna dodana vrijednost Strategije je što obuhvata različite segmente prevencije i borbe protiv nasilja nad ženama u širem smislu, a ne samo na nasilja u porodici.

I pored uspostavljenog zakonskog i strateškog okvira za borbu protiv trgovine osobama, potrebno je preispitati djelotvornost procedura identifikacije žrtava naročito kada se radi o ženama i djevojčicama iz romskih zajednica i interno raseljenim ženama koje su sve više pogođene, kao i činjenicu da obezbjeđenje odgovarajućih usluga žrtvama trgovine ljudima, kao što su skloništa, većinom vode nevladine organizacije koje se oslanjaju na vanjsko finansiranje.

Preporuke:

- Uspostaviti djelotvorne institucionalne mehanizme za koordinaciju, praćenje i ocjenu provedbe važećih strategija i preduzetih mjera sa ciljem dosljedne primjene zakona na svim nivoima;
- Ohrabrivati žene da prijave slučajeve nasilja u porodici destigmatizacijom žrtava i podizanjem svijesti o prirodi ovakvih djela kao teškom oblikukršenja ljudskih prava;
- Uspostaviti efikasniji sistem zaštite žrtava koji će osigurati da svi prijavljeni slučajevi porodičnog i seksualnog nasilja nad ženama i djevojčicama budu efikasno istraženi i da počinioci budu procesuirani i osuđeni srazmjerno težini djela;
- Unaprijediti sistem prikupljanja statističkih podataka o nasilju na osnovi spola, uključujući femicid, razvrstanih po spolu, dobi i vezi između žrtve i počinioca, i provoditi periodična istraživanja o rasprostranjenosti svih oblika nasilja nad ženama i njihovim korijenima i uzrocima;
- Obezbijediti kontinuirane, obavezne obuke za profesionalce, posebno sudije, tužioce i policijske službenike o jedinstvenoj primjeni postojećeg pravnog okvira;

- Osigurati odgovarajuću rehabilitaciju ženama žrtvama svih oblika nasilja, uključujući jačanje kapaciteta postojećih skloništa i proširenje saradnje i finansiranje nevladinih organizacija koje obezbjeđuju sklonište i rehabilitaciju žrtvama.
- Osigurati djelotvornu primjenu novog zakonskog okvira i blagovremeno procesuiranje i kažnjavanje trgovaca osobama, kao i reviziju kaznene politike u slučajevima trgovine osobama;
- Obezbijediti obaveznu i rodno osjetljivu obuku za sudije, tužioce, policijske službenike i druge službenike za provedbu zakona o primjeni zakonskih odredbi, uključujući propise o zaštiti žrtava trgovine osobama;
- Ojačati mehanizme koji imaju za cilj ranu identifikaciju i upućivanje žrtava trgovine osobama, sa posebnim osvrtom na Romkinje i interno raseljene žene, kao i preventivne mjere kao što je podizanje svijesti o rizicima trgovine osobama za ugrožene grupe žena;
- Osigurati odgovarajuće finansiranje za aktivnosti protiv trgovine osobama koje preduzimaju nevladine organizacije.

1.2. Javni život i donošenje odluka

Zastupljenost žena u parlamentima i pozicijama donošenja odluka u izvršnoj vlasti na nivou države, entiteta, distrikta, kantona i gradova/opština je i dalje niska. Kandidatkinjama se ne daje dovoljna vidljivost u medijima i od strane političkih stranaka tokom predizbornih kampanja. Statuti pojedinih političkih stranaka sadrže odredbe o zabrani diskriminacije i promociji ravnopravnosti spolova, ali je primjena ovih odredbi u praksi nedovoljna da bi dovela do značajnijih pomaka. Nedovoljna podrška političkih partija ženama - članicama u kreiranju političkih programa i političkoj afirmaciji predstavlja znatnu prepreku ravnopravnoj zastupljenosti žena u političkom životu. Još uvijek postoji tradicionalan pristup položaju žene i društveno uspostavljeni obrasci ponašanja i odnosa koji utiču na podzastupljenost i nedovoljno učešće žena u javnom životu kao i na mjestima donošenja odluka. Neophodno je da svi akteri, uključujući političke partije i medije učestvuju u afirmaciji žena kao ravnopravnih nositeljica političkih funkcija na svim nivoima vlasti u BiH.

Preporuke:

- Uvesti procedure za osiguranje djelotvorne primjene člana 20. Zakona o ravnopravnosti spolova na nivou države, entiteta, distrikta i gradova/opština s ciljem promocije i povećanja zastupljenosti žena na rukovodećim položajima u izvršnoj vlasti i u javnoj upravi, uključujući i upotrebu privremenih posebnih mjera. Posebno je važno promovirati učešće Romkinja i seoskih žena kao izabраних predstavnika vlasti i imenovanih tijela;
- Razviti djelotvorne mehanizme za primjenu kvota kako bi povećala politička zastupljenost žena, stavljanjem žena na pozicije koje imaju izgleda za pobjedu i uspostavljanjem mjerila sa konkretnim vremenskim rasporedom i sankcijama za neispunjavanje obaveza;
- Povećati napore kako bi se obezbijedile obuke i izgradnja kapaciteta žena da uđu u organe vlasti i pojačati kampanje podizanja svijesti o važnosti punog i ravnopravnog učešća žena u političkom i javnom životu, uključujući aktivnosti koje ciljaju na vođe političkih stranaka;
- Nastaviti sa inicijativama prema političkim strankama da imenuju jednak broj žena i muškarca kao kandidata i da usklade svoje statute sa Zakonom o ravnopravnosti spolova;
- Ohrabrivati medije da osiguraju ravnopravnu vidljivost kandidatkinja i kandidata, naročito tokom predizbornih kampanja, uključujući punu primjenu relevantnih odredbi Zakona o javnom RTV-servisu koje se odnose na ravnopravno pojavljivanje i predstavljanje i muškaraca i žena u programskom sadržaju i programskim politikama.

1.3. Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima

Tranzicijski period ka slobodnom tržištu rada i globalna ekonomska kriza negativno su uticali na žene u Bosni i Hercegovni. Iako su u Bosni i Hercegovini poduzete razne mjere s ciljem povećanja učešća žena na tržištu rada (usklađivanje zakonodavstva i strategija zapošljavanja, mjere za zaštitu materinstva, itd) zastupljenost ženaje izrazito niska uprkos njihovom visokom stepenu obrazovanja, što se odražava u nesrazmjerno visokoj stopi nezaposlenosti žena. U poređenju sa drugim zemljama regije sa sličnim tranzicijskim procesima, Bosna i Hercegovina ima najniži nivo učešća žena na tržištu rada. Prisutna je veća koncentracija žena u sektorima kao što su zdravstvena njega, obrazovanje, poljoprivreda, u neformalnom sektoru, u „sivoj ekonomiji“ i sa ugovorima o radu na određeno vrijeme, te isključenost sa formalnog tržišta rada ugroženih grupa žena, kao što su interno raseljene žene, seoske žene i Romkinje. Neujednačena prava osoba koje koriste porodiljsko/roditeljsko odsustvo u državi i nedostatak mehanizama za usklađivanje profesionalnog i porodičnog života ne stvaraju poticajno okruženje za aktivno traženje posla.

Preporuke:

- Usvojiti privremene posebne mjere sa ciljem postizanja de fakto jednakih mogućnosti za žene i muškarce na tržištu rada, uključujući ugrožene grupe žena, i uspostaviti posebne programe obuka i savjetovanja za različite grupe nezaposlenih žena, uključujući promovisanje preduzetništva žena;
- Prikupljati podatke, analizirati i pratiti radne uslove žena u neformalnom sektoru i onih koje su zaposlene sa ugovorima na određeno vrijeme, jačanjem inspekcija rada, i osigurati njihov pristup socijalnim uslugama i socijalnom osiguranju;
- Osigurati djelotvorne mjere za otklanjanje diskriminacije na osnovu spola u oblasti rada, zapošljavanja i pristupa ekonomskim resursima, razvijanjem povjerljivog i bezbjednog sistema za podnošenje žalbi u vezi sa rodno zasnovanom diskriminacijom i seksualnim uznemiravanjem na radnom mjestu, i osigurati da žrtve imaju djelotvoran pristup sredstvima za traženje pravde;
- Organizovati, osmišljavati i podržavati programe obuka za žene, s ciljem osposobljavanja za traženje, izbor i dobivanje adekvatnog zaposlenja, uključujući prekvalifikaciju i samozapošljavanje, pokretanje i razvijanje poduzetništva;
- Unaprjeđivati mjere za usklađivanje poslovnog i privatnog života uključujući zaštitu materinstva i očinstva, unaprjeđenje odredbi o plaćenom porodiljskom odsustvu, plaćenom roditeljskom odsustvu za oba roditelja, kao i posebne mjere koje olakšavaju zaposlenicima/ama usklađivanje profesionalnih i porodičnih obaveza.
- Proširiti dostupnost i pristupačnost ustanova za brigu o djeci kako bi ženama pomogla da koriste svoje pravo na rad i povećala pristup žena tržištu rada;

1.4. Obrazovanje, nauka, kultura i sport

Iako je jednak broj dječaka i djevojčica, žena i muškaraca uključen u proces obrazovanja u Bosni i Hercegovini, ograničene su mogućnosti napredovanja za djevojčice i žene i pristup pozicijama za koje su potrebne visoke kvalifikacije, prije svega zbog postojanja stereotipa koji se odnose na muška/ženska zanimanja i pitanja usklađivanja profesionalnog i porodičnog života. Posebnu pažnju zaslužuje pitanje obrazovanja pripadnika/ca vulnerabilnih grupa: pripadnika/ca nacionalnih manjina, osoba iz ruralnih sredina, osoba sa invaliditetom, izbjeglih i raseljenih lica, zbog brojnih prepreka sa kojima se susreću. Obzirom da je jednak pristup i mogućnosti u oblastima obrazovanja, kulture i sporta bitan za bolji ljudski i ekonomski razvoj, te pokretačka snaga društvenih promjena, potrebno

je nastaviti rad na uključenju načela ravnopravnosti spolova u zakonski okvir, politike i reforme u Bosni i Hercegovini u ovim oblastima, nastaviti edukaciju profesionalnog osoblja, te provedbu istraživanja o različitim aspektima gender ravnopravnosti kako u obrazovanju, tako i u oblastima nauke, inovacija, kulture i sporta.

Preporuke:

- Proširiti kvantitativno i kvalitativno statističke podatke razvrstane po spolu, i uvesti praćenje podataka: o stopi pismenosti po spolu, o ukupnom broju djece pristigle za upis u osnovno, srednje i visoko obrazovanje u odnosu na broj upisane djece, o stipendijama, marginalizovanim grupama, stopi i razlozima napuštanja školovanja, obrazovanju odraslih, podršci naučno-istraživačkom radu i drugim podacima koji se mogu identifikovati kao relevantni u procesu reforme obrazovanja;
- Uklanjati rodne stereotipe iz obrazovnih udžbenika i nastavnih sadržaja;
- Širiti principe nediskriminacije i rodne ravnopravnosti kroz obrazovni sistem, i formalni i neformalni, sa ciljem povećanja pozitivnog i nestereotipnog prikazivanja žena, ugradnjom ljudskih prava i rodne ravnopravnosti u obuke i obrazovne materijale i obezbjeđenjem obuka o pravima žena za nastavno osoblje;
- Provoditi gender analizu strategija, politika, programa i projekata u oblasti obrazovanja, nauke, kulture i sporta, s ciljem utvrđivanja nedostataka, prednosti, stvarnih potreba i mogućnosti sa aspekta ravnopravnosti spolova;
- Redovno procjenjivati i pratiti pristup oba spola postdiplomskim programima i sticanju naučnih zvanja, kao i pristup grantovima i stipendijama pod istim uvjetima, naučno-istraživačkim programima i projektima, kao i u procesima rukovođenja i koordinacije;
- Podržati inicijative za uvođenje ravnopravnosti spolova u oblasti obrazovanja, nauke, kulture i sporta, kao i programe usmjerene ka eliminaciji diskriminatornih i stereotipnih stavova u obrazovnim, naučnim, kulturnim i sportskim sadržajima.
- Provoditi i podržati programe cjeloživotnog obrazovanja za prioritete ciljne grupe kao što su: odrasli bez završene osnovne ili srednje škole, odrasli sa završenom srednjom školom koja ne odgovara potrebama tržišta rada, osobe sa posebnim potrebama, Romi, povratnici, starije osobe kao i osobe koje žele napredovati u radu i zanimanju, te usavršavati poduzetničke sposobnosti.

1.5. Zdravlje, prevencija i zaštita

Odsustvo ujednačenih zakona i politika u oblasti zdravlja dovodi do neravnopravnog pristupa zdravstvenim uslugama i pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem koje zavisi od prebivališta žena i finansijskim mogućnostima distrikta i/ili kantona, što nesrazmjerno pogađa romske žene i djevojčice. Razlika između utvrđenih prava na zdravstvenu zaštitu i mogućnosti za njihovo ostvarenje u praksi, naročito pogađa žene iz ruralnih oblasti i žene pripadnice vulnerabilnih grupa. Postoji niz barijera koje onemogućavaju dostupnost zdravstvene zaštite za stanovnike BiH, među kojima se posebno izdvajaju: različite stope doprinosa za zdravstveno osiguranje, neuplaćivanje doprinosa od strane poslodavaca, neriješeni problemi koordinacije između entiteta, kantona itd. Neophodno je nastaviti napore na provedbi domaćih i međunarodnih standarda koji osiguravaju jednaka prava žena i muškaraca na zdravlje, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje, kao i podršci politikama i strategijama koje rješavaju specifične potrebe muškaraca i žena.

Preporuke:

- Pojačati napore za usklađivanje sistema zdravstvene zaštite i ugradnje rodne perspektive u sve programe i reforme zdravstvenog sektora, kako bi se osiguralo da žene, uključujući ugrožene grupe žena, imaju ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama i odgovarajuću pokrivenost zdravstvenim osiguranjem u cijeloj BiH;
- Redovno prikupljati statističke podatke i analize o: zastupljenosti žena na rukovodećim funkcijama i mjestima odlučivanja u oblasti zdravlja, zastupljenosti žena i muškaraca u granama medicine, specijalizacijama i drugim vrstama usavršavanja, osiguranicima prema kategorijama iz zdravstvenog osiguranja, korišćenju prava iz zdravstvenog osiguranja;
- Uključiti obrazovanje prilagođeno dobi o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima u školski plan i program, uključujući pitanja rodni odnosa i odgovornog seksualnog ponašanja sa ciljem sprečavanja ranih trudnoća i prenosa seksualno prenosivih bolesti, uključujući HIV;
- Jačati svijest i povećati dostupnost povoljnim savremenim kontraceptivnim metodama, posebno u seoskim područjima, tako da žene i muškarci mogu donositi informisan izbor o broju i razmaku između djece;
- Nastaviti promociju, edukaciju i informiranje o zdravlju i pristupu zdravstvenim uslugama, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje, planiranje porodice i sl. putem obrazovnog sistema, zdravstvenih ustanova i medija;
- Provoditi i podržavati istraživanja o ravnopravnosti spolova u oblasti zdravstva, kao i programe usmjerne na unaprjeđenje zdravstvene prevencije i zaštite, zaštite mentalnog zdravlja muškaraca i žena, zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja sa posebnim naglaskom na vulnerabilne grupe.

1.6. Socijalna zaštita

Podaci i istraživanja koja bi dokumentirala nivo poznavanja prava i procedura za ostvarivanje prava iz socijalne zaštite među muškarcima i ženama u BiH nisu dostatni. Ne postoje podaci o broju osoba koje su dobile informacije o mogućnosti ostvarivanja prava iz socijalne zaštite. Međutim, moguće je zapaziti razlike po spolu u korištenju socijalnih usluga. Muškarci izrazito preovladavaju kad je u pitanju društveno neprihvatljivo ponašanje, skitnja, krivična djela, narkomanija i alkoholizam, dok žena ima više među licima izloženim prostituciji, mada je ovih lica najmanje registrovano. Žene su u manjem broju korisnice usluga socijalne zaštite. Višestruko marginalizovane grupe žena i muškaraca posebno se suočavaju sa nemogućnošću zapošljavanja i nepoznavanjem prava iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite. Potrebno je nastaviti rad na analizama položaja, mapiranju potreba i podršci socijalno isključenim grupama te usklađivanju i implementaciji zakona, propisa, strategija i akcionih planova koji se odnose na unaprjeđenje položaja osoba koje se mogu tretirati kao socijalno isključene. Civilne žrtve rata u Bosni i Hercegovini, odnosno žene koje su pretrpjele seksualno nasilje tokom rata su posebno ranjiva i socijalno isključena grupa. Spor tempo procesuiranja i veoma niska stopa osuđujućih presuda za počinioce seksualnog nasilja dovode do široko rasprostranjene nekažnjivosti, uprkos sprovođenju državne Strategije za procesuiranje ratnih zločina iz 2008. Neadekvatan je i neravnopravan pristup žena mjerama odštete, podrške i rehabilitacije za nasilje pretrpljeno tokom rata, kao što je stalna psihološka i medicinska podrška, kao i novčanim i socijalnim davanjima, koja su različito regulisana u entitetima. Pomanjkanje mjera za otklanjanje sistematske stigmatizacije sa kojom se suočavaju žene žrtve ratnog seksualnog nasilja, sputava njihov pristup pravdi i ponovnoj integraciji u društvo.

Preporuke:

- Uvesti redovno prikupljanje, analizu i objavljivanje podatka razvrstanih po spolu o učešću, pristupu i korištenju usluga socijalne zaštite;
- Provoditi ili podržati programe usmjerene na unaprijeđenje socijalne zaštite, a koji tretiraju specifični položaj žena na tržištu rada te u društvenom i ekonomskom životu, na primjer: povremeni posao, prekidi u karijeri, manji prosjek plaće. itd.;
- Provoditi ili podržati programe penzionog sistema koji tretiraju specifične aspekte radne karijere i nejednake podjele dužnosti između muškaraca i žena (briga o djeci, briga o ostalim članovima porodice, itd), uključujući, kada je to neophodno, kompezacijske mjere da bi se ublažile negativne posljedice postojećeg penzionog sistema na žene;
- Provoditi i podržati programe namijenjene višestruko marginaliziranim grupama koje su izložene riziku od siromaštva i izoliranosti, a koje uglavnom čine žene, kako bi se podržalo njihovo uključivanje na tržište rada i ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu;
- Inicirati izmijenu krivičnih zakona uključujući definicije seksualnog nasilja tokom rata u skladu sa međunarodnim standardima;
- Ubrzati usvajanje nacrtu zakona i programa, koji su na čekanju, planiranih da obezbijede djelotvoran pristup pravdi za sve žene žrtve seksualnog nasilja tokom rata, uključujući odgovarajuća obeštećenja;
- Uspostaviti održiv i operativan program zaštite svjedoka i žrtava seksualnog nasilja na nivou okružnih i kantonalnih sudova;
- Uspostaviti model sveobuhvatne podrške i brige o ženama koje su preživjele seksualno nasilje tokom i nakon rata s ciljem ujednačenog pristupa uslugama pravne, psihosocijalne i finansijske pomoći, bez obzira na prebivalište;
- Jačati kapacitete i saradnju institucija i ustanova odgovornih za brigu i ostvarivanje prava žena žrtva seksualnog nasilja tokom i nakon rata (centri za socijalni rad, sudije i tužioci, zdravstvene ustanove, itd), što posebno uključuje rad u lokalnim zajednicama.

1.7. Rod i sigurnost

Bosna i Hercegovina je napravila veliki iskorak u uključivanju ravnopravnosti spolova u sektor sigurnosti, donošenjem već drugog po redu Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325. Članovi i članice Koordinacionog odbora za praćenje provedbe Plana su veoma aktivno učestvovali i doprinjeli izradi, provedbi i promociji Akcionog plana, kako unutar institucija iz kojih dolaze, tako i u široj javnosti i na međunarodnom nivou. Oni su pokazali substantivno razumijevanje ove strategije i stvarnu opredijeljenost za njenu provedbu. Akcioni plan je korišten kao platforma za ostvarivanje rezultata na većem uključivanju žena u postizanju i očuvanju mira i sigurnosti, kroz edukativne i promotivne aktivnosti, usklađivanje propisa i donošenje afirmativnih mjera. Zapažen je povećan interes žena za sudjelovanje u policijskim i oružanim snagama, te operacijama podrške miru. Akcioni plan je poslužio i kao platforma za rad na lokalnom nivou, te su u nekoliko pilot opština doneseni lokalni akcioni planovi za provedbu UNR 1325. Rezultati Bosne i Hercegovine u primjeni ove Rezolucije promovirani su i prepoznati kao primjer dobre prakse na regionalnom i međunarodnom nivou.

Preporuke:

- Osigurati puno sprovođenje Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 u BiH kroz dalje jačanje postojećih mehanizama koordinacije;

- Usvajati konkretne mjere za povećanje učešća žena u donošenju odluka na svim nivoima, te u sektoru odbrane i sigurnosti;
- Izrađivati i provoditi institucionalne planove i edukativne programe za razvijanje karijera žena u sektoru odbrane i sigurnosti, uključujući i žene u vojno diplomatskim predstavništvima;
- Organizovati obuke za ključne donosioce odluka, uposlenike/ce i rukovodeće osobe u sektoru odbrane i sigurnosti o važnosti ravnopravnog učešća žena i muškaraca;
- Nastaviti pružati podršku institucijama sektora sigurnosti u provedbi godišnjih operativnih planova za AP UNSCR 1325, te uvođenju i provedbi drugih aktivnosti koje doprinose ostvarivanju ravnopravnosti spolova;
- Promovirati policijski pozivu srednjoškolskim ustanovama s ciljem animiranja većeg broja mladih žena za prijavljivanje na policijske akademije;
- Organizovati obuke i osigurati jačanje pozicija imenovanih osoba za rodna pitanja u Oružanim snagama BiH, kao i u svim policijskim strukturama na svim nivoima;
- Promovirati UN Rezoluciju 1325, i novi Akcioni plan za njenu provedbu u BiH sa akcentom na uvođenje koncepta ljudske sigurnosti sa aspekta ravnopravnosti spolova;
- Nastaviti inicijative i aktivnosti na jačanju međunarodne i regionalne saradnje i razmjene informacija o provedbi nacionalnih akcionih planova, uključujući razvijanje i provođenje zajedničkih projektnih inicijativa i aktivnosti.

2. Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova

2.1. Koordinacija provedbe i nadzor nad provođenjem Gender akcionog plana BiH

Koordinacija i nadzor nad provedbom Gender akcionog plana u BiH unaprijeđeni su i znatno ojačani tokom implementacije FIGAP programa, u okviru kojeg djeluje Upravni odbor koji donosi odluke, te usvaja zajedničke godišnje izvještaje, planove, budžete. Kontinuirana međusobna saradnja i koordinacija institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, jedan je od važnih preduslova za efikasnu provedbu Gender akcionog plana BiH na svim nivoima vlasti.

Preporuke:

- Uspostaviti Upravni odbor za koordinaciju i praćenje provedbe Gender akcionog plana BiH (kojeg čine direktorice Agencije za ravnopravnost spolova, Gender centra RS i Gender centra FBiH);
- Uspostaviti koordinacione odbore sastavljene od predstavnika/ca institucija nadležnih po GAP-u BiH na državnom i entitetskom nivou;
- Koordinirati izradu i provođenje godišnjih operativnih planova (za svaku godinu provedbe GAP-a BiH), uključujući i godišnje izvještavanje;
- Nastaviti uspostavljanje institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova na lokalnom nivou (u općinama i gradovima u BiH i kantonima u FBiH u kojima još nisu uspostavljeni);
- Organizovati konsultativne sastanke institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova na svim nivoima vlasti,
- Osigurati saradnju koordinaciju između institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i organizacija civilnog društva koje se bave pitanjima promocije i zaštite ljudskih prava i ravnopravnosti spolova.

2.2. Praćenje i unapređenje primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova

Gender institucionalni mehanizmi redovno izrađuju i dostavljaju nadležnim institucijama i organizacijama izvještaje o primjeni međunarodnih dokumenata, UN-a i Vijeća Evrope, koji se odnose na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena, a prema kojima je Bosna i Hercegovina obavezna izvještavati (UN CEDAW Konvencija, Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, UN Rezolucija 1325, preporuke Vijeća Evrope i Evropske direktive). Broj usklađenih nacrti i prijedloga zakona, podzakonskih i drugih normativnih akata, strategija, planova i programa sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, se svake godine povećava. Institucije sve ozbiljnije prihvataju obavezu dostavljanja propisa na mišljenje Agenciji i gender centrima. Ovo je kontinuiran proces koji treba dalje unapređivati.

Preporuke:

- Nastaviti praćenje i izradu redovnih izvještaja po međunarodnim dokumentima i obavezama i promovirati rezultate Bosne i Hercegovine na međunarodnom nivou;
- Sarađivati sa međunarodnim organizacijama na sprovođenju obaveza prema međunarodnim standardima u oblasti ravnopravnosti spolova i ljudskih prava žena;
- Nastaviti davati mišljenja o usaglašenosti nacrti i prijedloga zakona, podzakonskih i drugih normativnih akata, strategija, planova i programa sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH;
- Upućivati inicijative, mišljenja i preporuke za izmjene i dopune propisa u slučaju neusaglašenosti sa odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH;
- Učestvovati u pripremi zakona, podzakonskih i drugih akata, strategija, politika i programa u cilju utvrđivanja mjera za postizanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života.

2.3. Jačanje i saradnja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova

U svrhu što bolje implementacije Zakona i održivosti ovih mehanizama, neopodno je dalje jačanje njihovih kapaciteta, kao i međusobne saradnje i koordinacije. Od suštinskog značaja je, također, saradnja i stručna podrška drugim institucijama u procesu uključivanja principa ravnopravnosti spolova. Činjenica je da većina institucija još uvijek ne provodi u dovoljnoj mjeri svoje obaveze iz člana 24. stav (4) Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, što dovodi do nedovoljnog integrisanja rodne ravnopravnosti unutar ministarstava na svim nivoima. Agencija za ravnopravnost spolova BiH i entitetski gender centri će i dalje nastaviti da rade sa institucijama na uvođenju principa ravnopravnosti spolova u dokumente zakonskog i strateškog karaktera iz raznih oblasti, kako u procesu njihove izrade, tako i u procesu njihovog provođenja. Međutim postoji problem ograničenosti ljudskih, finansijskih i tehničkih resursa mehanizama za ravnopravnost spolova da efikasno promovišu, koordiniraju, prate i ocjenjuju zakonodavstvo i politike za ravnopravnost spolova u BiH.

Preporuke:

- Osigurati institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova na svim nivoima neophodne ljudske, finansijske i tehničke resurse da bi unaprijedilo njihovo funkcionisanje, te mehanizmi nadzora i odgovornosti za pitanja uključivanja ravnopravnosti spolova;

- Dalje jačati saradnju i koordinaciju između institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova na svim nivoima organizacije vlasti;
- Nastaviti podršku radu i jačanju kapaciteta Komisije za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma PS BiH, komisija za ravnopravnost spolova Parlamenta Federacije BiH i Odboru jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske, te mehanizama za ravnopravnost spolova na lokalnom nivou;
- Kontinuirano unapređivati mehanizme izvještavanja i razmjene informacija između institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova;
- Uspostaviti djelotvornije mehanizme saradnje između institucija za ravnopravnost spolova i relevantnih ministarstava, kako bi povećalo integrisanje rodne ravnopravnosti u svim oblastima i na svim nivoima, posebno kada su u pitanju višestruko isključene grupe žena i muškaraca;
- Kontinuirano provoditi obuke državnih službenika u saradnji sa agencijama za državnu službu/upravu;
- Uspostavljati i druge vidove formalne i neformalne saradnje sa institucijama vlasti u svim sektorima i na svim nivoima u cilju razmjene informacija, planiranja i sprovođenja zajedničkih programa i aktivnosti.

2.4. Podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova u svim segmentima društva

Povećana je svijest javnosti o ravnopravnosti spolova kao vrijednosti za sve i povećan je nivo netolerancije na diskriminaciju i nasilje nad ženama. Ovaj učinak se prati putem različitih metoda – praćenje javnog mnjenja, rada medija, inicijativa građana i građanki, kvaliteta programa i projekata institucionalnih i vaninstitucionalnih partnera, napretka u zakonodavstvu i drugim društvenim i institucionalnim reformama. Zapaža se i pozitivan pomak u poštivanju standarda ravnopravnosti spolova u medijima, upotrebi gender osjetljivog jezika i davanju na značaju temama koje se odnose na pitanja ravnopravnosti spolova. Ipak, otpornost patrijarhalnih stavova i duboko ukorijenjenih stereotipa o ulogama i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i društvu u cjelini čini glavnu kočnicu za postizanje pune ravnopravnosti spolova.

Preporuke:

- Kontinuirano raditi na podizanju svijesti javnosti kroz obilježavanje značajnih datuma iz oblasti ravnopravnosti spolova, organizovanje promotivnih događaja, kampanja, te štampanje i distribucija promotivnih i edukativnih materijala i publikacija;
- Unapređivati i redovno ažurirati web stranice Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Gender Centra Vlade Federacija BiH, Gender Centra Republike Srpske;
- Podsticati usvajanje i provođenje mjera, smjernica, pravila ponašanja ili drugih odredbi u okviru elektronskih i štampanih medija, koje uključuju eliminaciju diskriminacije na osnovu spola i štetnih gender stereotipa u medijskim sadržajima, promoviranje ravnopravnosti spolova kao ključnog segmenta ljudskih prava, uvođenje rodno osjetljivog jezika;
- Podsticati medijske sadržaje koji prikazuju žene i muškarce na ravnopravan i nestereotipan način, promoviraju njihov ravnopravan status i uloge u privatnoj i javnoj sferi, s punim poštovanjem njihovog ljudskog dostojanstva;
- Pojačati saradnju sa civilnim društvom i ženskim organizacijama, političkim strankama, zaposlenima u obrazovanju, privatnim sektorom i medijima, s ciljem širenja i dostupnosti informacija o pravima žena široj javnosti i određenim grupama, kao što su donosioci odluka, poslodavci, omladina i ugrožene grupe žena.

2.5. Podrška programima i projektima institucionalnih i vaninstitucionalnih partnera

Iz sredstava FIGAP programa podržano je preko 60 projekata nevladinih organizacija, i preko 60 institucionalnih programa. Pored projekata/programa unutar FIGAP programa, realizovani su zajednički projekti uz podršku UN agencija u BiH (UN Women, UNDP i UNFPA). Kroz provedbu ovih projekata, koji su utemeljeni u srednjoročnim javnim politikama BiH i entiteta i Gender akcionom planu, institucije sve više prihvataju uvođenje standarda ravnopravnosti spolova u svoje redovne planove, programe i budžete. Gender institucionalni mehanizmi pružaju stalnu stručnu podršku institucijama u procesu planiranja i provođenja programa, kao i putem redovnih obuka o ravnopravnosti spolova. Da bi se postigla održivost na duži rok, još uvijek je neophodno stalno praćenje i kontrola procesa, te usmjeravanje institucija kroz zajedničko mapiranje potreba, planiranje i stručnu pomoć u provedbi svih aktivnosti, uključujući i programe podržane u okviru FIGAP-a. Ojačana je saradnja nevladinih organizacija i institucija na svim nivoima, a posebno na lokalnom nivou vlasti. Rezultati većine projekata nevladinih organizacija su potvrdili održivost tako što su postavili osnov za dalju nadogradnju sistemskih rješenja u okviru rodno odgovornih politika na lokalnom nivou.

Preporuke:

- Nastaviti stručnu podršku pripremi i provođenju programa i projekata institucionalnih partnera na svim nivoima organizacije vlasti, koji se finansiraju iz sredstava FIGAP programa i drugih donatorskih sredstava;
- Nastaviti pružanje podrške i provedbu koordiniranih projekata nevladinih i drugih organizacija civilnog društva koji, se finansiraju iz sredstava FIGAP programa i drugih donatorskih sredstava.

2.6. Praćenje i ocjena napretka u postizanju ravnopravnosti spolova

Redovno prikupljanje i analiza statističkih podataka i istraživanja neophodni su za ispravnu procjenu stanja ravnopravnosti spolova i položaja žena, te za informisanu i ciljanu izradu politika u svim oblastima društvenog života. Agencija za ravnopravnost BiH i gender centri redovno prikupljaju i analiziraju podatke dostavljene od strane institucija, nevladinih i međunarodnih organizacija, u svrhu izrade redovnih izvještaja o stanju ravnopravnosti spolova u BiH, te primjeni usvojenih strategija i akcionih planova. Međutim i dalje postoji nedostatak statističkih podataka razvrstanih po spolu u pojedinim oblastima, što može dovesti do nedosljednosti u poduzimanju mjera, kreiranju politika i usmjeravanju sredstava koja su na raspolaganju.

Preporuke:

- Kontinuirano unapređivati prikupljanje i analizu statističkih podataka, razvrstanih po spolu i po urbanim i ruralnim područjima, u svim oblastima, kako se zahtijeva članom 22. Zakona o ravnopravnosti spolova, posebno vodeći računa o višestruko marginaliziranim grupama žena i muškaraca, kako bi se ocijenio napredak u ostvarenju de fakto ravnopravnosti, te uticaj preduzetih mjera i postignutih rezultata;
- Sprovoditi kvantitativne i kvalitativne analize o statusu spolova u BiH kao osnove za efikasno planiranje zasnovano na stvarnim potrebama, te ocjenu uvođenja standarda ravnopravnosti spolova u zakone, strategije, politike i programe;

- Provoditi ili pružati podršku istraživanjima o ravnopravnosti spolova;
- Objavljivati izvještaje o stanju ravnopravnosti spolova u BiH, primjeni međunarodnih dokumenata i realizaciji važećih sektorskih strategija i politika u oblasti ravnopravnosti spolova.

3. Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva

3.1. Saradnja na regionalnom i međunarodnom nivou

U izvještajnom periodu posebno je intenzivirana regionalna saradnja, protok informacija, razmjena iskustava i dobrih praksi, te međusobna razmjena i korištenje znanja stručnjaka i stručnjakinja iz oblasti ravnopravnosti spolova. I dalje postoji potreba i zajednički interes za formalno uspostavljanje regionalnog koordinacionog tijela koje će biti nadležno za planiranje, realizaciju, praćenje, izvještavanje i evaluaciju svih zajedničkih regionalnih projekata i aktivnosti.

Preporuke:

- Dalje jačati saradnju institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova na regionalnom nivou, uključujući mapiranje zajedničkih prioriteta, razvijanje regionalnih politika i programa za unapređenje ravnopravnosti spolova, kao i međusobnu razmjenu iskustava i najboljih praksi;
- Osigurati redovnu razmjenu informacija sa međunarodnim organizacijama o planiranim projektima podrške u postizanju ravnopravnosti spolova i koordinaciji donatorske pomoći.

3.2. Saradnja sa organizacijama civilnog društva, socijalnim partnerima, akademskom zajednicom

Jačanju saradnje sa nevladinim i drugim organizacijama civilnog društva, posebno je doprinijela realizacija projekata podržanih iz sredstava FIGAP programa. Nastojanja da se unaprijedi saradnja i razmjena informacija između nevladinih organizacija i institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, rezultirala su smanjenjem broja ad hoc projekata, te sve većim uključivanjem nevladinih organizacija kao ravnopravnih partnera javnom sektoru. Opštine u kojima su aktivne ženske nevladine organizacije ostvarile su veći napredak u uvođenju standarda za ravnopravnost spolova u lokalnoj samoupravi.

Preporuke:

- Nastaviti saradnju i koordinaciju sa nevladinim organizacijama u planiranju i sprovođenju zajedničkih projekata i aktivnosti;
- Dalje unapređivati sve vidove formalne i neformalne saradnje sa nevladinim i drugim organizacijama civilnog društva, uključujući medijske organizacije, socijalne partnere, istraživačke i akademske institucije, profesionalne organizacije i specifične interesne grupe radi podizanja nivoa svijesti o ravnopravnosti spolova.